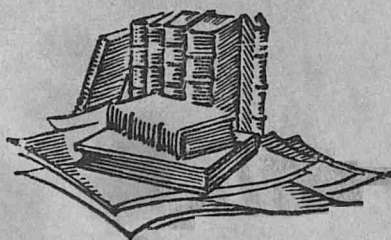

TIRON ALBANI

LEUL DELA ȘIȘEȘTI

EDITURA
CERCUL ZIARISTILOR ORADEA

TIRON ALBANI

LEUL DELA ȘIȘEȘTI

DE CE S'A PRĂBUȘIT MONARCHIA
AUSTRO-UNGARĂ

MOTTO :

Politica de ură ajunge cu totul
alte scopuri decât cele urmărite de
cei ce o practică.

Dr Vasile Lucăciu

EDITURA
CERCUL ZIARISTILOR ORADEA

Dedic această carte marelui român și bărbat de stat Dr. CONSTANTIN ANGELESCU, Ministrul Instrucțiunii Publice, al doilea părinte al școlii românești, care a îmbiorat învățământul și a stârpit analfabetismul în România Mare, ridicând școala pe treapta ce cu drept i se cuvine în stat.

În semn de admirațiune și profundă recunoștință.

Oradea, 15 August 1936.

TIRON ALBANI

Dr VASILE LUCACIU
www.dacoromanica.ro

PARTEA I-a.

CAP. I.

INCEPUTUL APOSTOLATULUI

Era o zi frumoasă de primăvară, o Duminică din Postul cel mare. Soarele-și arunca razele zglo-bii asupra colinelor și văilor dela poalele munților Maramureșului. Zăpada se topise și nu mai rămăsese decât pete sau dungi albe pe coastele mai dosnice, cari acum rânjeau și ele în bătaia soarelui. Printre crengile lipsite de frunze ale pomilor — cari se trudeau să-și desvolte mugurii în razele de soare, — se iveau casele cu acoperișuri de pae, numai două-trei se mândreau cu acoperișuri de șindrilă. Pe un platou ce se ridica în coasta dealului, ca un balcon în mijlocul satului, se afla bisericuța de lemn cu turn pițigăiat, din care sunau stăruitor două clopote cu glas arămiu. O mulțime de țărani bătrâni și tineri, femei și copii, îmbrăcați în haină pitorească de sărbătoare, mișunau în jurul bisericii discutând vioi. Mulțimea era mult mai mare decât se aduna de obicei dumineca la biserică. Se vedea că se aștepta un eveniment important: Venirea noului preot.

— Nu încăpem toți în biserică — zise un țăran ce părea mai sfătos. — Ar trebui să scoatem strana din biserică și să primim pe preot afară, căci nu e frig și-i soare mândru.

Ei scoaseră din bisericuța străveche de lemn o strană simplă, sculptată primitiv cu motive străvechi și figuri mistice. Era acoperită cu o față albă, brodată cu motive românești, la colțuri capete de îngerași. Era o armonie între bisericuța de lemn de pe platou, strana simplă și evlavia cu care credincioșii se pregăteau să primească pe noul preot. Să fi venit însuși pontificele, evlavia nu putea fi mai mare.

Ce s'a întâmplat? De ce acest interes deosebit pentru mica biserică din Șișești? Până acum numai bătrînii frecventau în mod regulat vechiul templu. Tineretul venea numai la zile mari. Acum totul era în picioare, ba au venit și din satele vecine, căci auziseră că noul preot ce vine, e un om foarte învățat, care ar putea să ție loc și de episcop.

În trecut țărani, deși au dat stima cuvenită preotului, totuși aveau față de el o rezervă cam rece. Nu-l considerau ca pe un om dintre ai lor. Era doar domn și misiunea lui era să facă slujbă în biserică, la cununii, botezuri și înmormântări, dar nu muncea cu ei în rînd. De aceea stăruia o distanță între credincioși și preot: distanța dintre muncitor și domn. La Șișești munca era foarte grea, mai grea decât în alte părți. Trebuia să muncești mult, foarte mult, ca apoi să recoltezi foarte puțin. Deși pomii erau mulți, roada lor era nesigură. Odată gerul, altădată omizile făceau mari ravagii în roada pomilor, pe cîtă vreme, pomii din conacurile domnești rodeau în fiecare an din abundență.

— „Și Dumnezeu ține cu domnii” — ziceau țărani, necăjiți că în domeniile grofilor recolta este abundență și permanentă. Ei nu-și dădeau

seama, că pământurile și grădinile lor sunt pe coaste, unde soarele arde pieziș și apa nu rămâne când ploauă, ducând grăsimea pământului și aducând în schimb pietriș. Apoi nici ei nu știau și nu aveau puțină să muncească pământul și să îngrijască pomii, așa cum se făcea pe moșiile grofilor. Ei nu știau că trebuie să afume pomii înfloriți, când sunt surprinși de geruri, nici nu curățau sistematic omizile, nici nu puteau să are pământul adânc și la timp, băgând semințe alese. Lăsau totul în voia lui Dumnezeu. Și vitele erau rare căci se găsea puțin nutreț pentru ele în timp de iarnă. Munca fără vite, era mai grea și zadarnică. Locul slab și munca săracă nu putea asigura o recoltă bogată. Se înțelege de ce, acești oameni priveau pe domni cu oarecare invidie, cu un resentiment, ce în parte se răsfângea și asupra preotului, care era considerat „domn”.

O și spuneau în cântecele lor:

*„Frig în codru
Clisă'n pod
Grâu la vară
Pace'n țară
Roadă'n pomi
Și boală'n domni”.*

Șișești, era un sat sărac românesc, din apropierea celei mai bogate regiuni aurifere din Ardeal, la 4 Klm. de orașelul Baia Sprie întemeiat de stăpânirea maghiară numai pentru exploatarea minelor de aur și pentru a maghiariza regiunea pur românească. Mizeria era stăpână în acest sat. Era și firesc să fie așa pe vremea aceea, căci era doar

sat românesc și sărăcia era legată de român ca scaiul de oaie. Sărăcia trona la poalele munților de aur, iar aurul rânjea sarcastic sub acest tron al mizeriei. Era acelaș contrast izbitor, ca în munții Apuseni, în regiunile aurifere. Sărac sat, săracă iclejie, săracă parochie, sărac preot, căci aurul era dus de mâini lacome și hrăpărețe. El îmbogățea pe aceia, cari habar n'aveau cu câtă trudă se scoate din pământ și se topește, de mâini harnice și guri flămânde. Nu este deci de mirare, că această parochie era des vacantă și că preoții se salvau de aci trecând într'o parochie mai bună.

Noul preot, așteptat cu atâta evlavie, veni plin de entusiasm la Șișești. Înalt, svelt și cu figura impunătoare dr Vasile Lucaciu, — căci el ara preotul așteptat — apăru în fața bisericii salutând cu multă căldură pe credincioșii adunați. Câteva cuvinte prietenești schimbă cu oamenii mai bătrâni și cu mîntea pătrunzătoare și inteligența aleasă, observă repede situația; sărăcia populației, nemulțumirea și timiditatea ei față de intelectuali. Privirea lui ageră, dar plină de bunătate, cuceri încrederea țăranilor. El se hotărî să schimbe starea de lucruri existentă.

După serviciul divin dr Vasile Lucaciu rosti o predică, în care spuse oamenilor fără sfială, cine este, de ce a venit și ce are de gând să facă. Ceru țăranilor să-i comunice toate durerile și necazurile lor. El va căuta, ca după puterile sale, să-i ajute, mai cu fapta, mai cu sfatul. Predica a fost de așa natură, că te apropie, te cucerește. Noul preot n'a vorbit de lucruri enigmatice și mistice. Nu amenința nici cu iadul, nici cu socoteala zilei de apoi.

Le vorbea de lucruri ce erau aproape de ei, de sufletul lor. Le vorbea de nevoi, de suferințele și necazurile ce îndură. În cuvinte simple, dar cu multă căldură și iubire părintele Lucaciu ilustra mizeria satelor, nedreptățile sociale și exploatarea celor mici de către cei puternici. Arăta și ce trebuie făcut pentru a ameliora durerile.

Țăranii ascultară cu mult interes. Așa nu le mai vorbise nimeni.

Și în scurt timp s'a împletit o puternică legătură sufletească între preot și credincioșii lui. Nu era vizitat de țăranii numai cu prilejul treburilor oficiale, ci se adunau la preot sau preotul se ducea la ei, cu prilejul semănăturilor, cu prilejul începerii muncii câmpului, dar mai ales cu prilejul aranjării treburilor școlare și comunale. Sfaturile bune și înțelepte ale preotului nu lipseau din casa nici unui gospodar. Așa, încet starea economică și culturală a țăranilor începu să se amelioreze.

Țăranii îl aveau pe preot alături de ei, ori de câteori erau loviți de o nenorocire, boală, epidemie în animale, de câteori veneau în conflict cu jandarmii, cu finanții sau cu perceptorii. Cuvintele înțelepte ale preotului Vasile Lucaciu totdeauna desarmau abuzul și înlăturau teroarea instrumentelor stăpânirii. El era mai mult decât un prieten, era un tată, frate și fiu în același timp.

Așa și-a început Vasile Lucaciu apostolatul. Pentru el poporul românesc din Șișești era o parțică din imensul popor român din Ardeal, care suferea la fel și care aștepta eliberarea de sub jugul strein.

CAP. II.

IN LUPTĂ CU VIAȚA

Cine este acest dr Vasile Lucaciu, acest preot tânăr, cu vorbe înflăcărate, pline de îndrumări spre viață liberă, spre dreptate, „cât mai multă dreptate” — cum spunea el. Cine-i acest om, care vine în mijlocul mizeriei să propage aci lupta pentru ideal, și în ai cărui ochi se reflectează atâtea dureri?

Intreg Ardealul gemea sub apăsarea aristocrației maghiare. Românul nu era considerat om. Era exploatat până la sânge și nu avea decât dreptul de a munci pentru alții și a răbda de foame. Acestea i-au fost primele impresii ce Vasile Lucaciu le-a primit din lumea exterioară. Acestea le-a văzut și auzit în copilăria lui. Și-a dat de vreme seama, că a fi român însemnează ceva rău, ceva demn de disprețul celorlalți. Acestea le-a văzut în comuna Apa, unde s'a născut în anul 1852. Tatăl său Mihai Lucaciu, învățător cantor în comuna Apa, conducea singur școala confesională greco-catolică din comună. Mihai Lucaciu era fiul iobagului Vasile al Lucoaiei, adică Luca, pus în lanțuri de către contele Károlyi, pentru că s'a împotrivit și n'a voit să cedeze pământul său pe seama moșiei grofești. El a fost numit de unguri Lukács László. La școală, micul Mihail Luca a fost numit, după porecla tatălui

său: Lukács Mihály. Românii îi ziceau însă Mihai Lucaciu. Și el a fost prigonit de autoritățile administrative și școlare pentru ținuta lui românească, în calitate de învățător și cantor la biserică. El s'a erijat apoi în luptător național. Micul Vasile era însuși martor ocular, în mai multe rânduri, când solgăbirăul, secondat de jandarm, adresa cuvinte ofensătoare idealistului său tată, pentru lucruri pe cari și mintea lui de copil le vedea logice și firești. Solgăbirăul spunea adesea notarului și strajameșturului de jandarmi, că guvernul, în frunte cu Deak Francisc și alții au făcut o mare greșală, că a eliberat de sub iobăgie pe acești valachi, pe cari și natura i-a creiat pentru a fi iobagi.

Dar Mihail Lucaciu nu s'a înspăimântat de aceste ofense aduse lui și neamului său. El își conducea temerar școala mai departe și învăța copiii mai mult prin grai viu decât din cărțile sărace. Căci în școală, afară de abecedar și istoria biblică, rareori se mai găsea câte un legendar sau o carte de istorie. Și în acestea se lăuda faptele vitejești ale eroilor maghiari. Doisprezece ani de-arândul Mihail Lucaciu a făcut pe apostolul unui început de cultură în acest sat sărac și nu odată a îndurat chiar foamea împreună cu familia sa. Pentru că școala confesională era susținută numai de populația satului, primind și un modest ajutor dela biserică. În anul 1858 a fost chemat la Baia Mare, unde s'a mutat cu bucurie sperând că va avea un teren de muncă mai vast. Pe cei doi copii ai săi Alexandru și Vasile i-a înscris în propria sa școală și le-a dat o educație ca și celorlalți copii din oraș. Micul, dar sprintenul Vasile a frecventat școala

aceasta timp de patru ani. Era cel mai distins elev din întreaga școală, așa că, după ce a terminat clasele primare, tatăl său l-a înscris la gimnaziu, fără nici o ezitare. În clasele gimnaziale Vasile Lucaciu, cu mintea pătrunzătoare, a descoperit nedreptatea cu care erau tratați românii și în special cei mai săraci. Chiar aci în gimnaziu și-a arătat talentul de orator și luptător, de mai târziu. Era cel mai distins elev din clasă, atât în știință, cât și în purtarea exterioară, devenind conducătorul clasei. După terminarea clasei IV-a, pe care a încheiat-o cu distincție, nemaifiind și alte clase superioare, a fost înscris la Liceul din Ungvar, fiind găzduit la unchiul său Nicolae Toth, pe atunci profesor de teologie, iar mai târziu episcop de Eperjes.

Spiritul său neastâmpărat n'a putut suporta rigoarea bătrînului teolog, dar mai ales patriotismul maghiar nejustificat al unchiului său. Intr'o zi încunoștință pe tatăl său de starea în care se află aci. Mihai Lucaciu voi să-l aducă la Satu Mare, el însă ceru tatălui său să-l ducă la Liceul Premonstratenz din Oradea Mare. Mihail Lucaciu, care trebuia să supoarte și cheltuelile pentru educarea celui alt fiu al său Alexandru, nu putea suporta nici cheltuiala de drum dela Ungvar până la Oradea Mare. Vasile Lucaciu nu s'a speriat însă de acest impediment. El a plecat pe jos ca un pîrbeag, spre Oradea Mare hrănindu-se cu o pâine neagră primită dela mama sa și petrecându-și nopțile prin clăi de fân sau de pae, ce le întâlnea în drum.

La Oradea Mare îndură o neagră mizerie. Se susținea dând lecții copiilor bucătarului dela Episcopia Romano-Catolică. Școala din Oradea Mare a

însemnat însă pentru el o mare decepție. În loc de spiritul liberal, în loc de căldura pedagogică pestaloziană, și aci l-a primit disciplina severă prusacă, friedericană.

Sufletul său doritor de ridicare spre culmi înalte, nu găsi nici aici atmosfera de libertate socială și individuală promițătoare de mai bine. Gimnaziul Premonstratenzilor avea în el ceva închizitorial, ceva din disciplina oarbă medievală, care subordona voința individului formelor și regulilor adeseori absurde și inexplicabile pentru mintea și avântul său tineresc. Această stare de lucruri îl amări și se născu în sufletul său dorința de o schimbare, de a merge mai departe, pentru a vedea mai mult, căci nu-i venea să creadă, că toată lumea asta nu este decât o vastă pușcărie cu paznici răutăcioși și cu pușcăriași lingușitori, intriganți și neînțelegători. În această stare de spirit făcu cunoștința unui ofițer din armata austro-ungară. Acesta îi vorbi de strălucirea carierei militare, zugrăvindu-i numai părțile frumoase, laudând bravurile ce le poate face un soldat și descriind superioritatea unui militar asupra unui civil.

— Milităria îți dă încredere în tine, te ridică în ochii civililor și te face să plutești deasupra nimicurilor omenești — spunea ofițerul.

Cuvintele acestea prinseră în sufletul veșnic căutător al tânărului Vasile Lucaciu. Se decise să între ca voluntar în armata austro-ungară. El fu primit cu brațele deschise. Dar viața de cazarmă, cum e și firesc, era cu totul alta decât și-o închipuise el. Libertatea era mult mai puțină decât la liceu, și aici simțea mai mult prejudecata ce se ma-

nifesta în dauna neamului său. Cazarma îi deveni o adevărată robie. Dar nu aceasta îl durea atâta, ci faptul că vedea pe tinerii români, obligați serviciului militar, că erau tratați mai rău ca niște vite. Și tortura asta zi de zi, atât de monotona, îi amăra sufletul. Scia acasă scrisori desnădăjduite, până când tatăl său, cu mari sacrificii materiale, l-a scos din armată. Lucaciu s'a reîntors la Oradea Mare și a început să-și continue studiile pe cale particulară. A depus examen de cl. VI-a și a luat parte la concursul pentru stipendiile acordate de Episcopia greco-catolică română. Cu toate că unii membri ai comisiei nu vedeau cu ochi buni neastâmpărul lui și mai ales intrarea în armată, dar au trebuit să-i recunoască știința și eruditatea, fapt pentru care nu i-au putut nega meritul de a fi stipendiat.

Stipendiul acesta a fost hotărîtor pentru întreaga lui viață. A plecat la Roma, unde a mai studiat clasele VII. și VIII. și s'a înscris la Teologie, pe care a terminat-o ca doctor cum laude, de unde s'a reîntors în Ardeal, după șase ani, în anul 1874, ca doctor în teologie și filosofie și cu dorința arzătoare în suflet de a-și valida știința câștigată, pentru interesele neamului său subjugat.

CAP. III.

UN PROFESOR UNIC IN FELUL SĂU

Intoarcerea dela Roma a fost prima lui victorie în viață. Abia acum se simțea om integru, cu individualitatea și cu opinia formată despre toate lucrurile, atât în ce privește metafizica, cât și problemele sociale actuale. Cu toate că era teolog s'a ocupat și cu nouile curente ale filosofiei. Afară de științele teologice, biblice, cunoștea atât pe filosofi antici ca: Socrate, Platon, Zeno, Pitagora și Diogene, cât și pe cei moderni: Descartes, Hegel, Kant, Spinoza, cât și pe sociologii Auguste Comte, David Hume, Fourier și Marx. Și-a însușit și o vastă cultură literară citind în original floarea literaturii germane, franceze și italiene. Printre lecturile sale mai favorite era „Divina Comedia” lui Dante, în special „Purgatoriul”, „Confesiunile” lui Jean Jaques Rousseau, „Buch der Lieder”, a lui Heine, în care găsea multă asemănare cu Doinele românești, prin muzicalitatea și suflul lor melancolic. Cunoștea însă și frumusețile literaturii maghiare. Aprecia mult pe Petöfi pentru spiritul lui critic social și pentru umanitarismul revoluționar. Cita adeseaori pe „Nobilul Maghiar”, renumita satiră a lui Petöfi, pe care a și tradus-o în românește. Dar nu i-a fost streină nici literatura română. O cunoștea dela primele ei înce-

puturi, dela Iancu Văcărescu, Anton Pan, cunoștea toată gama poeziei românești: pe Bolintineanu, Alexandrescu, Alecu Ruso, Vasile Cârlova, Eliade Rădulescu, Mihail Eminescu, Vasile Alexandri, Costache Negruzzi și pe contemporanul său Gheorghe Coșbuc. A citit cu multă pasiune proza filosofică și critică a lui Titu Maiorescu și criticile literare ale lui C. Dobrogeanu-Gherea. În special îi răsunau în suflet „Dela Nistru pân' la Tisa” și rândurile adânc filosofice din „Impărat și Proletar”. Li cauzau o plăcere sufletească și poeziile lui Gheorghe Coșbuc, în carî se reoglîndește toată viața țăranului român cu toate zbuciumările, seninătatea, jalea și mizeria lui. În special îl atrăgeau poeziile spontane izbucnite din popor: Doinele cu tot farmecul lor.

Cu această pregătire într'adevăr enciclopedică, era predestinat pentru cariera de conducător al poporului românesc din Ardeal. Aceasta îi era și ținta. Și când a plecat la Episcopie, pentru a-i oferi serviciile, începând ca simplu preot, nu se gândea numai la o așezare a sa, ci se bucura că va avea prilej să ia contact cu poporul contribuind la ridicarea culturală și socială a țărănimei ardelene.

Tot pentru acest scop se căsătorește cu fiica unui preot sărac din comuna Potău, cu Paulina Șerbac și când fu numit preot în comuna Sâncraiu ambii soți plecară cu mare însuflețire în mijlocul poporului din sărăcăcioasa comună. Trei ani a muncit ca preot făcând un adevărat apostolat, luminând poporul și dându-i sfaturi în toate nevoile vieții.

Viața la țară însă nu-l putea satisface. El se avântă în viața publică luând contact cu conducătorii românismului: dr Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de

Băsești, Aurel Suciu, Teodor Mihali, colaborând în acelaș timp la publicațiile românești: „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia Poporului”, „Tribuna” cari erau citite în secret, deoarece autoritățile pedepseau pe cei ce erau descoperiți că citesc „Gazeta Transilvaniei”. Colaborând la aceste ziare Vasile Lucaciu a devenit repede cunoscut în tot Ardealul ca un excelent mînuitor al condeiului.

După trei ani de apostolat la țară viața lui ajunge la o însemnată răspîntie. Ministerul de instrucție din Budapesta, la intervenția prietenilor și admiratorilor lui, l-a numit profesor de religie la gimnaziul de stat din Satu Mare. Vasile Lucaciu se dedică cu adevărată pasiune misiunii de educator al tineretului. În mintea sa era încă vie amintirea anilor petrecuți la gimnaziile dela Baia Mare, Ungvar și Oradea Mare, unde rigoarea profesorilor și de multeori cruzimea lor îl intimidă, căutând să-i înfrîngă orice avânt și făcându-i nesuferită lectura — el din contră, cunoscând psihologia elevilor, îi trata ca pe niște prieteni căutând să le atragă atenția prin glasul-i blînd asupra problemelor ce-i interesa. Ore întregi le vorbea de ideile mari din Apus, de ideea de dreptate, frățietate și libertate, atrăgându-le atenția asupra problemelor sociale actuale. Ca profesor de religie el nu se mărginea la explicații seci de catehism, ci făcea să pătrundă cuvîntul lui Dumnezeu ca o realitate în mintea tineretului. În locul predicelor lungi și abstracte prefera să dea elevilor pilde istorice, îi ajuta prin întrebări, ca ei singuri să ajungă la adevăr. După un timp oarecare s'a creiat între profesor și elevi o armonie, ba chiar o dragoste. Elevii, indiferent de rasă, se adre-

sau profesorului ca la un frate mai mare, dela care nu primeau numai muștrări, ci și cuvinte blânde, înțelegătoare, pline de dragoste. Se întâmpla de multeori, că elevii, după terminarea orei, nu eșiau în curte să se joace, ci îi cereau să le mai explice. Și el le explica cu multă plăcere. Vorbea de pe catedră cu avântul și însuflețirea cu care predica dela amvon.

Profesorul Vasile Lucaciu, în dragostea lui față de cei slabi și apăsăți, adeseori venea în conflict cu colegii de catedră, cei mai mulți fiind maghiari și șvabi, luând apărarea elevilor când erau persecutați. Mai ales elevii români aveau adeseori parte de persecuțiile profesorilor porniți cu oarecare repulsiune față de obârșia lor. Profesorii nu-l vedeau bine în ochi pe Lucaciu. Îi reproșau adeseaori că ținuta lui prea amicală față de elevi duce la distrugerea disciplinei în școală și nu uitau să sublinieze acestea nici cu prilejul vizitei inspectorilor învățământului. Foarte mulți dintre inspectori nu știau că Lucaci e român, numele lui având sunet unguresc, iar când ceilalți profesori le spuneau că e valach, și încă ce valach înfocat, și cu idei noi, răsvrătitoare, se uitau strâmb pe sub ochelari și procesele verbale, nu tocmai lăudătoare, mergeau la Minister descriind activitatea lui Lucaciu.

Spiritul liberal al lui Lucaciu, cu toate uneltirile subterane făcute de profesori, se răspândi repede nu numai printre elevi, ci și printre intelectualii români din Satu Mare. Chiar elevii maghiari iubeau cu entusiasm pe profesorul Vasile Lucaciu. Pentru acest păcat nu au fost nici ei cruțați de mașinațiunile intrigăriei, și când auziră că iubitul lor profesor

este valach nu voiau să creadă, ba unul din ei își exprimă nedumerirea în această privință spunând:

— „Profesorul Lucaciu este valach? Cu nepuțință! Eu știu, sau cel puțin așa am învățat, că valachii sunt oameni răi și proști, iar profesorul Lucaciu este cel mai bun și mai înțelept dintre profesori. Ce zic, este bunătatea și înțelepciunea întrupată.”

Dar cel mai mare păcat al lui Vasile Lucaciu a fost că se străduia să introducă limba română în gimnaziul din Satu Mare.

— O religie nu poate fi învățată decât în limba maternă — spunea el, — și e ridicul ca elevii români să învețe religia în limba maghiară.

A și făcut numeroase intervenții la guvern, a scris o serie de articole în ziarele românești dela Brașov, Arad, Sibiu și Blaj, stăruind pentru introducerea limbei românești în gimnazii și licee. A documentat, că nu există lege, care să poată obliga pe elev să învețe religia într'o limbă streină pe care nu o înțelege, sau nu într'atâta, încât să-i poată simți subtilitățile religioase și sentimentale.

Străduințele sale n'au avut efect. Guvernul își bătea capul cum să scape învățământul de acest element „periculos”.

CAP. IV.

ISPITA SATANEI

După cum se putea prevedea, cu un asemenea caracter și temperament și mai ales cu o asemenea tendință, Vasile Lucaciu nu putea rămâne la catedră, în Ungaria, în epoca de suprimare a naționalităților. Intrigile și uneltirile, pornite din toate părțile contra lui Lucaciu, mai ales că era român, condus de spiritul eliberator și că voia să introducă limba română în gimnaziu, au îndemnat guvernul maghiar să caute să-l înlăture din învățământ. Aceasta însă nu era lucru ușor, căci legea asigura profesorilor inamovibilitatea și stabilitatea. Mai ales că toate intrigile urzite contra lui Lucaciu au fost zdrobite de cinstea și caracterul lui de fier și calomniile s'au spulberat în vânt. Lucaciu nu a putut fi tradus în fața vre'unei comisii de disciplină. Atunci ministrul Trefort Agoston a recurs la un truc pentru a-l scoate din Liceul dela Satu Mare, pentru a-l îndepărta din regiunea locuită de români. Lucaciu, într-o bună zi, primi o invitație la Ministerul Instrucțiunii. El își făcu bagajul și plecă la Budapesta. Nu putea ghici motivul acestei invitațiuni. După o noapte petrecută la Hotel Jegerhorn se prezintă în cabinetul ministrului Trefort și — spre marea lui mirare — fu primit imediat. Dar surprinderea îi crescua auzind cuvintele amabile ale

ministrului, care îi propunea, cu prefăcută bunăvoință, să între în minister, unde va primi un post înalt, chiar secretar general, deoarece i se recunosc meritele culturale și marea sa orientare în ce privește problema naționalităților.

Surprins de bunăvoința neașteptată a ministrului, Vasile Lucaciu consimți la început în principiu, dar ministrul îi puse apoi o condițiune:

— Deocamdată trebuie să părăsești catedra dela Satu Mare și să te duci la Losonc, ca profesor public, dar numai pentru un timp scurt.

Vasile Lucaciu deveni palid. Acum înțelese totul. Ministrul nu voia decât să-l îndepărteze dela Satu Mare, din mijlocul românilor, cu scopul vădit de a-l împiedeca să activeze în mișcarea naționalistă.

Cu vocea înceată dar hotărîtă Lucaciu spuse:

— Guvernul nu are atâtea milioane. pentru cari eu mă decid să părăsesc poporul român și să mă înstreinez de neamul meu.

Ministrul Trefort își exprimă atunci dorința că ar fi voit să-l vadă activând pentru cultura maghiară, așa cum activează pentru cea română. Ii strânse mână și plecă din cabinet.

A doua zi episcopul Ioan Szabo de Gherla îl vizită pe Lucaciu la hotel, având misiunea să-l înduplece să accepte propunerea ministrului.

Episcopul Ioan Szabo, care era membru în Casa Magnaților, se grăbi să satisfacă cererea ministrului. Avură loc discuții lungi și vehemente între profesorul Lucaciu și Episcopul Szabo, în cursul cărora Episcopul îl asigură pe Lucaciu, că ministrul Trefort are toată bunăvoința față de el și că are de gând

să-i deschidă o carieră frumoasă. Lucaciu se gândea însă la poporul român, la lupta pentru emanciparea lui, la care acum va trebui să renunțe, dacă vrea să se ridice el. Renunțarea la luptă, acesta era prețul carierei promise.

Declară Episcopului că nu poate primi demnitatea, tocmai din motivul că el a visat mult, că va lupta pentru eliberarea Ardealului subjugat și e convins că lupta, deși va fi grea și plină de suferinți și decepții, dar în cele din urmă va învinge și Ardealul va fi liber.

Dar Szabo nu se da învins. Punând în cumpănă întreaga sa autoritate, demonstrează lui Lucaciu, că tocmai ajungând la înalta demnitate de secretar general al Ministerului instrucțiunii publice va putea servi mai bine cauza românismului din Ardeal, luând sub ocrotirea sa școlile românești.

— Ști — zicea el — câtă nevoie au școlile românești de un înalt protector, de o mână care să le ajute înlăturând nedreptățile și persecuțiile venite de sus și înfrinându-le pe cele pornite de jos?

Aceste argumente au prins. Lucaciu văzu că Szabó are dreptate, că școlile românești din Ardeal au mare nevoie de o mână protectoare. Câte se pot face în jurul învățământului și prin învățământ! Un moment îi fulgeră prin minte un întreg plan de extirpare a analfabetismului și de culturalizare a satelor. Prin această culturalizare țăranul s'ar ridica economicște și ar ajunge la emanciparea socială și implicit la eliberarea națională — își zicea el.

— Bine — zise Lucaciu — primesc, dar cu o singură condiție, ca și Dv. să vă țineți de cuvânt.

CAP. V.

BISERICA UNIRII TUTUROR ROMÂNILOR

Și așa deveni Vasile Lucaciu profesor la Losoncz, unde a muncit și s'a frământat un an de zile, departe de cercurile românești, izolat de activitatea cultural-națională, exilat par'că într'o insulă maghiară, unde nu auzea măcar un cuvânt românesc, neputând ține contact cu conducătorii românismului. Aștepta timp de un an să vie ordinul ministerial care să traducă în fapt promisiunile făcute atât de solemn de ministru și întărite de episcop. Un an de așteptare se macină în acest exil, departe de confrății săi și de neamul său. Lucaciu văzu clar, că s'a urmărit tragerea lui pe sfoară, pentru a-l separa de poporul românesc și acum, contând pe nevoile sale materiale, ministrul crede că Lucaciu, neavând încotro, se resemnează și rămâne maidepartea profesor titular la Losoncz. Dar s'au înșelat cei ce credeau că, cu un post sigur și suficient retribuit le-a reușit să imblânzească un Leu. Pe Vasile Lucaciu îl părăsi răbdarea și cuprins de indignare și scârbă față de înșelăciunea ministrului ungur se hotărî să facă un gest eroic.

Prin o scrisoare energică, dar cuviincioasă, trimisă ministrului Trefort Vasile Lucaciu își înaintă demisia din postul de profesor, lăsând să se înțeleagă perfect de bine motivul demisiei sale.

Nici nu mai așteptă răspuns, ci cu primul tren plecă la Gherla. În fața episcopului Ioan Szabo declară că a demisionat și că își oferă serviciile Episcopiei Române Unite, cerând o parohie într'o comună, în cel mai sărac sat din Eparchie. O singură condiție punea: să fie un sat românesc.

Și așa ajunse dr Vasile Lucaciu preot la Șișești.

Dorința i se împlini în parte: ajunse preot într'un sat românesc și cu împrejurimi românești, și într'adevăr era una din cele mai sărăcicioase regiuni din tot Ardealul. Sărăcia satului său era proverbia-lă. Oamenii nu aveau nici ce mânca. Se înțelege, că această sărăcie se răsfrângea și asupra preotului. Pe lângă asta l-a mai dăruit D-zeu și cu doi copii, apoi cu un al treilea. Mai mult decât propria sa mizerie îl durea suferința poporului, pe care o vedea cu ochii zi de zi, și care-l urmărea ca o fantomă îngrozitoare. Lucaciu nu avea odihnă nici ziua, nici noaptea. Il muncea gândul, cum și ce să facă, pentru a îmbunătăți cât de cât soarta nefericiților țărani storși de fiscul statului, prigoniți de solgăbirău și de jandarmi și roși de mizerie până în măduva oaselor. Mai dureros era însă faptul, că românii nici nu erau considerați ca oameni. Asupra lor mai plutea umbra legii privilegiilor naționalităților a Mariei Terezia, care scotea pe români de sub pavăza legii, considerând cu drept cetățenesc numai pe unguri, sași și săcui.

Națiunile privilegiate priveau cu dispreț pe cei ce nu se bucurau de privilegiul acestei legi. Legea aceasta deși era desființată, după revoluția din 1848, urmele ei au rămas în sufletul poporului și al guvernanților. Stigmatul neprivilegiaților se simțea și

acum pe frunțile lor. Vasile Lucaciu avea de luptat și cu rămășițele trecutului întunecat și cu cruzimile prezentului său, când românii erau despuiați de toate drepturile asigurate prin legea cea nouă a lui Francisc Deak.

Era firesc, că Vasile Lucaciu, care predica idei de descătușare în bisericuța dela Sișești, să fie bine primit de populația satului și în scurtă vreme bisericuța să devie neîncăpătoare și predicele să se ție în aer liber, la umbra vechii biserici de lemn, care nu putea cuprinde în sânul ei mulțimea adunată ca la praznic mare.

Starea asta nu-l mulțumea pe Vasile Lucaciu. Privind în jurul său se gândi că trebuie să construiască o biserică mai mare, modernă din piatră și care să fie mândria satului și a preotului. Era însă o problemă mare: lipseau banii. Și Lucaciu avu multe nopți nedormite, în cari se frământa, cum și de unde să ia bani pentru construirea bisericii? El personal nu avea, decât produsele sale literare. Se gândi că venitul acestora ar putea acoperi o parte din cheltuelile de construcție. Țăranii din sat, nici ei nu prea aveau, fiind prea săraci. Dar ei vor depune munca brațelor și transportul materialului cu vitele lor. Dela guvern nu putea cere. Acesta nu obicinuia să ajute construcțiile de biserici românești. Dar Episcopia din Gherla? Episcopul Szabo era cam supărat pe el pentru că nu l-a ascultat și a demisionat dela catedra din Losoncz. Se hotărî să se adreseze românilor din Ardeal. Ei erau singurii cari puteau să-i dea o mână de ajutor. În fantezia lui văzu biserica înaltă, cu impunătoare cupolă și două turnuri, ridicându-se mândră și impunătoare dominând satul

și rivalizând cu muntele roșu dela Baia Sprie. Se hotărî să ia contact cu conducătorii mișcării naționale din Ardeal. Scrise scrisori pline de elan lui Gheorghe Pop de Băsești, lui dr Ioan Rațiu la Turda și vicarului Vasile Rațiu din Făgăraș.

Răspunsul plin de căldură și de dragoste al celor solicitați îl surprinse plăcut. Vedea că nu e singur în năzuința pentru mai bine, pentru ridicarea culturală, națională și socială a poporului român. Din cele mai îndepărtate colțuri ale Ardealului veneau cuvinte calde de îmbărbătare și de îndemn la muncă fără preget pentru cauza cea mare. Cuvintele pline de dragoste erau însoțite și de câte o notă în cifre: „Cu mandat poștal ți-am trimis suma de 20 fiorini pentru augmentarea fondului construcției bisericii”.

Simțind legătura frățască a confrăților săi l-a îmbărbătat să scrie articole în ziarele românești din Ardeal, cari de asemenea au avut ecou îmbucurător. Sumele mici dar numeroase veneau zilnic cu poșta la Șișești și nu după multă vreme visul lui Vasile Lucaciu începu să se realizeze. Meșterii zidari au început să pue temelia Templului dela Șișești.

Cu prilejul dărimării vechii biserici de lemn Vasile Lucaciu descoperi pe grinda principală sculptat în lemn: „Ano Domini 1043”. Se putea una ca asta? Bisericuța cea veche să fi fost construită în anul 1043? În cazul acesta biserica avea o vechime de peste 800 de ani.

O altă inscripție cu litere cirilice arată că biserica a fost renovată în anul 1600, adică pe atunci când Mihai Viteazul a trecut pe aci, luând drumul

spre Praga. Și Vasile Lucaciu din nou începu să vi-seze:

— Dacă această biserică a fost vizitată de Mihai Viteazul fiind atunci reparată din nou, Biserica cea nouă ce o construim acum trebuie să deschidă epoca unirii tuturor românilor.

Era un gând îndrăzneț, dar plin de visuri poetice și dacă un luptător mai este și fire de poet, el nu poate fi decât cutezător și plin de avânt. Vasile Lucaciu se hotărî, ca bisericei, să-i dea forma Catedralei St. Petru din Roma. Zis și făcut. Cu ajutorul arhitectului Alexe Berinde făcură planul, așa cum a contemplat și admirat el frumoasa Bazilică Sf. Petru din Roma. Dar forma nu e destul. Ea trebuie să vorbească celor ce vin să o vadă și să se închine. Dupăce o puse sub acoperiș pe frontispiciul ei fixă inscripția: „**Pro S Unione Omnium Romanorum**” (Pentru Unirea Tuturor Românilor) Vasile Lucaciu însă nu se mulțumi cu atâta. Când veni mult așteptata zi a sfințirii Bisericii, a rostit un discurs în care își programa năzuințele spunând:

— Inchin această biserică Sfintei uniri a tuturor românilor. Prin ridicarea acestei biserici se începe lupta românilor din Ungaria pentru desrobirea lor și unirea cu patria mamă. Cum ne-a ajutat Dumnezeu să o ridicăm mândră și impunătoare, așa să ne ajute să ridicăm și sufletele românilor pentru a-i face în stare să se desrobească și să întindă mână frățască cu românii de pretutindeni.

CAP. VI.

EPISCOPUL ȘI PAROCHUL SĂU

Cuvântarea lui Vasile Lucaciu rostită cu prilejul sfințirii Bisericii a umplut inimele românilor de însuflețire. Și conducătorii mișcării naționaliste din Ardeal abia acum și-au dat seama, că la Șișești este un tânăr luptător plin de energie, de curaj și de avânt pentru lupta cea mare. Ei vedeau în el omul care se va pune în fruntea mișcării de ridicare și luminare a poporului român, pentru a-l angaja în lupta pentru eliberarea sa de sub jugul stăpânirii streine. Cu această cuvântare Vasile Lucaciu și-a făcut intrarea în arena luptei cea mare de desrobire.

Acest lucru îl constată și Episcopul Ioan Szabo de Gherla, care aflând de înscripția „compromițătoare” de pe frontispiciul noiei biserici dela Șișești, nu a voit să ia parte personal la sfințirea ei, decât că a trimis pe vicar să-l reprezinte. Dar pe deasupra acestei înscripții mai venea și discursul înflăcărat și temerar. Ori acestea nu puteau rămâne în secret. Și ce va zice guvernul? El a numit pe Lucaciu preot la Șișești ca să conspire? Când va afla guvernul sigur că-i va face aspre muștrări. El chiamă pe Vasile Lucaciu în audiență la reședință și-i făcu reproșuri pentru ținuta sa.

— De ce a fost nevoie de această înscripție? Ai mare noroc cu „S” ăla, căci altfel ar trebui să te

suspend. Iar dacă ai pus inscripția cu dublu înțeles, de ce a-i comentat-o, ca să spulberi orice îndoială asupra înțelesului subversiv? Nu te gândești la urmări? Ce să spun eu guvernului când voi fi tras la răspundere?

Vasile Lucaciu răspunse calm și senin:

— Prea Sfințite, nu mi-am făcut decât datoria. Urgisitul nostru popor merită o soartă mai bună. Suferința lui e mult mai mare, decât o cer imperios împrejurările sociale. Guvernul, prin organele sale administrative și fiscale, face un exces de prigoană, de exploatare și batjocură față de români și mai ales față de țăranii români. Or, acestei stări de lucruri trebuie să i se pună capăt. Dacă guvernul nu înțelege să revină pe cale legală respectând legile și față de români și să le îndulcească pe cele draconice, atunci trebuie să intrăm noi în acțiune, noi intelectualii români să luminăm țăranimea, s; o organizăm și să o angajăm în luptă pentru a-și cuceri drepturile ce i se cuvin. Fiecare popor se bucură de atâtea drepturi câte și-a cucerit, are drepturile pe cari le merită.

— Dar bine tinere, D-ta îmi vorbești pe un ton cu totul revoluționar, lucru care nu se cuvine să-l faci în fața superiorului. Nu-ți dai seama că dacă ai vorbi pe acest ton în fața unui ministru, sau chiar numai în fața unui fișpan sau solgăbirău, te-ar aresta imediat și a-i înfunda pușcăria? Apoi trebuie să ști, că noi nu avem numai popor, ci avem și instituții bisericești, cu interesele lor sprijinite de stat, de guvern. Ce s'ar alege de biserica noastră, de instituțiile noastre, dacă conducătorii lor ar urma sfaturile d-tale revoluționare și răsvrătitoare? Nu. Pen-

tru ideile d-tale revoluționare și absurde nu vom periclita interesele noastre eclesiastice. Poporul a fost ignorant și apăsător de când e lumea și nu-l vei elibera d-ta. Iar dacă se va răsvrăti, noi suntem contra răsvrătiților. Vom ști să luăm măsuri contra celor ce se răsvrătesc contra ordinii sociale și contra armoniei dintre guvern și noi.

— Dar, Prea Sfințite, poporul își pierde limba, e ucis de boli și de mizerie, își pierde nădejdea și de unde ști, că văzând că preoții lui, chemați să-l mângăie, să-l sfătuiască și să-l îndrumeze la luptă contra răului și pentru mai bine, văzând că acești preoți sunt de partea exploatatorilor, de partea guvernului împilator, nu se va întoarce dela ei, își va căuta o altă orientare, alți conducători? Ce se va face atunci biserica, dacă o părăsesc credincioșii?

— Cum, d-ta propovăduiești chiar întoarcerea poporului dela biserică?

— Nu o propovăduiesc, dar o prevăd, dacă biserica trece de partea împilatorilor.

— Biserica n'a fost niciodată o instituție răsvrătitoare. Ea a fost un interpus între stăpânire și popor, între împilatori și împilați — dacă vrei.

— Dar unii din conducătorii ei mai mult de partea împilatorilor decât a împilaților — întări Lucaciu.

Conversația fu întreruptă de protopopul Gavril Lazăr de Purcăreți din Carei, care neștiind de ce e vorba spune:

— Mai mulți preoți din Eparchie, auzind că admirabilul coleg dela Șișești este aci, au venit să-l vadă și să-l felicite pentru opera sa și pentru ful-

minalul discurs rostit cu prilejul sfîntîrei. Nu Vă supărați Prea Sfinția Voastră, că vă deranjez.

Episcopul fu nevoit să asiste la călduroasa manifestație ce o făcură preoții lui Vasile Lucaciu, tocmai pentru faptele, pentru cari el îl trăgea la răspundere și-l amenința cu suspendarea.

CAP. VII.

UN INCEPUT DE CARIERĂ POLITICĂ

Primul succes n'a însemnat o piatră de hotar în viața și în activitatea lui Vasile Lucaciu. Din contră, pentru el a fost un stimulent.

Însuși conducătorii mișcării naționaliste românești din Ardeal au rămas însuflețiți de curajul lui, de verva lui oratorică și de avântul cu care s'a aruncat în lupta națională. La prima ședință ținută la Sibiu sub presidenția dr-ului Ioan Rațiu, la propunerea acestuia, Vasile Lucaci a fost ales membru în Comitetul partidului Național Român din Ardeal.

Alegerea lui a avut un ecou deosebit în presă. Nu numai în presa românească din Ardeal, ci și în cea maghiară. Deoarece în interval presa și guvernul aflară de inscripția de pe noua biserică dela Șişești și de discursul rostit de Lucaciu la sfințirea acestei biserici. Dar Vasile Lucaciu nu se sînchisi de aceasta. El își continuă lupta începută. În scurt timp deveni sufletul mișcării naționale române din Ardeal. A publicat serii întregi de articole în ziarele românești, mai ales în „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”, „Foaia Poporului” etc. cât și prin discursuri ocazionale rostite cu prilejul peregrinărilor sale prin ținuturile moșilor și maramureșenilor, îl făcea să fie primit de popor ca un adevărat profet. Văzând mizeria strigătoare la cer a țăranilor români, dar și în-

suflețirea lor pentru cei ce le iau apărarea, se hotărî să facă un gest prin care să arate cercurilor conducătoare dela Viena și lumii întregi, dar mai ales împăratului, că printre celelalte popoare naționale din Monarchie există și poporul românesc de toți uitat, afară de cei cari îl exploatează și persecută. Simțea nevoia de a eși pe arenă și a lua lupta fățișă contra asuprirei. Știa că în sufletul poporului român împăratul dela Viena era văzut ca un părinte binevoitor, dar, care fiind departe, nu știe de toate nedreptățile ce se petrec în țara Transilvaniei. Se zicea că de-ar ști împăratul de toate ticăloșiile guvernanților și grofilor unguri, el nu le-ar tolera, ci ar face dreptate. Lucaciu și-a dat seama, că el trăia într'un început de epocă nouă, că vremurile acestea sunt hotărîtoare în viața poporului și că nu trebuie pierdut nici un prilej pentru a intra în acțiune. Mizeria, suferința fără de sfârșit a românilor ardeleni a ajuns la un punct, care trebuie să explodeze amărăciunea și desnădejdea.

Vasile Lucaciu și-a dat seama de chemarea sa, în aceste vremuri creatoare de istorie, în viața unui popor. El era conștient de misiunea lui personală, ce o are în această frământare, care duce și trebuie să ducă la complecta desrobire a poporului românesc.

Nopți întregi își frământa mintea asupra acestor probleme și se gândea că trebuie să facă ceva grandios. Dar cum? Ce trebuie făcut pentru a porni lava, care apoi să nu se mai poată opri până la scopul ei final? Atunci se născu în mintea lui un act, o idee: Să se adreseze un memorandum la împărat. Să se vadă ce va zice împăratul la cele ce se petrec în romanticul Ardeal.

Ca în totdeauna, Lucaciu nu putea rămâne numai la fantezie. El se hotărî să treacă la fapte.

Știa că solgăbirăul îl dușmănește și persecută, pentru că a introdus limba română în cartea matriculară, cu care a avut un conflict grav pe această chestie, Lucaciu susținând că administrarea actelor unui popor trebuie să se facă în limba poporului administrat, nu în limba persoanei, care exercită administrația. În urma raportului făcut de solgăbirăul dela Baia Mare Ministerului de interne, acesta a dat ordin solgăbirăului și jandarmilor să urmărească pas cu pas pe Lucaciu și să-l împiedice în activitatea lui „iredentistă”. Lui Lucaciu nu i-a păsat de această punere sub pază. El nu voia să cedeze nici o iotă din hotărîrea sa de a redacta în limba română cartea matriculară. Dacă solgăbirăul nu cunoaște această limbă și nu poate face extractele necesare, nu are decât să învețe românește, dacă vrea să administreze o populație românească. Conflictul acesta a durat timp mai îndelungat și se poate că tocmai acest conflict a determinat pe ministrul Wekerle Sándor, să facă noua lege administrativă, prin care despoaie biserica de conducerea cărții matriculare și oficiul stării civile, punându-le în sarcina notariilor, adică a administrației.

Cu toate acestea Lucaciu lupta din ce în ce mai dârz și era mai hotărît să ducă lupta până la capăt.

CAP. VIII.

MARTIRAJUL ÎNCEPE

Activitatea pe teren național-politic a lui Vasile Lucaciu nu conveni deloc guvernului din Budapesta. El este considerat ca dușman al statului maghiar și tratat în consecință. Chiar din momentul în care Lucaciu a fost ales membru al Comitetului Central Român, el este arestat în urma unei întruniri ținută la Tăuții de jos. Este acuzat că ar fi agitat împotriva statului maghiar, în timpuri grave, când regele Francisc Iosif se pregătea să participe la marile manevre din Ardeal. Cu tot protestul presei, al intelectualilor români și al streinătății Vasile Lucaciu a fost condamnat de către Tribunalul Satu-Mare și băgat la închisoare. Luptătorii libertăților cetățenești și discipolii democrației din streinătate au făcut demersuri la guvern. Ba un renumit pictor italian Aschenzi a venit direct dela Roma, trimis de luptătorii italieni, să-l viziteze la închisoare și în semn de admirație pentru atitudinea sa l-a pictat, eternizându-l în momentul când procurorul, după amenințări și încercări de mită, îl imploară să cedeze renunțând la lupta politică și națională, dar Lucaciu face un gest de refuz.

Dupăce nici promisiunile de bani nu l-au putut îndupleca pe Lucaciu să renunțe, autoritățile au încercat să-l răpună prin înfometare în închisoare,

dându-i apoi mâncări stricate. Dar o servitoare română îi furniza zilnic, pe sub ascuns, un litru de lapte, și la cea mai mare mirare a dușmanilor săi Lucaciu, condamnat să moară, prospera în închisoare.

Incerări de felul acesta se repetară în tot timpul, când Lucaciu își făcea osânda.

La începutul anului 1892 este din nou condamnat pentru un delict de presă. Vina lui era o serie de articole publicate în Tribuna luând apărarea unor țărani bătuți de jandarmi. Nici nu eșise din închisoare și i se aduce o nouă acuză, în legătură cu o explozie ce a avut loc la casa notarială dela Fernezei, pusă la cale, după cum s'a aflat mai târziu, chiar de notarul comunal, care voia în felul acesta să obțină o locuință mai confortabilă. Cu toate că nu se putea ridica acuză vădită și temeinică contra lui, fiind și absurdă cu desăvârșire toată înscenarea, totuș a fost acuzat că a pus la cale un atentat contra statului maghiar manifestat prin explozia dela Fernezei.

Pentru acest fapt absurd a fost condamnat de către Tribunalul Satu Mare la două luni închisoare și 50 fiorini amendă, iar Curtea din Debrețin i-a majorat pedeapsa la patru luni.

Dar Vasile Lucaciu nu s'a dat învins.

CAP. IX.

Dr VASILE LUCACIU DESPRE LUPTELE SALE

Doi ani după terminarea bisericii dela Șișești, și după prima serie de prigoane îndreptate contra sa, dr Vasile Lucaciu a publicat o broșură în anul 1892 intitulată „Biserica S. Uniri a tuturor Românilor”. Broșura conținea schițe istorice și o dare de seamă a muncii depuse și a luptelor date:

„Veacuri grele, veacuri triste au trecut peste poporul românesc.

Dela descălecarea strămoșilor noștri pe aceste plaiuri, în anul 105 după Cristos, sub împăratul Traian, puțină odihnă au avut, să poată lucra așa cum știe romanul să lucreze.

În curs de 150 ani, câtă vreme au stăpânit strămoșii noștri plaiurile acestea, s'au clădit orașe mari și frumoase, s'au construit drumuri, ale căror urme se văd și astăzi și se admiră, au introdus meserii, industrie, arte, au adus la înflorire agricultura. Țările locuite de romani se numeau cu drept cuvânt: fericite. Pentru că erau stăpânite de străbunii noștri și Romanul știa să cârmuiască spre cultura, bunăstarea și fericirea obștească.

Dar soarele măririi Romanilor a apus: barbarii au năvălit asupra noastră și au dărâmat tot ce clădiseră, tot ce a produs mintea și inima Romană.

Acum suntem în epoca redeșteptării.

După multe veacuri de adormire, de amorțeală, de sclăvie, a răsunat puternic cuvântul providențial: „Deșteaptă-te Române”! Și românii se deșteaptă și au plecat ca la o chemare Dumnezeuiască și merg înainte pe calea ce li se arată, spre scopul ce le este propus, și popoarele toate îl însoțesc cu încredere cântând:

*Inainte, înainte
Românism, Soare curat,
Să simtă și morții'n morminte
Că Românul s'a sculat!*

Pe români i-au susținut și iau povățuit totdeauna religiunea și patriotismul. La curtea domnească, în coliba țărănească, acestea sunt comorile inimii românești pe cari nu le schimbă nici un bun din lume.

Născut și crescut în sânul acestui popor, am învățat a-l iubi, cunoscându-i trecutul și prevăzându-i viitorul. Sunt mândru că-i sunt fiu iubitor, văzându-l suferind în lanțuri de robie mă simt dator a mă jertfi pentru el.

Religiositatea și patriotismul îl vor mântui.

Cei ce îi vreau răul, pieirea, vreau să-l facă nereligios ,nepatriot: renegat.

Un întreg sistem politic și social lucrează din răspuțeri să-i răpească ceea ce mai scump: să-l nimicească.

În aceste ținuturi persecuțiunea cea mai recentă a bântuit în anul 1883.

S'a vorbit în public de unii agenți provocatori, s'a scris cu o necalificabilă ușurință în foaia oficioa-

să a comitatului, că românii se pregătesc de răscoală, că în biserica română din Megieș sunt adunate arme pentru valahi, și alte minciuni de felul acesta.

Acestea s'au întâmplat în deplină publicitate, și nu s'a găsit autoritate publică în țară, care să fi luat măsuri apărind onorarea și loialitatea cetățenească a românilor.

Bazată pe aceste minciuni și calomnii s'a constituit o societate maghiară, care sub pretext cultural a năvălit asupra românilor, asupra așezămintelor noastre bisericești și școlare.

A sosit însă timpul să se demascheze intrigile vrăjmașilor religiei și patriotismului Românilor.

Și s'au demascat!

Tendențele de maghiarizare, de demoralizare a Românilor, în religie și în patriotismul lor, au fost date de gol: Societatea, care cu atâta vâlvă a pornit asupra noastră, a fost bătută și nimicită pentru români. Francmasonismul și ateismul ei a fost dat pe față și mimeni nu mai poate rămânea român cu inimă curată și în relațiuni cu acea societate.

Dar, ținuta vrednică a românilor a provocat răzbunarea dușmanilor.

În Octombrie 1884 s'a început o goană teribilă contra mea. Magistratul din Satu-Mare și comitetul comitatens au făcut denunțuri josnicie și mincioase contra mea, cerind destituirea mea din catedra profesorală ce o ocupam în gimaziul din Satu-Mare.

S'au făcut investigațiuni și interogatorii, în mod public, oficial și pe cale secretă confidențială.

Rezultatul a fost, că s'a dovedit corectitudinea mea, peste orice îndoială, iar magistratul orășenesc

și comitetul comitatens au rămas rușinați, ca niște denunțianți perfizi și calomniatori.

Și guvernul țării n'a avut curajul să tragă consecințele juridice de drept public și social din această afacere, na avut curajul să reprobe în act direct oficios insultele, pe cari le-au aruncat în fața unui om cinstit. Nu. Ci pe cale indirectă, cu oarecare frică, mi-a dat satisfacție numindu-mă profesor public la gimnaziul superior din Losoncz.

Scopul adevărat a fost însă ca să mă scoată din sânul poporului românesc.

Mult am fost ispitit cu promisiuni, cu ademeniri, să primesc postul oferit, până când, la 4 Iulie 1885, având o întâlnire cu ministrul Augustin Trefort, s'a rezolvat chestiunea să primesc stațiunea oferită.

Nu e locul să înregistrez toate detaliurile. Amintesc numai că ministrul m'a rugat frumos să primesc stațiunea profesorală din Losoncz și acolo să dezvolt acea activitate pentru cultura maghiară, pe care știe el că o dovedesc pentru cea română. Apoi toate vor fi bune. În scurtă vreme mă va duce în Minister, unde are trebuință de mine pentru un post distins, la care m'a menit.

Văzând această procedură, mâhnit până în adâncul sufletului de soarta neamului meu, i-am răspuns categoric și hotărît:

— Vreau să fiu cavalier față de bunăvoința ce mi se arată prin promovare și așa voi primi denumirea, de formă, însă voi abzice imediat de stațiunea la care voi fi numit și declar în fața Excelenței Tale, că înaltul guvern maghiar nu dispune de atâtea milioane, pentru cari să-mi las eu poporul românesc.

Auzind această declarație Ministrul, fu cuprins

de o nervozitate explicabilă, adânc mișcat el îmi strânse mâna și plecă fără a rosti un cuvânt.

După această întrevedere eram hotărît să demisionez din postul de profesor și din grația episcopului meu diecezan am ocupat postul parochial dela Șișești, unde mi s'a deschis terenul de a putea lucra pentru binele sufletesc și material aliubiților mei poporeni credincioși.

Dr. Vasile Lucaciu.

CAP. X.

CUM S'A NĂSCUT MEMORANDUL

Prin anul 1892 Parlamentul din Budapesta era presidat de faimosul baron Bánffy Dezső, om din școala bătrînului Tisza Kálmán, dușman de moarte a tot ce nu era ungar. Mentalitate îngustă și tura-nică, viclean și răutăcios. A fost ales de magnați unguri și pus candidat de primministru cu scopul vădit să strivească naționalitățile din Ungaria și în sepcial pe români, considerați ca cei mai primejdioși intereselor de stat maghiar. Ajungând prim-ministru Bánffy Dezső a inaugurat o epocă de violențe, samavolnicii și fărădelegi, a încercat să suprimе orice manifestare a sentimentelor românești. Dela fișpani, solgăbirăi, până la ultimul jandarm au fost puși în serviciul acțiunii acestui mîncător de valachi. A introdus maghiarizarea cu foc și sabie, nu numai în administrație și justiție, ci și în școli și tindea să o introducă și în biserici. Bánffy Dezső, supranumit „Hidra de pe malul Dunării", a declarat, că pentru români nu are decât spânzurători și gloanțe. El făcea o profesie de credință din concepția că țăranul valach este pentru a fi iobagul nobilimei maghiare și că intelectualii valachi nu trebuie să existe, aceasta fiind în contradicție cu firea lucrurilor. Dar Bánffy Dezső nu se da înapoi de a-și aplica aceste principii. Ele se răsfrîngeau ca un potop de grindină asu-

pra vieții economice și culturale a românilor din Ardeal și Ungaria. Intelectualul român era exclus dela orice funcțiune publică. Judecătorii și funcționarii români erau dați afară din justiție și administrație. Pentru intelectualii români nu mai rămase decât avocatura, preoția și dăscălia confesională. Dar nici aici nu erau în siguranță. Li amenința și aci urgia stăpânilor unguri. Avocatul român pierdea toate procesele, preoții și învățătorii români erau încontin denunțați solgăbirăului ungur, amenințați, maltratați și târiți la închisoare.

Această stare de lucruri a determinat nașterea Memorandului. Comitetul Național, în frunte cu dr Ioan Rațiu, dr Vasile Lucaciu, Gheorghe Pop de Băsești și Septimiu Albini, a hotărît adunarea tuturor fărădelegilor ungurești și proșternute într'o adresă care să fie înaintată împăratului Franisc Iosif, cerându-i-se să facă dreptate românilor persecutați.

Așa a luat naștere Memorandul.

El s'a redactat și tipărit la Sibiu în tipografia Eugen Brote.

CAP. XI.

MEMORANDUL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT ȘI UNGARIA, către

Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I., Impărat al Austriei, Rege Apostolic al Ungariei, Rege al Boemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiziei, Lodomeriei și Iliriei, Archiduce al Austriei, Mare Duce al Cracoviei, Duce al Lorenei, Duce al Salisburgului, Stiriei, Carintiei, Carneolei, Bucovinei, Silesiei, Superioare și Inferioare, Mare Principe al Transilvaniei, Margraf al Moraviei, Comite Princiar al Habsburgului și Tirolului, etc. etc. etc.

**MAJESTATEA VOASTRĂ IMPERIALĂ ȘI REGALĂ
APOSTOLICĂ!**

PREA GRAȚIOASE DOAMNE,

„Reprezentanții Românilor din țările Coroanei Ungare a Majestății Voastre, întrunindu-se în zilele de 20 și 21 Ianuarie 1892 în conferință la Sibiu au constatat că Românii sunt nemulțumiți cu situația politică creiată de sistemul de guvernământ inaugurat în anii 1866—1868 și cu întreaga dezvoltare a vieții noastre publice de atunci și până acum, nu mai au, după tristele experiențe, pe care le-au făcut, nici o încredere în dieta dela Budapesta și în guvernul maghiar, și după lungi și mature cumpăniri, au căzut cu toții de acord, că e o chestiune de prudență patriotică, ca Românii să nu mai facă încercarea de a se folosi de dreptul lor

de a alege deputați, ci să se considere ca nefiind reprezentați în dieta fărăi lor.

Din însărcinarea acelei conferințe, în care au fost reprezentați toți Românii din Cisleithania, ne prezentăm cu omagială supunere la treptele gloriosului Tron al Maiestății Voastre, ca să atragem părinteasca luare aminte a Majestății Voastre asupra primejdiilor ce rezultă pentru Patria comună din actuala politică de stat și să aducem la cunoștința Majestății Voastre faptele în urma cărora Românii, cei mai credincioși și mai răbdători dintre cetățenii Monarchiei, s'au văzut siliți a renunța, deocamdată, la exercitarea celor mai mari dintre drepturile, pe cari le au din îndurarea Maiestății Voastre, drept răsplată pentru jertfele de avere și de sânge, pe cari le-au adus întru gloria Casei Domnitoare și pentru Monarchie.

În anii 1866—1868, dorind o mai fericită conviețuire a popoarelor adunate sub ocrotirea Maiestății Voastre, V'ați îndurat preagrațios a consimți ca guvernarea Monarchiei să fie așezată pe bazele Dualismului.

Românii au întâmpinat cu îngrijorare această reformă radicală a sistemului de guvernare, deoarece pregătirile făcute pentru această nouă organizare, indicau înclinarea spre o politică internă greșită și primejdioasă.

Greșită și primejdioasă, zicem, fiindcă în viața de stat e greșală primejdioasă orice încercare spre o desvoltare retrogresivă, făcută prin răpirea drepturilor câștigate. În desvoltarea istorică a vieții statului nostru s'au cimentat în scurgerea secolelor drepturile deosebitelor popoare ce constituiesc Monarchia, iar desrobirea făcută după triste evenimente dela 1848 aducea cu sine în mod firesc nu numai asigurarea acestor drepturi din partea statului ci totodată și aplicarea lor în viața practică, conform cuvintelor dreptății și egalității. Și era de prevăzut, că sub noul sistem de guvernare, exercitarea drepturilor câștigate ar fi aproape imposibilă.

Românii, popor iubitor de ordine, și plin de în-

credere în părinteasca priveghere a Majestății Voastre, au primit cu supunere noua stare de lucruri.

Prea curând însă au trebuit să se încredințeze că, în cercurile conducătoare, pretutindenea e încurajată tendința de a face, prin o falsă aplicare a formelor constituționale, iluzorii drepturile sancționate de Majestatea Voastră din plină putere Monarchică.

În ciuda solemnelor promisiuni de a satisface toate naționalitățile, prin respectarea drepturilor odată câștigate, deodată cu noul sistem de guvernare s'a inaugurat în Regatul Ungar și dominațiunea de rasă, egemonia națională artificială.

Străduințele pentru asigurarea acestei egemonii naționale au predominat întreaga noastră viață constituțională în timpul ultimilor de 25 de ani.

Această politică de stat e diametral opusă cu dezvoltarea vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, în contrazicere cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului Român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne.

Istoria ne e martoră, că în viața milenară a statului nostru și în dezvoltarea lui istorică relațiunile de popor cuceritor și cucerit, ca principiu de drept public, n'au existat niciodată, N'a existat deci nici dominațiune politică națională.

Toate frecuşurile, cari au eşit la iveală în viața socială și în relațiunile vieții legislative a statului, se reduc la acțiunea pornită pe la anii 1790—1791 și la reacțiunea provocată de acea acțiune. Ea se prezintă ca o fază a luptei pentru existența și asigurarea națională la popoarele ce compun acest regat.

Poporul Român, atunci, ca în totdeauna, în baza dreptului său istoric milenar și în virtutea importanței ce i se cuvine, din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al pozițiunii sale etnice și geografice, precum și al calităților sale, a nizuit spre validitatea drepturilor sale naționale.

Pașii făcuți în anii 1696, 1700, 1790 și 1791, atitu-

dinea din 1848, precum și toate insistările de până la inaugurarea sistemului actual, sunt totatătea dovezi, că a stăruiț asupra acestor drepturi și că în toate manifestările aspirațiunilor lui a dominat ca idee fundamentală și ca țintă de realizare validitatea individualității sale naționale ca factor de stat. Dreptul istoric, întocmai ca dreptul public al Transilvaniei, legile fundamentale, „Pragmatica Sanctiune” asigură autonomia Transilvaniei într'o formă inatacabilă și poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptățiri la 1848 și după desvoltagea făcută în anii 1863—1865 în dreptul public, avea în acest act prețios, suprema garanție pentru viața națională română pe viitor și aspirațiunile lui naționale culminau în această autonomie.

Contrar vederilor politice dominante într'un șir de secole, autonomia a fost, prin uniune, nimicită, într-o formă nejustă, contrară dreptului public și drepturilor elementelor libere, cari constituiesc Transilvania și fără considerare la pozițiunea etnică și geografică și la desvoltagea ei specifică, cari toate reclamează cu insistență această autonomie.

Prin acest act, poporul român se simte vătămât în drepturile sale istorice și naționale, pentrucă:

a) Uniunea s'a enunțat fără participarea românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul lor și cu însemătatea lor în această țară — s'a enunțat prin o dietă, care ca atare, își avea reprezentanții săi pe baza legilor electorale din anii 1790—1791 și a legilor din anul 1848, adecă a legilor din timpul întunecosului feudalism, relativ la care însuși Majestatea Voastră, V'ați îndurat a accentua în discursul de Tron dela 15 Iunie 1863 următoarele:

„Acea parte a Constituțiunii avitice a marelui Principat Transilvania, care privește compunerea Dietei, s'a schimbat în urma ștergerei stării excepționale a nobilimei, a robotelor și a prestațiilor urbariale și în urma stabilirii egalității de datorii și de drepturi civile pentru toate clasele locuitorilor țării,

atât de esențial, încât o Dietă convocată pe baza Art. XI. al Legii din anul 1790—91, prin care ar fi exclusă cea mai mare parte a poporului dela exercitarea drepturilor civice politice în contra adevăratelor interese ale țării, nici nu ar putea să fie privită ca o adevărată reprezentanțiune a populațiunii întregi din toată țara, fără deosebire de stare, de naștere, de naționalitate și de religiune, care posedă autoritatea morală neapărat trebuincioasă, pentruca atât treburile din lăuntru ale Transilvaniei să le rezolve spre mulțumirea tuturor națiunilor conclocuitoare în ea, cât și în privința relațiunilor de drept public ale aceleia către întreaga Monarchie să aducă la îndeplinire intențiile noastre de părinte al țării de repețite ori respicată.

Iar, „Fiindcă uniunea Transilvaniei cu Ungaria, concludă în anul 1848, nu s'a înființat niciodată cu deplină putere legală și de fapt îndată s'a desfăcut, am lăsat neatinse decisiunile Noastre dela 20 Octombrie 1860 și am ordonat numai restaurarea reprezentățiunii regnicolare a Transilvaniei.”

b) Vătămat se simte, de altă parte poporul român prin această uniune, pentrucă prin acel act s'a lucrat la efectuarea unei fuziuni fără considerare a legilor ce garantează autonomia acestei țări.

Uniunea și inaugurarea ei prin Art. 43 al legii din 1868 sunt desconsiderarea fățișă a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechea Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale, cari asigură autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atât din punct de vedere legislativ și juridic cât și din cel politic.

Ajungând, prin sistemul dualist și prin uniune puterea statului în mâinile elementului maghiar, acesta nesocotind interesele comune, a urmărit numai asigurarea egemoniei sale și unificarea națională maghiară, și toate legile create de atunci, cât și executarea lor, adevăresc mersul spre povârniș.

Drept ilustrare a acestui trist adevăr ne luăm voe

a aprecia în linii generale, câteva din aceste legi, ca: Legea electorală, legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, legile şcolare, legea municipală, legea de presă şi legile agrare.”

În continuare memoriul demonstrează toate nedreptăţile ce s’au făcut românilor prin legile indicate, cum şi-au bătut joc de elementul românesc, atât pe teren politic, economic, cultural, cât şi naţional. Prin descrierea Legii electorale memorandumul demonstrează cum s’au răpit drepturile cetăţeneşti şi politice ale românilor. 90 la sută din alegătorii români au fost excluşi dela dreptul de vot, pentru a putea fi majoraţi de ungurii în minoritate numerică.

Cu privire la prigoana bisericeii şi şcolii româneşti — după ce face o amănunţită descriere a actelor de guvernământ, cari stingheresc aceste instituţii — declară:

„Majestatea Voastră! Românii şi-au păstrat naţionalitatea în cele mai grele timpuri şi o vor păstra şi în lupta cu actualul sistem de guvernământ. Lupta îi opreşte însă în desvoltarea lor firească, îi umple de amărăciune şi-i înstreinează din ce în ce mai mult de concetăţenii lor maghiari, cari, seduşi şi preocupaţi de idealuri nerealizabile, au pierdut simţul comunităţii de interese, care leagă pe popoarele adunate sub ocrotirea Majestăţii Voastre şi risipesc puterile statului în opintiri zadarnice pentru anularea a tot ce nu e maghiar în statul ungar. Din datorie cetăţenească protestăm contra acestor opintiri, având conştiinţa că această datorie ne-am făcut-o în toate împrejurările şi nu ni se poate imputa că am încurajat guvernul să meargă spre prăpastia spre care se apropie, că nu i-am fi atras atenţia la timp asupra acestui mare pericol.”

Privitor la Legea de presă constată: că „în timp ce nici un ziar maghiar nu a fost sancţionat pentru ura de rasă ce o provoacă încontin, pentru combaterea bunei înţelegeri şi aşăţarea la ură între popoarele conlocuitoare din Monarchie, ziarele româneşti ca „Fe-

derațiunea", „Albina", „Observatorul", *Gazeta Transilvaniei*", „Tribuna" și „Rumenische Revue" au fost condamnate de Tribunale și curțile cu jurații pentru că au desaprobat procedurile ilegale și au combătut așăfărea la ură a ziarelor maghiare. Ba a fost condamnat și un deputat român pentru că a făcut o circulară către alegătorii lui. Într'un singur an au fost înscenate șapte procese de presă ziarelor românești, pentru că au atras atențiunea celor în drept asupra gravei situații în care ajunge țara prin permanenta așăfăre la ură contra românilor. Nu a fost cruțat nici Generalul deputat Traian Doda, fiind condamnat la doi ani închisoare și o mie de galbeni amendă pentru un manifest electoral. Un procuror „regal" a declarat cu prilejul unui proces de presă că devotamentul față de împărat nu este patriotism și a insultat decorațiunea oferită de *Maiestatea Voastră* grănicerilor dela Năsăud, spunând că faptele pentru cari au primit această decorațiune sunt o pată rușinoasă, care nu se va șterge în deci de pe obrazul poporului valach."

În „Politica Agrară" memorandumul descrie cum au fost jefuiti românii de către magnați de pământurile lor, apoi continuă:

„*Maiestatea Voastră!* în cele două decenii, dela 1849 până la 1866 Românii au câștigat, în tocmai ca celelalte popoare asuprite ale Monarchiei, o serie de drepturi și de garantii pentru desvoltarea lor națională. Deși în tratatele dualiste s'a stabilit respectarea acestor drepturi și garantarea lor prin constituție, totuși experiența a produs în inima românilor convingerea, că elementele ridicate prin falșă aplicare a Constituției, în fruntea statului, nu respectă drepturile acordate de *maiestatea Voastră*, ci din ambiție națională legiferează răpirea drepturilor acestora. Călcarea angajamentelor, ascunderea adevărului asupra relațiunilor interne, reaua credință în compunerea legilor și aplicarea lor, proclamarea arbitrarului și violului ca axiomă de stat, a devenit principiu de stat în Ungaria și legile făcute dau drept unei mino-

rități gălăgioase să asuprească majoritatea compusă din elemente muncitoare și credincioase monarhiei."

In concluzie Memorandul subliniază: „Ori cât de indispensabilă trebuie să apară pentru fiecare patriot o schimbare salutară, totuși românii în conferința lor, față cu turnura ce o iau evenimentele, se simt constrânși a face o dureroasă mărturisire, că și-au pierdut încrederea față de regimul maghiar și față de parlamentarismul lor. Românii cred că asanarea marelui rău arătat nu-o poate aștepta decât dela intervenția celui alt factor suprem: Coroana, care reprezentând cele mai înalte interese de stat are menirea de a se intercala între cetățeni, atunci când statul ajunge într'o stare în care organismul său este amenințat să se destrame.

Pătrunși de dorul păcii, pe care de mult nu o mai avem, îngrijorați de soarta patriei și plini de încredere în înțelepciunea și părintrasca sollicitudine a Majestății Voastre, Românii se mângăie cu speranța, că și de data aceasta, ca de atâtea ori, se va adevăra tradiționala lor credință, că vindecarea relelor și împăciuirea inimilor numai dela Tron poate veni în cele din urmă, căci inimile sunt ale Monarchului și ele sunt plenitudinea puterii.

Ai Maiestății Voastre cei mai credincioși supuși: Comitetul Adunării generale a reprezentanților aleșilor români din Transilvania și Ungaria ales pentru redactarea memorandumului.

Sibiu, 26 Martie 1892.

Dr Ioan Rațiu, președinte,

Gheorghe Pop de Băsești, vicepreședinte, Eugen Brote, vicepreședinte, Dr Vasile Lucaciu, secretar general, Septimiu Albini secretar.

Comitetul se mai compune din următorii: Dr D. P. Barcianu, Dr Teodor Mihali, Vasile Ignat, Alexandru

*Filip, Ludovic Ciato, Patrichie Barbu, Dr I. Tripon,
Nicolae Cristea, Gavril Manu, Dimitrie Comșa, Aurel
Suciu, Dr I. Nichita, Mihai Veliciu, Gavril Lazăr, Dr
Iuliu Mera, Gherasim Domide, Dr A. Popovici, Rubin
Patîșă, Iuliu Coroianu, și Vasile Rațiu.*

CAP. XII.

DIFICULTĂȚI CU PREZENTAREA . MEMORANDULUI

Deși Memorandul era redactat din anul 1892, el n'a fost înaintat împăratului timp de doi ani. În Comitetul Național exista o neînțelegere în această privință. Unii erau de părere că n'a sosit încă timpul oportun pentru înaintarea memorandului la împărat, ci trebuie așteptat momentul prielnic: o vizită a împăratului în Transilvania sau cel puțin o eventuală chemare a reprezentanților Ardealului la Curtea Imperială, cu un prilej oarecare. Aceasta, ca să nu pară a fi deadreptul o jalbă rebelă a românilor ardeleni contra guvernului din Budapesta. Alții, cunoscând soarta tragică a lui Horia, Cloșca și Crișan, apoi pățania lui Avram Iancu, nu mai aveau nici o încredere în împărat, nici în cuvântul lui. Desiluzia față de Burgul dela Viena domnea mai mult printre intelectuali, țăranii mai păstrau încă nimbul împăratului. Ei mai credeau că împăratul este un apărător al românilor obijduiți și că nu trebuie decât o plângere și ungurii vor fi îndrumați la ordine și puși cu botul pe labe, iar românul va mai putea răsufla și el în țara lui stăpânită de alții. Poporul persecutat avea nevoie de o iluzie în marea lui suferință, de un reazim sufletesc, ca să nu se revolte încercând să-și facă singur dreptate. El se resemna, crezând că odată și odată vine împăratul

și va face dreptate. Intelectualii își dădeau seama cât se înșală poporul în această credință a lui, dar nu se grăbeau să-l trezească, deoarece credeau că e mai bine așa.

Vasile Lucaciu vedea situația mai clar. El știa că dela Franz Josef nu se poate aștepta mult. Monarchul avea idei învechite și detesta orice strădanie spre libertate, al cărei suflu venea dela revoluția franceză și al cărei efect începea să se resimtă și în Monarchia Austro-Ungară. Lucaciu mai știa și aceea, că poporul român nu va trece la o acțiune hotărîtă, nu se va angaja la o luptă pentru emanciparea sa, decât dacă va pierde iluzia „paternității imperiale”, și că desiluzia va veni imediat ce Memorandul va fi înaintat și va veni un răspuns negativ, sau dojenitor chiar, sau în cel mai bun caz nu va veni nici un răspuns, în schimb guvernul unguresc se va năpusti asupra memorandiștilor persecutându-i amarnic.

— Judecata masei nu se bazează pe logică, ci pe sentimente — își zicea Vasile Lucaciu — și sentimentele nu e bine să fie contrazise. Ele nu se schimbă decât prin fapte, cari aduc desiluzia. E dureros, dar fatal.

Această problemă forma punctul discordant în sânul Comitetului Național. Membrii Mai activi, în frunte cu dr Vasile Lucaciu, cereau grabnica înaintare a Memorandului la împărat, ceilalți însă nu credeau că a sosit momentul oportun pentru pasul acesta. Ei cereau să se mai aștepte, să vie momente mai prielnice, mai potrivite. Și majoritatea a fost de partea acestora din urmă. Hotărîrea a fost luată: „Memorandul nu se înaintează deocamdată. Se va

pune ad acta și se va relua când se va ivi prilejul..."

Lui Vasile Lucaciu nu i-a convenit deloc amânarea înaintării Memorandului la împărat. Hotărîrea aceasta nu se împăca cu firea lui activă și dornic de permanentă luptă. El și-a spus părerea răspicat în ședința comitetului, dar cultura și caracterul lui ordonat îl făceau disciplinat și s'a supus hotărîrii majorității, deși nu-i împărtășea deloc vederile.

Retras la Șişești, după un timp scurt de chibzuială, Vasile Lucaciu începu activitatea ziaristică. „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”, și „Foaia Poporului” publicau articole senzaționale din pana lui Vasile Lucaciu.

Aceste articole, în cari se scria trista soartă a românilor din Ardeal, persecutați și exploatați de nobilimea și autoritățile ungurești, au avut darul să neliniștească pe guvernanți și să trimită jandarmi pe capul lui Vasile Lucaciu, pentru a-l aresta și preda parchetului din Satu-Mare.

Intr'o zi, veniră jandarmii să-l aresteze pe Lucaciu și să-l excorteze la Satu Mare. Țăranii au aflat acest lucru și au voit să se împotrivească făcând zid în jurul preotului lor. Vasile Lucaciu însă i-a rugat să nu se opună, căci își fac necaz degeaba, deoarece guvernul dispune de forțe mult mai mari, decât cele pe cari le-ar putea ei împiedeca.

Învățătorul Mera i-a eșit în cale la capătul satului înconjurat de copii și de fete îmbrăcate în costume naționale și l-au așteptat cu cântece și cu buchete de flori, pe cari i le-au presărat în cale. Jandarmii au arestat pe învățător și l-au dus îm-

preună cu Vasile Lucaciu la Satu Mare vâbindu-l și pe el la închisoare. Judecătorul de instrucție însă l-a pus în libertate pe învățător notând că statul maghiar nu are interesul să creeze atâția marii.

— Uite un ungur înțelept — șopti Vasile Lucaciu în limba română învățătorului, căruia i se răpea prilejul de a fi martir.

— Eu stau cu plăcere la închisoare alături de Vasile Lucaciu — zise învățătorul Mera, către judecător.

— Noi însă nu-ți facem această plăcere, ci te trimitem acasă — întări judecătorul de instrucție.

Iar Vasile Lucaciu fu condamnat din nou la închisoare, pentru agitație prin presă.

Condamnarea și trimiterea la pușcărie a lui Vasile Lucaciu a cauzat o destindere în sânul Comitetului Național Român. Acum tot mai mulți erau de părere că Lucaciu avea dreptate și că Memorandul ar trebui înaintat. Majoritatea, care a fost contra înaintării Memorandului la împărat, a trebuit să recunoască, că Lucaciu a avut dreptate, când a susținut cu atâta energie înaintarea Memorandului, și în acest scop, pentru a convinge pe cei oportuniști, a scris articolele pentru cari stă acum la închisoare. Acum nimeni nu mai șovăia. Bineînțeles că la schimbarea acestei stări de spirit a contribuit și reacțiunea guvernului maghiar, care era informat de conținutul memorandumului și făcea presiuni pentru a se renunța la înaintarea lui, prin episcopi și alte persoane cu influență la guvern și la Comitetul Național. Văzând că aceste intervenții nu dau rezultatul dorit, dovadă că Vasile Lucaciu agita mereu prin presă arătând de ce trebuie să se înainteze

memorandul — guvernul a recurs la represalii pentru a intimida Comitetul Național. Astfel, situația devenea tot mai grea, persecuțiile românilor și mai ales a celor ce făceau parte din Comitetul Național deveneau tot mai aspre, și de acum românii nu erau tratați numai ca un popor prost, ci și ca unul rebel, care tinde să scape din jug și să devie liber.

Comitetul Național a ținut apoi ședință la Sibiu, la care, după o amplă expunere a lui Ioan Rațiu, s'a hotărît înaintarea Memorandului la Curtea Imperială și trimiterea lui tuturor delegaților aleși pentru a pleca la Viena pentru a-l prezenta. Aceasta se va face imediat ce dr Vasile Lucaciu va eși dela închisoare.

Timpul trecea anevoios. Tot Ardealul românesc aștepta cu nerăbdare eliberarea lui Lucaciu dela închisoare. Intr'o zi de Mai Lucaciu eși din pușcărie, fiind primit cu brațele deschise, atât de către familia sa, cât și de către marea familie a românilor din Ardeal. Pușcăria a lăsat însă urme asupra sănătății lui. Dar el nu avea acum timp să se îngrijască de sănătate, pe el îl aștepta o misiune mult mai importantă. Se gândea că a sosit momentul oportun pentru înaintarea Memorandului la împărat, căci el nu știa, că pe când era la închisoare, Comitetul Național a luat hotărîre favorabilă în această privință. Mare i-a fost bucuria și însuflețirea, când află că nouile sale stăruințe pentru înaintarea Memorandului sunt de prisos, căci deja s'a hotărît acest lucru și că nu se mai aștepta decât eliberarea sa pentru a se duce întreg Comitetul Național Român la Viena și a depune Memorandul în mâinile Monarchului.

CAP. XIII.

PREZENTAREA MEMORANDULUI

O însuflețire generală domnea printre românii ardeleni. Comitetele județene țineau ședințe pentru a alege delegații cari să meargă la împărat. Astfel s'au ales 300 de delegați din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, cari să se ducă în delegație demonstrativă la Viena pentru a cere audiență la împărat și a-i prezinta Memorandul. Pe atunci se vorbea că împăratul ar fi prizonierul ungarilor. Numai așa își explicau ei de ce Monarchul și-a uitat de promisiunile făcute lui Avram Iancu, care-i apăsase coroana și tronul contra ungarilor răsculați în 1848—49. Comitetul Național în frunte cu dr Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, dr Vasile Lucaciu și Septimiu Albini, a însărcinat pe dr Vasile Luca-ciu să organizeze întreaga marsrută la Viena. El, ca mare orator și bun organizator, avea mare influență asupra masselor populare și cunoștea și sufletul frunțașilor poporului. Știa cine merită să facă parte din delegația care se duce la Viena și se prezintă la împărat. Intelectualii și țăranii deopotrivă îl ascultau și îl urmau cu un entusiasm extraordinar.

Delegații au plecat în ziua de 28 Mai la Viena. Nu au plecat în grup, ca autoritățile ungurești să prindă de veste și să le pue piedici, ci au plecat

răzleți, urmând ca să se întâlnească la Nord Bahnhof din Viena.

Sâmbătă 28 Mai au sosit la Viena. La gară toate trenurile erau așteptate de grupul tinerimei universitare organizat în „România Jună”. În fruntea acestora se aflau: Iuliu Maniu, Aurel Popovici, Gheorghe Comșa, Alexandru Vaida, Ion Colcer, N. Telescu și I. Codarcea. Această tinerime organizase serviciul de informațiuni și încartiruirea delegaților.

Ziarele vieneze se ocupau cu viu interes de sosirea numeroasei delegații române, în majoritate purtând pitorescul port național al diferitelor regiuni transilvănene.

A doua zi, președintele delegației, dr Ioan Rațiu, a fost primit în audiență — nu la împărat — ci la Baronul Braun, șeful cabinetului imperial. El a declarat că nu există nici o piedică în calea înaltei audiențe a delegației memorandiste la împărat. Dar o telegramă venită dela Budapesta a determinat pe baronul Braun să pue condiția ca această audiență să fie încuviințată și de ministrul „alater” ungur Szöghényi-Marich László. Acesta însă n’a primit pe români până nu a vorbit cu baronul Bánffy Dezső, primul ministru al Ungariei. După aceea Szöghényi a început s’o scalde. Spunea că el nu este competent să dea autorizație pentru audiență la împărat. Întrebând pe baronul Braun Rațiu și Lucaciu au primit răspuns, că dacă Szöghényi nu încuviințează audiența, el nu o poate acorda, deoarece chestiunea s’a complicat alunecând pe pantă politică.

Dr Vasile Lucaciu nu s’a dat bătut, deși inter-

venția guvernului ungur și zădărnicierea audienței a deprimat pe unii din conducătorii delegației, el a încercat să obțină pe cale publică ceea ce n'a putut obține pe calea dreptului. La 2 Iunie cei 300 de delegați, urmați de numeroși bărbați politici austriaci: deputatul Carol Lueger, senatorul Schneider, prof. Schlesinger, deputații naționaliști Socol, ceh, Nebergoi, sârb și Bianchini, italian, au convocat o întrunire la care urma să ia cuvântul, afară de conducătorii români, și personagiile de mai sus, prieteni ai românilor, pentru a influența înlăturarea piedicelor ce se pun în calea primirii în audiență a delegației memorandiste. Adunarea s'a organizat în vechea primărie a Vienei numită Rathaus. Dar abia începu să vorbească dr Rațiu și apărură o ceată de polițiști condusă de consilierul Gaver, și pe motiv că participanții nu au invitații în scris la această întrunire, o disolvă și risipește mulțimea. Cu toate protestele conducătorilor și deputaților prezenți, românii au fost excortați sub baionete pe străzile Vienei până la Elterlein Casino, unde au fost puși sub pază polițienească. Era opera guvernului din Budapesta.

Pe români nu i-a deprimat acest abuz unguresc în chiar Capitala Austriei, la reședința împărătească, ci au ținut întrunirea la Elterlein Casino, sub paza poliției. Au vorbit aci Carol Lueger, care a salutat pe delegații poporului românesc în numele poporului austriac creștin. I-a răspuns Gheorghe Pop de Băsești. A vorbit apoi italianul Bianchini în limba italiană adresându-se: „Fratelli Romani!” I-a răspuns dr Vasile Lucaciu. Entuziasmul era la culme.

Adunarea a făcut apoi glume spirituale la

adresa ungurilor răi și năbădăioși: ei au zis împăratului:

— „Uite Majestate, că românii se plâng la Domnia Ta contra noastră. Să nu-i ascuți, că în Memorand, spun minciuni și Majestatea Ta nu poate asculta pe niște mincinoși!”

„Impăratul acum își bate capul ce se facă? Să asculte de guvernul său unguresc, ori să primească pe români ca să audă ce au să-i spue?”

Impăratul era să accepte a doua soluție, dar în interval sosi la Viena Baronul Bánffy Dezső și îl convinse pe împărat că tot e mai aproape de el nobilimea maghiară, decât valachii, deoarece, dacă valachii se mișcă, maghiarii îi vor îneca în sânge, dar dacă se răscoală ungurii, valachii nu-l vor mai putea salva și a doua oară, deoarece nu au arme, și apoi starea sufletească s'a schimbat după 1848.

... Și delegația memorandistă n'a fost primită.

Memorandul a fost predat apoi șefului de cabinet al împăratului în plic închis și sigilat, dar el n'a ajuns în mâinile împăratului, ci în mâinile guvernului dela Budapesta, care nici nu l-a desfăcut să-l vadă, ci s'a hotărît să se răzbune pe valachii îndrăzneți.

Pe drum spre casă delegații memorandiști au fost maltratați la gări de către funcționarii căilor ferate și de poliști și jandarmi. Un grup de delegați țărani au fost scuipați și bătuți în gara Budapesta. Acasă i-au așteptat alte persecuții. Preoților li s'a retras congrua, învățătorilor salariile pe timp de vacanță, țărani sunt amendați și șicanați în tot felul. Teroarea contra românilor a luat un caracter general. Populația ungurească și evreiască în orașe

s'a dat la atrocități contra românilor. Lui Ioan Rațiu la Turda i s'a dărîmat casa, pe el l-au căutat să-l ucidă, dar se refugiase sărmanul ca un făcător de rele. Lui Ioan Maniu, Alexe Fedorca și vicarul Barbolovici din Șimleul Silvaniei le-au devastat și dărîmat casele. Tot așa și la Arad, și-n alte localități. Pe bătrînul Ioan Rațiu l-au condamnat la moarte și nu s'a mai putut întoarce niciodată la casa lui, căci el n'a trăit să vadă cu ochii împlinirea idealului pentru care s'a jertfit. Pe Vasile Lucaciu îl păzeau jandarmii la Șișești, urmărindu-i orice mișcare. Și teroarea contra memorandiștilor se manifesta în chip și fel, căci guvernul ungur era stăpînit de patima răzbunării...

CAP. XIV.

O CIRCULARĂ PRIMEJDIOASĂ

Seria de prigoane nemaipomenite, făcute de autorități și de particulari, asistați de poliție, a avut un efect momentan deprimant și panic în rândurile românilor din Ardeal și mai ales ale membrilor Comitetului Național, cunoscuți sub numele de memorandiști. Conducătorii mișcării naționale nemaiputând activa, începuse debandada și se arătau simptomele desmembrării. Nu era nici un bărbat energic, care să poată ținea frânele partidului, pentru a nu-l lăsa să se destrame. Nimenea nu avea curaj să se expue prigoanei și atrocităților guvernului maghiar și a creaturilor sale, conducând și îndrumând mai departe mișcarea națională română.

Dr Vasile Lucaciu vedea limpede situația. Vedea că românii ardeleni sunt în situația Imperiului Roman înainte de Aurel Marc, vedea că aci lipsește o mână puternică, demnă de a aduna rândurile românilor. El privi zadarnic printre ardeleni, nu putea descoperi această mână energică. Și-a dat seama că el însuși trebuie să între în acțiune. Știa ce-l așteaptă. Dar îndrăzni să înceapă.

Intr'o zi de primăvară luă o hotărîre: În calitate de secretar general al partidului național român redactă o circulară convocatoare prin care chiamă pe toți membrii comitetului la o consfătuire la Și-

șești pentru a se sfătui asupra celor ce trebuie să se facă în împrejurările date. Circulara n'a fost scrisă însă pe tonul sec al adreselor oficiale, ci autorul ei își vărsă în ea tot focul inimei sale.

„— Vă scriu aceste rânduri din tot sufletul, din tot focul inimei mele de român, care sufăr alături de poporul meu”. „Și dacă n'aș avea cerneală v'aș scriso cu sângele meu, pentru a vă face să lăsați teama și să veniți să începem lupta, lupta cea mare, care ne va aduce izbăvirea. Trebuie să ne-o aducă, fiindcă dreptatea e cu noi”.

Chiar a doua zi plecă cu căruța la Baia Mare ducând cu sine manuscrisul circularei convocatoare și se prezintă la tipografia lui Mihail Molnar, și câteva zile mai târziu, când se duse să preia convocarea tipărită, i se comunică știrea că solgăbirăul Laczkó Bálint, care a fost încunoștințat de tipăritura lui Vasile Lucaciu, a confiscat circulara convocatoare și a întreprins acțiune de dare în judecată pentru „ațâțare la ură contra naționalităților”.

... Și iată-l pe Vasile Lucaciu în fața unui nou proces de presă pentru intenția de a fi voit să trimită o convocare camarazilor săi de luptă.

PARTEA II-a.

CAP. I.

PROCESUL DELA DEBREȚIN

Sala Curții cu Jurații din Debrețin gema de public. Studenți, preoți, profesori, juriști, particulari și țărani, un amalgam de cetățeni.

Jurații își ocupară locurile. Figuri simandicoase, cu mustața ascuțită, unuși cu ochelari. Fac impresia unor buni patrioți unguri. Pe figurile lor nu se poate citi deloc importanța evenimentului ce așteaptă să se desfășoare în fața lor și în care ei joacă un rol însemnat.

E ora nouă și jumătate și judecătorii nu mai apar. Soarele de toamnă își aruncă razele pe fereastră. Interesul e cu atât mai mare că sesiunea de toamnă a Curții cu jurații se începe cu acest proces senzațional. Mulțimea din sală începe să murmure.

În sfârșit mai trec câteva minute și se deschide ușa din fund și apare statura groasă a președintelui Igyártó Sándor urmat de judecătorii Ujhelyi András, un om uscățiv și lung, și Rotler Béla, a cărui cheile era decorată de niște ochelari cu lanț de aur. Alături de ei se așază grefierul Kiss Dániel. Tălmaciul Ion Nestor, avocat din Oradea Mare, așază în fa-

ta președintelui un voluminos dosar. Publicul și jurații se ridică în picioare la intrarea judecătorilor. Câteva secunde mai târziu apare și reprezentantul ministerului public, procurorul general Cserna Vincze: o figură înaltă cu ochelari și cu părul zbârlit, cu o privire îngâmfată și buzele sfidătoare.

Publicul urmărește cu un viu interes toate mișcările acestor figuri chemate să joace rolul unei tragicomedii trăite. Se încep formalitățile. Acuzatul e introdus în sală. Figura lui mândră și înaltă se distinge dintre cei doi paznici cari îl însoțesc. Înaintează cu pași siguri, cu fruntea ridicată, privind drept înainte cu ochii mari și negri. Nu pare deloc a fi deprimat. Nici nu-ți vine să crezi că el este eroul acestei tragicomedii, și că asupra sorții lui trebuie să decidă acum Curtea cu Jurații.

Președintele face obicinuïtul apel nominal al juraților, cu un ton mașinalicesc și monoton. Jurații răspund ca un ecou auzindu-și numele:

- Torday Gábor!
- Jelen.
- Márk Endre!
- Jelen.
- Kenéczy Gyula!
- Jelen.
- Beczner Frigyes!
- Jelen.
- Tóth Béla!
- Jelen.
- Domokos Kálmán!
- Jelen.
- Ábrahám László!
- Jelen.

- Szücs Mihály!
 - Jelen,
 - Dr Kemény Mór!
 - Jelen,
 - Sellak József!
 - Jelen,
 - Jobbágy János!
 - Jelen,
 - Tarbay József!
 - Jelen,
-

CAP. II.

AM DREPT SĂ VORBESC ROMÂNEȘTE!

După o scurtă pauză, în care acuzatul se așează, președintele adresându-se către acuzat:

— Vádlott, mi a neve? (Acuzatule, cum te cheamă?)

— Onorat Tribunal, Domnilor jurați! — răspunde acuzatul românește.

Președintele Igyártó Sándor întrerupe tot ungurește:

— Știu bine că acuzatul vorbește perfect limba maghiară. Îl invit să vorbească ungurește!

— Onorat Tribunal, cu privire la invitarea d-lui președinte...

— Te invit încăodată să vorbești ungurește! Este interesul dtale să te înțelegi direct cu jurații — amenință președintele.

În sală se aud mișcări și murmure. Câțiva tineri mai îndrăzneți strigă în cor:

— „Vad oláh!”

— Rog publicul să păstreze liniștea — strigă președintele.

— Onorat Tribunal, — începe din nou acuzatul.

— Văd că acuzatul persistă cu încăpăținare să vorbească românește, — constată președintele.

Deoarece Legea nu-mi dă dreptul să-l opresc de a vorbi în limba pe care noi nu o înțelegem, rog pe domnul interpret să adreseze românește întrebările.

Ion Nestor, interpret, se îndreaptă spre bara justiției, aproape de acuzat și traduce în românește întrebările președintelui și răspunsurile acuzatului:

— Acuzatule, cum te cheamă?

Acuzatul răspunde cu o voce sonoră:

— Dr Vasile Lucaciu!

— Ce vârstă ai?

— Patruzeci de ani.

— Unde te-ai născut?

— În comuna Apa, comitatul Satu Mare. Înainte de a mi se pune alte întrebări vreau să pun eu câteva întrebări privitoare la procedura investigației și a întregului proces. Vă rog să traduceți acestea Tribunalului.

Ioan Nestor traduce fidel aceste cuvinte, după care procurorul Cserna Vincze sare înfuriat și protestează, rugând președintele să nu dea voie acuzatului să pue astfel de întrebări.

Președintele se sfătuiește cu judecătorii apoi pronunță deciziunea:

— Curtea cu jurații nu dă loc cererei acuzatului.

Mulțumit de sine procurorul Cserna se ridică și privindu-și însemnările, după ce bea din paharul cu apă, începe un rechizitor preliminar cu vocea forțată:

— Onorată Curte cu jurații! La 6 Iulie 1892 dr. Vasile Lucaciu, preot în Șişești, a voit să fie o întrunire pentru a se sfătui în privința cunoscutului memorand valach și ce este de făcut în urma situa-

ției ce s'a creiat după redactarea și înaintarea aceluia memorand. În acest scop s'au trimis invitări dela Șişești, date: 2 Iulie 1892 și semnate dr Vasile Lucaciu și imprimate în tipografia lui Molnar Mihail din Baia Mare și în cari, între altele spune:

„Memorandul națiunei române e un tablou fidel al situației intolerabile ce s'a creiat prin actualul sistem de guvernare. Opinia publică română a cerut ca acel momerand să fie înaintat împăratului și întregei lumi culte, precum și subjugătorilor noștri, ca să vadă ce voim, ce pretindem, ce ni se refuză pe nedrept și cum suntem opriți de puterea brutală în progresul culturii noastre naționale. Deoarece incalificabila uneltire dela Fernezei — aşazisul atentat cu dinamită — și prin nemaipomenitul vandalism săvârșit de huliganii dela Turda, Șimleu și Arad, s'a constatat faptul trist, că sub actualul guvern suntem atacați în chipul cel mai sălbatec fără nici o rușine Palam et Publice terfelindu-ni-se onoarea cetățenească și individuală, că în acelaș fel se atentează brutal la siguranța publică și buna înțelegere dintre cetățeni, chiar sub auspiciile autorităților statului, cu știrea și concursul acestora. Adunarea are să se rostească față de aceste atentate și să aducă hotărîri corespunzătoare, cum să ne apărăm onorarea, liniștea, averea și viața”.

Deoarece citatele acestea conțin crima de agitație la ură contra națiunii dominante și deoarece în urma investigațiunii judeului instructor s'a stabilit că invitațiunea de mai sus incrimnată a fost țpărită în o sută de exemplare la comanda preotului dela Șişești dr Vasile Lucaciu, iar acuzatul a recunoscut că este redactată de el declarînd că-și ia răspunde-

rea pentru conținutul ei, ridic acuză contra preotului Vasile Lucaciu pentru crima de ațâțare la ură contra națiunii dominante și cer judecarea și condamnarea lui în baza Art. 172 Cod Penal, pentru a statua un exemplu și pentru ceilalți valachi, crai ar îndrăzni să procedeze la fel.

După rechizitorul procurorului urmează o liniște forțată. Par'că vocea procurorului ar fi înlănțuit sufletele de păreții sălii. Vasile Lucaciu se desprinde cel dintâi de acest ecou și adresează câteva cuvinte apărătorului său dr Iuliu Coroianu. Acesta se ridică apoi:

— Domnule președinte, Vă rog să dispuneți traducerea actului de acuzare și mai ales a adresei incriminate, deoarece traducerea făcută la Budapesta este defectuoasă. Așa de exemplu, în traducerea maghiară se vorbește de „Elrabolt Jogok” ceea ce nu se află în manuscrisul original. Pentru apărare este de mare importanță, ca acuza să nu fie bazată pe inexactități, să nu se aducă lui Vasile Lucaciu învinuirea că ar fi scris ceea ce n'a scris.

Înainte ca președintele să răspundă la cererea apărătorului, în sală izbucnește tumult. Ungurii din Debrețin, cari au venit să se distreze la acest proces, s'au simțit jigniți în orgoliul lor, că acuzatul refuză să vorbească ungurește. Încep să insulte pe acuzat, la care răspund românii prezenți și ei, că acuzatul poate vorbi în limba sa maternă. Aceasta a dat prilej la un schimb violent de cuvinte între unguri și români:

— Bűdös oláh!

— Ungur prost!

— Hallgass te bocskoros!

— Taci tu slugoi de călăul

Președintele văzând că degeaba sună clopotul,
nu poate stăpâni sala, suspendă ședința amânându-o
pentru a doua zi.

CAP. III.

CIRCULARA INCRIMINATĂ

A doua zi, dacă se mai putea, sala ar fi fost și mai tixită de lume. Nu numai coridoarele Tribunalului, în care se afla Curtea cu Jurații, dar și strada forfotea de mulțimea care se străduia să ajungă în sală. Poliția cu mare greutate putea împiedica mulțimea să nu pătrundă cu forța.

În sală, aceleași figuri, aceeași atmosferă încărcată și aceeași liniște încordată ca și în ajun.

Președintele Igyártó deschide ședința. El dispune să se dea citire traducerii incriminate făcută la Budapesta de interpretul Suciu. Se dă apoi citire și textelor făcute de traducătorii Cosmuța și cea de Iosif Nestor. Se constată cu stupefacție, că toate trei traducerile diferă esențial una de alta.

Din public se aud voci... Președintele sună energic din clopoțel apoi adresându-se acuzatului:

— Acuzatul, recunoșcuți că ești autorul adresei incriminate?

— Da — răspunse Vasile Lucaciu.

— Ai răspândit această tipăritură?

— Nu.

— Iei răspunderea pentru ea?

— Da.

— Intrunirea s'a ținut la Șisești?

— Nu. A fost oprită de solgăbirău.

— Ai ceva de reprodus în scris pentru apărare?

— Da. Cer să se citească procesul verbal încheiat la instrucție.

La aceste cuvinte se ridică procurorul Cserna și declară că se opune acestei cereri.

Președintele se consultă cu jurații, apoi comunică deciziunea:

Tribunalul respinge cererea acuzatului ca nemotivată.

Apărătorul Coroianu cere cuvântul.

— Domnule președinte, la deschiderea procesului ați spus că acuzatul are drept să ceară cetirea procesului verbal dela instrucție și acum nu-i acordați acest drept. Cu onoare Vă rog să reveniți și să-i acordați acuzatului dreptul ce i se cuvine.

Procurorul întrerupe:

— Cer respingerea cererei apărătorului.

Apărătorul insistă dar fără rezultat.

Tribunalul se retrage pentru deliberare.

În public se face zgomot. Cuvinte injurioase atacă pe Lucaciú, dela spate:

— Valach obraznic!

— Opincar puturos!

— Vrea să-și bată joc de justiția maghiară.

Se naște tumult. Când intră președintele urmat de judecători, se face liniște relativă și președintele așezându-se comunică rezultatul deliberării:

— Tribunalul respinge cererea apărătorului.

După o scurtă pauză de liniște forțată se ridică dr Vasile Lucaciú și cere să se citească cel puțin adresa învinuită în limba română.

Din public se aud voci, proteste, ba chiar jurații exclamă:

— Vrea să ne amărase viața. Nu vrem să mai auzim limba valachă, chiar aci în palatul Tribunalul dela Debrețin.

Procurorul se ridică și protestează și el.

Președintele declară însă că deși bunul simț se ridică contra cererei absurde, legea însă îi dă drept și nû se poate opune la citirea textului original al circularei incriminate.

Fiindcă grefierul Kiss Daniel nu știe românește manuscrisul este predat tălmăciului Ion Nestor spre citire.

„Onorați Domni!”

„De ani îndelungați poporul românesc din Transilvania și Ungaria și-a exprimat dorința de a înainta un memorandum al națiunei române, care să fie o icoană fidelă a situațiunei insuportabile ce ni s'a creiat prin actualul sistem de guvernare. Această dorință a românilor s'a împlinit și Memorandumul a fost prezentat la împărat de către reprezentanții regionali ai românilor din Transilvania și Ungaria. Totodată acest memorandum a ajuns în fața lumii culte din Europa occidentală. Spiritul și tendința memorandumului, precum și justificarea deplină a celor expuse în el și oportunitatea depunerii Memorandumului la Înaltul Tron luminează întreaga stare în care se zbate nefericitul și subjugatul popor român”.

„A fost pretențiunea sentimentului poporului românesc să se marcheze în mod epocal situațiunea politică, economică și culturală, în care ne aflăm, în luptele noastre pentru emanciparea cultural-națională. Se urmărea arătarea față de monarh, că românii sunt demni de progres și civilizațiune și de ridicarea lor pe treapta ce li se cuvine într'o țară

civilizată. De asemenea se arăta cum procedează asupritorii noștri, căutând să înăbușe pretențiunile firești și drepte și răpindu-ne un bun al nostru inalienabil ce ni s'a răpit și că aceste drepturi ni se tăgăduesc în mod nejust și cum suntem împiedecați cu forța brutală în progresul cultural și național".

„Dorința ne-am împlinit-o și rodul muncii noastre este puterea providenței în virtutea neamului nostru. În situațiunea ce ni s'a ceriat după înaintarea Memorandului se impune necesitatea ca toți aderenții sinceri ai partidului național român, adeca toți românii de cinste și buni patrioți din aceste provincii să ne întrunim, să ne consultăm asupra celor ce avem de făcut în situația creiată. Trebuie să ne facem datoria de buni creștini și ca cetățeni loiali și naționaliști devotați".

„Conferința se ține la 6 Iulie 1892 la orele 3 p. m. în pavilionul de vară din Șișești. Programul: raport asupra înaintării Memorandului, însemnăta-rea și rezultatele lui, presa românească, chesia solidarității naționale, atentatul cu dinamită din Fernezei și vandalismul săvârșit la Turda, Șimleul Silvaniei și Arad. S'a constatat că, sub actualul regim atentatele cele mai sălbatice se pun la cale contra onoarei noastre, contra vieții și drepturilor noastre cetățenești, dăunând bunei înțelegeri dintre cetățeni. Atentatul s'a săvârșit sub auspiciile și colaborarea autorităților politice din țară. Conferința se va pronunța și față de aceste atentate, luând hotărîrea de a ne pune în gardă, de a ne apăra onoarea, liniștea și viața. De asemenea se va pronunța și asupra solidarității naționale luând măsurile oportune în cauza remenentei (surplus) ce s'a pus pe comune de

fiscalitate. Se desbat și proiectele privitoare la presidiu și comisiunea pentru autentificarea procesului verbal".

Șișești, la 2 Iulie 1892

Dr. Vasile Lucaciū".

CAP. IV.

PLEDOARIA LUI COROIANU

— Onorată Curte,

Înainte cu câțiva ani, marii poeți latini, între cari și Vasile Alexandri, s'au adunat la Montpellier, la un concurs, în care s'a judecat cea mai frumoasă poezie scrisă asupra gîntei latine. Cea mai frumoasă odă a fost a lui Vasile Alexandri. Ea s'a tradus în toate limbile, între altele și în cea maghiară. Am citit cinci traduceri în ungurește, cari fiecare se deosebea una de alta și nici una nu exprima fidel ceea ce cuprindea oda originală a poetului român. Am adus domnilor jurați un exemplu, pentru a arăta ce greu e să traduci ceva fidel și pentru ca, cu atît mai mult să vă atrag atenția asupra defectuoasei traduceri a hîrtiei românești, pe care d. procuror a incriminat-o și pentru a cărei paternitate cere să osîndiți pe acuzat. Înainte de a arăta însă cît de greșit este tradusă convocarea incriminată și a vă documenta cît de mult traducerea nu exprimă ceea ce intenționat autorul, dați-mi voe, ca în interesul bunei justiții și ca să puteți da un verdict care să vă liniștească conștiința, să vă fac cunoscute cauzele cari au îndemnat pe autor să scrie convocarea. Să căutăm dacă faptul incriminat constituie crima prevăzută de Art. 172 Cod. Penal. Să ne întrebăm anume, convocatorul incriminat, a pu-

tut el avea efectul ce i se atribue: agitație la ură contra naționalităților? Numai rostindu-vă asupra acestei chestiuni veți putea judeca cu dreptate, conform jurământului ce ați depus. Trebuie să vedem ce zice Legea. Art. 172 cod. pen. numește agitare la ură contra naționalităților faptul acelei persoane, care într'o adunare publică, prin grai viu sau prin răspândirea unei imprimare îndeamnă la ură o națiune contra alteia. În convocarea lui Vasile Lucaciu, ori cât de amănunțit aș căuta, nu găsesc ceva de așa natură. Or, se poate numi agitație la ură faptul că acuzatul a zis că Memorandul românilor dă tabloul fidel al stării insuportabile creiată de actualul sistem de guvernământ? Nu d-lor jurați, această crimă e cuprinsă cu atât mai puțin în pasagiul, cu cât Vasile Lucaciu își exprimă durerile sale referitoare la Memorandul înaintat Impăratului. El constată, că cele cuprinse în Memorand sunt adevărate și constatarea unui asemenea fapt nu poate fi oprit de Codul Penal. Chiar dacă Vasile Lucaciu ar greși în exprimarea părerii sale, nici atunci nu poate fi vorba de o crimă, ci de o părere individuală greșit exprimată. Iar că nu pot fi taxate ca agitatoare afirmațiunile acuzatului privitoare la faptele cuprinse în Memorand se învederează cu atât mai mult, cu cât ele n'au fost desmințite de nimeni, nici dovedite ca nefondate și aduse numai ca fond de agitație. Dar că nici nu putea să cuprindă lucruri cari ar tinde la agitarea naționalităților se poate judeca și din faptul că a fost înaintat Monarchului și cred că sus la Curte nimeni n'ar putea să-și permită a se apropia cu gândul de-a agita. Și apoi, un popor care caută să se susție numai prin propriile

sale puteri, în mijlocul celor mai mari persecuții și împilări aducând fapte greșite n'ar putea câștiga pe cei dela curte.

Chiar în convocator se zice: „A fost pretențiunea sentimentului comun al poporului românesc să se facă actul acesta, să se marcheze în mod epocal situațiunea politică și stadiul în care ne aflăm în luptele noastre pentru libertate și cultura națională”. „Apoi în această eră de publicitate, progres și civilizațiune, cunoscut să fie Capului statului și asupriților noștri ce voim, ce pretindem, ce e al nostru bun inalienabil ce ni s'a răpit și ni se refuză pe nedrept. Cum suntem împiedecați, cu forța brutală în avântul nostru național”.

Ei, unde vedeți d-v agitație în acest pasaj? Cum se poate crede că se agită printr'o scriere înaintată Tronului? Cine poate afirma, că înșirând ce este de făcut pentru a scăpa dintr'o situațiune grea, de o soartă amară poate să constituie crima ațâțării la ură contra naționalităților? Ce efect revoltător face și pentru lumea cultă și pentru apăsăți faptele cari împing un popor de trei milioane suflete să caute lecuirea relelor la cel mai înalt factor al statului: la Coroană. Iar această agitațiune nu o fac autorii Memorandului, cari de altfel au lucrat după dorința unanimă și conform mandatului ce au primit dela toți românii. Nici Vasile Lucaliu, ori alți fii ai națiunei române, ci o fac cârmuitorii nechemați ai navei statului la care se și referă pasagiul citat din hârtia incriminată. Vă mai atrag atențiunea că în acest pasaj nici nu se găsește cuvântul „națiune” ori „naționalitate”.

Hârtia incriminată mai zice:

„În situațiunea ce s'a creiat după depuenerea Memorandului se ivește necesitatea ca toți aderenții sinceri ai partidului național român, adecă toți românii de cinste și buni patrioți din regiune să ne întrunim și să ne consultăm asupra actelor ce ni se impun în actuala situație, ca unor creștini luminați, ca unor cetățeni loiali, ca unor naționaliști devotați”.

Să vedem apoi ce cuprinde pasagiul trei din hârtia incriminată:

„Dupăce în urma procedurii necalaficabile cu aranjarea așa numitului atentat cu dinamită, din Fernezei și cu vandalismeles nemaipomenite săvârșite la Turda, la Șimleu și Arad de către vandali, s'a constatat faptul trist, că sub actualul regim atentatele sălbatice contra onoarei noastre, liniștei și buneii înțelegeri dintre cetățeni să săvârșesc fără jenă cu conducere. Conferința va discuta și se va pronunța cum să ne apărăm față de aceste atentate”.

Să fim serioși și să judecăm drept. Cine poate citi din acest pasaj altceva decât îngrijorarea, care văzând cum mâini sacrilege atentează la onoarea sa, caută să se apere?

Este apoi un fapt pozitiv cel cu atentatul dela Fernezei, unde Lucaciu a figurat ca bănuir. Cine dintre D-v ar putea să presupună despre el că ar fi capabil să se amestece într'o afacere păcătoasă ca un atentat cu dinamită și cum se face ca un om, care după cum însuși a mărturisit mai târziu, n'a văzut niciodată pe dr Vasile Lucaciu, vine și-l acuză că ar fi săvârșit o astfel de crimă? Mi se pune dela sine întrebarea. Oare nu este aceasta o infamă uneltire? Bănuim chiar și izvorul de unde pleacă această

uneltire. Să nu ne mirăm D-lor jurați dacă Vasile Lucaciu caută și acțiunea prezentă tot în acel izvor, care acum cinci ani l-a băgat în arest preventiv timp de 6 săptămâni, după aceea să aibă doi ani permanent sabia lui Damocles asupra capului său, ca apoi procesul să se termine cu achitarea lui negăsindu-l vinovat. Trebuie să recunoaștem că prigoana asta contra acuzatului, dacă nu e pusă la cale de-adreptul de guvern, este opera agenților guvernului. Probă evidentă este chestia actuală, când guvernul a pornit prigoană contra celor mai cuminți fii ai poporului român, dintre cari au ales tocmai pe Vasile Lucaciu, despre care deja la 1887 procurorul un reprezentant al guvernului a scris: „Iată ocazia cea mai bună, ca acest om, care acum este acuzat de propriii săi coreligionari să fie făcut imposibil”. Ei, nu a fost el în drept să califice cum se cuvine apucăturile unui guvern care comite astfel de fapte? Convocătorul este un răspuns la prigoana îndreptată contra lui. Nu i se poate lua în nume de rău că vestejește faptele barbare ale unei bande nesocotite cu care națiunea maghiară desigur că nu se identifică, ci se revoltă contra vandalismului comis. Dar unde am ajunge, ce ar fi de noi, dacă s'ar încuraja astfel de fapte și s'ar permanentiza? Ce s'ar întâmpla când Parisul, purtătorul faclei civilizației, ar arunca facla și ar pune la cale atrocități condamnabile din evul mediu? Ce ar fi dacă s'ar călca toate drepturile umane și s'ar spulbera tot ce este frumos, bun și adevărat, când s'ar înăbuși orice liberalism, orice simț uman, când o națiune ar fi expusă lovitorilor barbare ale unui popor brutal?

Ce ați zice D-voastră, dacă întreg poporul fran-

cez ar face la fel? Nu ați zice că francezii au înnebunit? Tot așa, condamnăm pe Vasile Lucaciu, care a sărit să apere dreptul uman, d-voastră ați încuraja pe acei oameni brutali cari a făcut rușine întregii țări prin faptele lor.

De altfel, este surprinzător că guvernul în loc să caute pe autorii vandalismelor și ai pedepsi, prigonește pe bărbații cari s'au ridicat să-și apere persoana și avutul, condamnăm pe cei ce au taxat faptele lor ca vandalisme asiatice.

Intr'adevăr, rolul apărării e greu, căci trebuie să ne desbrăcăm de orice interes personal spunând adevărul, chiar când prin aceasta ne periclităm situațiunea. Și chiar dacă Vasile Lucaciu a numit vandalisme faptele petrecute la Turda, Șimleu și Arad și bașbuzuci pe cei ce le-au săvârșit, nu cred că Dv. judecând drept ați putea nega că putea să se exprime altfel. Când s'a săvârșit atacul contra lui Ioan Rațiu dela Turda, s'au făcut pregătiri pe o scară întinsă și la timp, pentru a-i asigura reușita. Mai mult, preparativele s'au făcut chiar sub ochii poliției și întreg vandalismul a fost condus de oamenii siguranței publice. Pietrele cu cari s'a bombardat casa lui Rațiu au fost transportate acolo cu cotigele primăriei. Din fotografiile ce am onoare a vi le prezenta puteți vedea ce s'a făcut acolo. În timp ce se bombarda casa se auzeau strigăte sălbătice la adresa lui Rațiu: „Trădător de patrie!” „Jos Valachii!” „Moarte opincarilor!” „Ucideți pe nădrăgarii valachi!” „Ștreang lui Rațiu!” și alte asemenea cuvinte. Nu era acesta un atentat la viața unui cetățean?

Și aceasta s'a petrecut într'un oraș cu 7000 de

maghiari și nici o mie de români, și nimeni nu i-a venit în apărare. Așa s'a petrecut și la Șimleul Silvaniei și la Arad.

Se potrivesc astfel de fapte cu cultura unui public orășan maghiar? Servesc ele la sporirea nimbului statului maghiar? Se potrivesc ele cu mult lăudatul cavalerism maghiar? Atentatul la viața și averea cetățenilor pașnici nu este pasibil de pedapsa codului penal? Au fost mii de atentatori și nici unul din ei n'a fost pedepsit. Ce fel de ordine e aceasta? Cum se poate numi poliție aceea cu concursul căreia se fac astfel de fapte? Se accentuează mereu că națiunile să trăiască în bună pace. Dar acolo unde nu-i ordine, acolo unde vandalii criminali devastează fără răspundere, unde se atacă cel mai sfânt drept individual scris în lege: viața, averea, libertatea și sunt prădate sub scutul poliției, se poate vorbi de pace? Acuzatul n'a făcut decât să apere acest drept și nu cred că s'ar găsi un om cu judecată care să-l condamne.

CAP. V.

UN CAPITOL DE ISTORIE REALĂ

Președintele ordonă cinci minute pauză, după care apărătorul dr Iuliu Coroianu continuă:

— Prin convocarea sa Lucaciu nu a agitat contra nici unei națiuni. Pentruca să poată conține elemente pentru ațâțare la ură, trebuie să utilizeze cuvinte cari ațâță patimile, răscolesc ura. Ce ațâțare este în pasagiul incriminat? Dimpotrivă, acuzatul a urmărit potolirea românilor agitați în urma sălbăticeii campanii a presei maghiare, care se năpustește cu atâta furie contra noastră dela Memorand încoace. Teamă că adunarea dela Șişești se termina cu exces este absolut neîntemeiată. Se știe că românii nu s'au dat la fapte ilegale niciodată. La 1848 s'au adunat la Blaj 40.000 de români. Ce ordine a domnit acolo. Insuși Iosif I. a recunoscut că românii sunt cei mai răbdători și mai iubitori de ordine dintre popoarele Monarchiei. Dacă este ceva de regretat, e faptul că solgăbirăul a oprit cu forța adunarea dela Șişești. S'a scăpat astfel ocazia de a se arăta cât de legali sunt românii și cât de neîntemeiată este persecuția lor și acuzația d-lui procuror Cserna, care spune că Lucaciu a voit să răscoale patimile prin convocarea adunării, când cuvântul naționalitate nu există în adresa incriminată.

Dlor jurați, nu cred că veți putea declara vinovat pe acuzat de crima ce i se impută, de a fi agitat contra naționalității. Dar procesul mai are și o latură politică. Nu există un stat în Europa în care populația să fie atât de diferită ca în patria noastră, ca naționalitățile diferite să fie în masse atât de compacte și unde conștiința națională să se manifeste atât de unitar ca la noi. E de prisos să discut aci caracterul autohton al acestor popoare deoarece viața națională în prezent nu se sprijină pe drepturile istorice, ci pe puterea de care dispune și cu care se manifestă simțul național la fiecare națiune. Nu trebuie să dovedesc că în decursul veacurilor legile fundamentale ale Ungariei nu arată nicăieri că ar fi fost cuceritori și cucerțiți. Iar dacă în trecut nu s'au dat semne de viață națională mai intensivă, nu e pentru că legile ne-ar fi declarat cucerțiți, ci fiindcă înainte de 1848 țărănimea a fost pusă la discreția clasei privilegiate și că domnea arbitrarul nemeșilor, libertăți nu existau și astfel nici viața națională nu putea lua avânt, ca în epoca ce a urmat după revoluție. Libertățile au creiat așa zicând popoarele etnice. Pe acele timpuri clasele privilegiate, de orice nație erau, se străduiau să-și păstreze privilegiile.

Ideea de stat maghiar nu era cunoscută peste tot. Limba maghiară era puțin cultivată, încât numai Széchenyi, destul de târziu, a fost acela care a atras atenția clasei privilegiate asupra cultivării naționalismului. El a zis: „Nyelvében él a nemzet” (Națiunea trăește prin limba sa). Principiile moderne ale apusului și cuceririle lui au străbătut și partea dela răsărit a Europei. Astfel și noi cei de

aici am prins comoara cea mare a vieții: libertatea, independența, conștiința națională. Aceste idei au deșteptat la viață și naționalitățile de aici deschizând porțile iadului, ale labirintului în al cărui întuneric zăceau popoarele din partea noastră. Și care națiune din patria noastră a fost cea dintâi, care proclamând libertatea și independența națională a ridicat arma pentru apărarea lor? Nu ungurii? Nu aci în Debrețin apostolul libertății voastre urcându-se pe tribună la 1848 a zis?:

— „Afirm cu credința cea mai sfântă, cu convingerea cea mai curată că a sosit timpul când Ungaria trebuie să fie liberă și independentă!”

Nu e locul aici să analizez întrucât s'a realizat și cum a decurs lupta pentru independență și ce a urmat după revoluție, nu vreau nici să arăt jertfele ce le-au adus maghiarii pe altarul independenței, pentru care a câștigat atunci simpatia întregii lumi culte. Vreau să accentuez numai, că soarele sfânt al libertății nu a strălucit la 1848 numai pentru Unguri, ci razele lui s'au extins și peste celelalte popoare din patrie. Acelaș foc sacru, care încălzind piepturile maghiarilor, le-a dat putere, a încălzit și pe români chemându-i la viață națională. Lăsat pe aripi libere geniul național, pretinde drepturi pentru toate popoarele din patrie, pentru binele patriei comune și din punct de vedere umanitar. Iar dacă românilor li se cuvin aceste drepturi, dacă sunt vrednici de ele, vom putea judeca dându-ne seama, că ei și-au păstrat limba și obiceiurile mii de ani, iar când vânturile libertăților a suflat peste plaiurile noastre, românii n'au întârziat nici ei de a și-le cuceri.

Păcatul celor mai multe națiuni este, că ajungând la apogeul aspirațiunilor nu se mulțumesc de puterea de care dispun, ci vor să se extindă și peste sfere unde jîgnesc drepturi identice cu ale lor. Un proverb francez spune: „Pofta vine mîncînd” așa și tendința unor popoare de expansiune. Fericite sunt acele popoare, cari își pot înfrîna la timp această poftă. Durere, la noi nu este așa.

Domniile Vastre domnilor jurați sunteți cetățeni ai celui mai maghiar oraș unguresc, nu aveți contact cu naționalitățile și astfel numai din ziare aveți cunoștință de existența noastră. Cunoștințele adunate în felul acesta sunt greșite și cu multe lacune, ba chiar induse în eroare, căci în presa maghiară s’au furișat o mulțime de indivizi, cari nu aparțin nici uneia din naționalitățile din patrie și cari trec peste cel mai luminos adevăr, numai pentru a-și face interesele. Nimeni dintre acei ce cunosc spiritul art. 44 al Legii dela 1868, adică legea despre egala îndreptățire a naționalităților și cei ce cunosc cuprinsul adreselor către tron ale lui Francisc Deák, că în patria aceasta mai sunt afară de maghiari și alte naționalități a căror libertate națională trebuie să fie garantată prin lege. Cât s’a aplicat din aceste legi pentru români se vede din conținutul Memorandului, în care românii arată că sunt de nedreptățiți, deoarece toate drepturile înscrise în lege sunt călcate în picioare. Ardealul e maghiarizat cu forța, deși veacuri de-arîndul a fost separat de Ungaria. Unirea s’a făcut într’un chip, care nu corespunde câtuși de puțin principiilor liberale și de echitate. Ardelenii sunt nedreptățiți că nu li se garantează o justiție și administrație cum

ar trebui și că după pactul dela 1868 în Ardeal se menține o lege electorală și de presă mai severă decât cea din Ungaria. Greutățile noastre cele mai mari sunt cele ce izvorăsc din călcarea legii egalei îndeptățiri, care a ajuns literă moartă. Ba fiecare guvern a progresat atât de mult în nesocotirea acestei legi, încât azi am ajuns să vedem cum se discută pe față în cercurile politice maghiare, dacă nu ar fi mai bine să se șteargă această lege cu desăvârșire.

Mi-aduc aminte de o întâmplare istorică. Un rege din Eliada era foarte aspru în stăpânirea sa, nu respecta legile și era tiran cu poporul. Cu toate astea o femeie se ducea zilnic la Biserică și se ruga pentru el. Striga cu voce tare, ca D-zeu să dea viață lungă Regelui. Regele auzi aceasta și o întrebă:

— Cum de te rogi tu pentru mine, când eu sunt un rege tiran?

— Majestate, ești al treilea Rege tiran, mai tiran decât antecesorii tăi. Mă rog lui Dumnezeu să-ți dăruiască viață lungă, ca fiul tău să vină cât mai târziu la domnie, căci el va fi desigur și mai tiran!

Așa sunt și guvernamentalii din Ungaria cu naționalitățile, fiecare guvern care vine caută să supraliciteze pe celelalte în tiranie. Această purtare a guvernelor maghiare față de naționalități e contrară spiritului în care s'a făcut legea dela 1868 și în flagrantă contrazicere cu promisiunile făcute de maghiari înainte. În răspunsul la mesaj la 1868 parlamentul a zis între altele: „Nu vom uita că nemaghiarii din Ungaria sunt tot așa de buni fii ai

patriei ca ungurii și cu toată bunăvoința vom căuta să asigurăm prin lege tot ce este în interesul lor și al patriei”.

Oare așa s'a făcut? Nu sunt acestea litere moarte?

Eu, domnilor jurați, nu știu cum vă închipuiți Dv. misiunea legilor. Cred însă că nu are nici un înțeles, nu se rentează deloc a se obosi și a se cheltui făcându-se legi, ca apoi să nu se respecte.

Mi s'ar putea imputa că risc o afirmare prea îndrăzneată, dar la rândul meu aș putea să invoc o mulțime de fapte din cari reese în chip neîndoelnic dreptatea afirmațiunei mele, petrucă dacă privim viața practică pe orice teren, nu vedem decât călcarea legii egalei îndreptățiri. Și suntem jigniți, nu numai pe teren administrativ și al justiției, ci și pe terenul bisericesc și școlar. Iar aceste drepturi naturale ale poporului e păcat să fie călcate, chiar în interesul statului. Invățăturile lui Amos Comenius, al cărui jubileu de 100 de ani s'a serbat atât de frumos în acest oraș, ne arată câtă frumusețe și putere există în dreptul popoarelor de ași educa fii săi în spirit național și în limba maternă. Ni se dă nouă acest drept? Așa-i că nu! Poate fi condamnat Lucaciu pentrucă-și apără acest drept? Desigur că nu. Nu este exact ce spune d-l procuror, că poporul merge orbește pentrucă este incult. Inculți sunt mulți și între unguri. Ei ascultă pe preoți știind că vor binele națiunii. Țăranii simt aceasta conștienți fiind de naționalitatea lor. Ei cunosc pe cei ce le vor fericirea. Dovadă țăranii dela Șișești pe cari preotul abia îi poate reține să nu treacă la ortodoxism, numai pentrucă Episcopul Szabo a lovit în

preotul Vasile Lucaciu. Iată cum țin țărani români la conducătorii lor. Desigur că nu ar ținea dacă nu ar crede că fidelitatea lor duce la fericirea lor. Starea noastră culturală nu este așa de înapoiată cum o prezintă d-l procuror. Dovadă că noi am dat României nu mai puțin de 6700 de tineri cu învățătură, pentru că ei n'au putut trăi aci, deoarece regimul pe care d-l procuror îl servește a închis pentru noi toate căile vieții publice.

(Manifestare între jurați.)

Dacă țăranimea este incultă, e din cauza asupririlor aplicate de sistemul actual de guvernământ.

— Să nu faci digresiuni vorbind de politică! — întrerupeș președintele.

— D-l procuror m'a determinat să stărui asupra unor chestiuni politice, și să nu se uite că aci e vorba de un proces politic — răspunde apărătorul. — Dacă ungurii vor prosperarea țării lor, să respecte dreptatea, să nu calce în picioare celelalte naționalități și să nu uite învățămintele ce le dă istoria, că toate popoarele conduse de alte sentimente, decât al bunului simț, al frumosului și al adevărului, au pierit.

Domnilor jurați, fiți drepți, și prin verdictul d-voastră negativ dați satisfacție unui om acuzat fără teme, satisfăcând dreptatea însăși!

CAP. VI.

UN DISCURS DOCUMENT ISTORIC

După o mică pauză președintele întreabă pe acuzat dacă mai are ceva de spus.

— Da, am — răspunde Vasile Lucaciu — vreau să vorbesc mai pe larg.

— Îți dau cuvântul — zise președintele — cu condiția ca să vorbești ungurește.

— Am dreptul să vorbesc românește!

De pe băncile juraților năvălesc droaie de injurii la adresa lui Vasile Lucaciu:

— Opincar obraznic, valach puturos! Nu ți-e rușine! Ne sfidezi aci la noi acasă. În această casă a justiției maghiare nimeni n'a mai vorbit limba valachă până acum.

Cu toată situația amenințătoare Vasile Lucaciu prezistă în hotărîrea sa:

— Legea îmi dă dreptul să mă apăr în limba mea maternă.

Președintele se consfătuște cu judecătorii, consultă legea, apoi aproape fără voia sa spune:

— Acuzatul are cuvântul.

Figura impunătoare a lui Vasile Lucaciu se ridică și cu vocea sonoră și cu oarecare sarcasm în ea, ca și cum ar vorbi dela tribuna parlamentară, spune:

— Onorată Curte! Propunerea d-lui jurat ca să vorbesc în altă limbă, decât cea a dulcii mele mame, îmi vine tocmai bine, pentrucă nimic ca această invitare nu dovedește mai bine, că e vorba aici de o înscenare politică cu scop, ca în acelaș timp, când sunt dat judecații și poate temniței, să mi se ia și mărturie că renunț la dreptul acordat prin lege. Tocmai acest lucru arată că nu eu vreau să prezint pe români puși față în față cu ungurii, ci Curtea cu juriu vrea să confirme aici o luptă ce se dă demult între D-v. și noi. Cu părere de rău însă nu pot satisface dorința d-lui jurat de a mă auzi vorbind ungurește.

Președintele cere interpretului să traducă cele spuse, după care Vasile Lucaciu continuă:

— Când am fost invitat aici la instrucție un prieten m'a întrebat imediat:

— Ce punct de explicație vei lua ca să te aperi?

Par'că vedeam în fața mea scena de față: pe procuror cu acuza lui grozavă, că am agitat la ură contra naționalităților, crimă ce se pedepsește cu asprimea legilor patriei noastre — am zis atunci:

— Mă voi duce la acest monument, care împodobește grădina publică a colegiului, ridicat în memoria celor căzuți în lupta pentru libertate la 1848—49 și mă voi însufleși dela monumentul virtuților cetățenești, înălțat de pietatea voastră asupra osemintelor părinților și fraților voștri, pe cari însufleșirea națională li-a preamărit ca semizei ai libertății.

Inspirat dela acel monument voi spune acuzatorului și judecătorilor mei, că și inima mea este

plină de aceleași sentimente, cari au împins la luptă pe eroii voștri, că și în pieptul meu clocotesc aceleași sentimente, cari nu-l lasă să se odihnească pe fiul iubitor al națiunei sale, câtă vreme își vede frații în suferință. Voi spune că lupta pentru naționalism este privită azi ca crimă de către reprezentantul puterii publice ungurești și-mi propuneam să vă întreb:

— Oare frații și nepoții acelor semizezi lăsa-vor ca în mormântul pe care d-l procuror l-a deschis în mijlocul nostru, să îngropați D-v. cel mai nobil sentiment, cea mai frumoasă nizuință pentru cucerirea drepturilor și libertăților naționale, ca acel mormânt să fie astupat cu țărina verdictului de osândă al D-v? Oare umbrele celor căzuți atunci și slăviți de d-v. nu vor veni să se pună între d-v. și mine, să vă servească de un memento, să vă arate că mergeți pe căi greșite, când luați la goană pe un luptător național, numai pentru că el aparține altui neam decât cel maghiar?

D-lor jurați, să nu uitați și să nu credeți, că ideea libertății este un soare numai pentru o plantă ori un sentiment al unui singur om. Nu, d-lor, ideea libertății este izvorul bogat al virtuții, care dă direcție popoarelor, este soarele la care ne încălzim cu toții, care cu o putere dumnezeiască luminează mințile și nobilează inimile tuturor naționalităților. Și numai acele popoare s'au dovedit virtuose cari au urmat cu toată curățenia principiul sublim al libertății, al naționalismului. Cele mai frumoase pagini ale istoriei omenirii sunt acelea scrise cu sânge vărsat pentru libertate.

Istoria ne învață, că numai acele popoare s'au

ridicat, cari au avut mulți fii gata a se jertfi pentru libertate, dar acelea cari n'au înțeles sacrificiul și au jignit în desvoltarea lor alte popoare stingherind în cursul ei cultura umană, chiar dacă s'au ridicat pentru'n moment de impunătoare forță, la urmă au căzut, au dispărut, încât azi abia mai există ca amintire istorică. Urme neperitoare nu au lăsat, decât un nume rău. Și când mă refer la istorie, cred că nu am nevoie de analiză filozofică să expun în ce măsură mă inspiră pe mine învățămintele istoriei. Vin numai să vă spun cu ce măsură să aplicați d-v. pentru poporul nostru dreptul național, dreptul a se iubi, iar mie, modest luptător național, cât drept mi se cuvine să fac pentru națiunea mea.

Istoria îmi aminteste un lucru, că un luptător național trebuie să-și precizeze punctul de vedere, fie în ce privește politica, fie în ce privește cultura. Trebuie să arate pedestalul pe care stă luptând pentru binele obștesc. În stadiul acesta cred să eu am aflat punctul de plecare. Piatra care servește de bază pedestalului meu este caracterul meu de preot, care îmi impune lupta pentru sfintele drepturi ale națiunii mele suferinde. Iar pedestalul de pe care predic nu poate fi altceva decât punctul de vedere modern al liberalismului pus în strânsă legătură cu legile eterne ale moralei. Ce înseamnă pentru mine morală evanghelică: fiecare națiune să se desvolte în libertate deplină, sentimentele nici unui popor să nu fie jignite în avântul lui. Numai în felul acesta practică libertatea poate să rămână idealul splendid al popoarelor, altfel se preface în venin ugiător. Ucide pe cei ce au înțeles'o greșit, cari însă înainte de a pieri aduc

stricăciuni incalculabile popoarelor ce voiau să meargă înainte.

Președintele intrerupe pe orator, cerând tălmăciului să-i tălmăcească cele rostite. Apoi face observații acuzatului că dacă ar vorbi direct ungurește l-ar înțelege mai bine jurații.

— Nu-mi pasă cât și cum înțeleg jurații apărarea mea. Tocmai acest incident e o dovadă ce absurditate e să faci justiție prin tălmăci.

— Eu nu pot să redau fidel discursul acuzatului — spune interpretul Iosif Nestor.

— Nu înțeleg de ce acuzatul refuză a vorbi ungurește, când știe atât de bine. — Zise juratul Balogh Ferenc. Eu am asistat și în streinătate la asemenea procese, dar nicăiri acuzatul nu putea cere să fie ascultat în limba sa maternă, dacă aceasta nu era limba statului.

— Domnilor, eu nu sunt strein aci, eu sunt în patria mea. Am dreptul să mă apăr în limba mea maternă — răspunde Lucaciu. — Și dacă e să răspund d-lui jurat, răspunsul nu poate fi decât să-i atrag atenția din nou asupra chipului cum se servește justiția în Ungaria.

— Și cum vrei d-ta să fie servită? — întreabă președintele.

— Românii să fie judecați de judecători cari cunosc limba poporului — preciză Lucaciu.

CAP. VII.

UN STAT ÎNTEMEIAT PE VIOLENȚĂ NU POATE DĂINUI

Când interpretul traduce observația lui Vasile Lucaciu jurații rîd cu hohot.

Vasile Lucaciu continuă:

— Probe — d-lor jurați — **că popoarele cu idei confuze și greșite asupra libertății și culturii pier cu vremea, ne dă istoria destule.** Pentru că n'avem decât să ne întrebăm cum au căzut marile imperii antice și cum dovadă că cultura adevărată, în orice împrejurări trebuie să se înfățișeze în toată plenitudinea sa, este împrejurarea că cultura adevărată s'a menținut, a trăit în mijlocul celor mai grele vremi. Cultura Romană s'a păstrat veacuri de-arîndul, pe când **poporul războinic al lui Hamilcar, care propovăduia ura, a pierit. De ce? Pentru că nu era îndreptățit, sentimentul său nu se baza pe etica socială, el considera ura ca o virtute și izvor de viață a unui popor.** Mai eclatant ne arată religia creștinească, care s'a încheat, cu toate că era atît de mult combătută și s'a întins pe toată suprafața pămîntului, **pentru că e morală și se bazează pe iubire și pace.** Și tot numai pe baze morale și pacifice, lipsite de ură s'au constituit statele moderne ca Franța, Italia, Anglia, și s'au prăbușit state care nu aveau la bază principii sănătoase, ci

tendințe nedrepte, caracteristice evului mediu. Și aflăm că din haosul emigrațiunii popoarelor au răsărit insule culturale sub forme atrăgătoare. Ele stau azi în fruntea civilizațiunii omenirii. Francezii, englezii, italienii s'au dovedit buni asimilatori de popoare barbare prin iubire și dreptate. Dar centrul de cristalizare și de formațiune al acestor state și popoare a fost puterea culturală combinată cu morala evanghelică a căror colaborare a dat formă masselor crude.

În patria diferitelor popoare, în care trăim noi, de asemenea se arată o tendință medievală, iar cât de neîndreptățită și fatală este această tendință, este tocmai ceea-ce se petrece aci, traducerea mea pe banca acuzaților, și d-v nu mă puteți înțelege căci vorbesc în limba mea maternă, dar procedând conform legii nu mă puteți sili să vorbesc altfel. Aceste tendințe nu au succes în imperiul nostru din contră au deșteptat sentimentul național în fiecare popor din Monarchie. Așa că aceste popoare sunt azi niște individualități naționale cari își pretind drepturi naționale, aspirând la libertate și independență națională.

Această stare de lucruri dovedește că aci nu a existat niciodată o putere culturală superioară care să poată servi ca centru unei noi formațiuni de popoare.

Și e rău domnilor, că vă faceți servii unei tendințe neîndreptățită, pentru că un stat căruia îi lipsește cristalizarea, acea putere care tinde la formarea și întărirea statului național, nu poate dăinui. Iar statul nostru are mai multe naționalități a căror clădire în felul cum o faceți, este cu neputință să

întărească statul. Caracterul poliglot al statului există demult, chiar dela fondarea lui. Nu se poate nega aceasta nici cu privire la prezent, cu atât mai puțin în viitor, pentru că viața popoarelor se dezvoltă în spirit național. Tendința periculoasă ce s'a ivit între unguri este ideea de stat maghiar exclusiv, care a rezultat procesul de azi. Această tendință nu duce spre un ideal frumos, ci e o meschinărie ca să se persecute un român prezintându-l ca un agitator, când el nu calcă nici o literă a legii. Aceasta nu poate fi un principiu de stat, ci idealul spre care să tindă toți factorii decisivi din stat trebuie să fie asigurarea fericirii familiilor, existența tuturor cetățenilor deopotrivă. Acesta este adevăratul liberalism, nu, ca în prezent, când acei ce se fălesc că au luptat odinioară pentru libertăți să devină ei opresori, agresori, atentatori la viața publică a altei naționalități. Baza statului neputând fi decât înțelegerea morală dintre cetățeni, neputând fi decât acolo unde morala se respectă, evident că ideea de stat maghiar exclusiv, provocând lupta între naționalități, nu poate fi decât imorală. Este cu atât mai imorală, cu cât pretinde să mă lapăd de eul meu.

Da, acest ideal maghiar, acest altar la care vă închinați cu toții, este împodobit cu steagul liberalismului, dar el îmi cere jertfă limba și naționalismul meu. Ei bine, eu nu mă voi închina la astfel de altar, pentru că apropiindu-mă de el, aflu că emblemele libertății sunt înșelătoare, și în loc să ne primim drepturile naturale și atribuțiunile românismului, ne cere să ne desbrăcăm de acestea.

Când ungurii au venit aici pe aceste plaiuri

frumoase ale patriei noastre, și popoarele de aci i-au lăsat să întemeieze stat, nu a fost vorba de stăpâniți, ci a fost vorba de un stat constituit din popoare cu drepturi egale și naturale și politice. Cum zice un celebru istoric al Ungariei: „Dextera dantes fecerunt” și numai atâta timp cât acest principiu scos în relief de chiar fondatorul statului s’a respectat, nu a fost vorba de ideea de stat național maghiar. Iar, când a răsuflat și a câștigat teren această idee meșteșugită, ea culege prea multe jertfe. Adevărații patrioți maghiari, cei nepreocupați și cu inima neîncolțită de șovinismul periculos se vor întreba, dacă e bine să se facă astfel de jertfe și vor cădea desigur pe gânduri întrebându-se unde au să ducă aceste lucruri?

Ingrijorarea lor e motivată, pentru că e vorba de pericolul ce amenință o lege făcută de cei mai cuminți maghiari, e vorba de sacrificarea de ștergerea cu desăvârșire a legii dela 1868, în care sunt fixate principiile enunțate de Széchenyi, Deák Francisc, ba chiar și de Kossuth. Deoarece și el a accentuat în diferite rânduri, mai ales după înfrângerea, ce a suferit-o, încercând să fondeze un stat național maghiar, a spus că dela împăciuirea naționalităților din patrie depinde întărirea acestui stat. Toți acești bărbați au voit să ne dea atunci o bază de înțelegere. Cum și de ce s’a deviat dela acea intenție bună, cum vine azi un reprezentant al guvernului și mă acuză pentru fapte ce nu sunt pedepsite de legile țării și creiază o situație periculoasă silind o ceată de cetățeni onorabili: sau ei să judece în necunoștință de cauză, sau eu să fiu silit a renunța la drepturile mele naționale.

De aceea mult aş dori să vă desbrăcaţi de orice patimă, de orice influenţă primită din citirea presei maghiare, care întortochiază totul şi făcându-vă cunoscute ideile şi sentimentele noastre să judecaţi cu atâta sânge rece, cu câtă sinceritate vă expun eu idealul nostru naţional. Desigur că aţi aplauda atunci, aţi recunoaşte că în modestele mele acţiuni pe teren naţional şi bisericesc nu mă conduc niciodată decât de iubirea neamului meu şi al patriei.

Văzând abaterea dela principiul legii naţionalităţilor toţi românii se întrebă, dacă legislaţiunea aceea a fost sau nu sinceră. Noi credem că nu a fost sinceră, a fost numai rezultatul unui moment de luciditate, iar de atunci s'a pornit o evoluţie nefirească, care ne jigneşte adânc, care a conturbat întreg organismul statului, care a împins la luptă popor contra popor, pentru că d-lor juraţi, azi întreg organismul oficial şi neoficial s'a pus în serviciul unei mişcări, care tinde la răpirea drepturilor noastre naţionale.

— Rog pe acuzat să fie scurt şi să se mărginească la discuţia celor aduse de procuror în actul de acuzare şi să nu facă politică — zise preşedintele, după ce interpretul traduce spusele lui Lucaciu.

— Da, voi fi scurt — răspunde Lucaciu — căci dacă ar fi după dreptate, să spun toate suferinţele noastre, ar trebui să proclamăm localul tribunalului locuinţă permanentă, căci doamne mult amar de lucruri ar fi de spus. Şi aşa pe scurt însă trebuie să spun ce ne doare mai tare.

Onestitatea politică îmi impune aceasta. Voi

spune cu demnitate și cu tărie că toată presa maghiară și toată puterea statului lucrează la realizarea utopiei de stat maghiar. Și acum vă întreb d-lor jurați, că în această luptă imorală, în această febrilă fermentațiune, în această fatală pornire a factorilor conducători în statul nostru, unde rămân drepturile asigurate ale națiunii române, unde rămân cele mai justificate și mai sfinte năzuințe ale noastre spre cultura și dezvoltarea individualității noastre naționale? Toate acestea au devenit lucruri iluzorii și efemere pentru noi. Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților este numai o escamotare a lumii culte, este praf aruncat în ochii popoarelor civilizate, ca nimeni să nu observe ce se petrece în țara noastră și așa să se poată realiza în tihnă idealul imoral și imposibil: utopia de stat maghiar. Această evoluție sinistă în sistemul politic, ne-a exclus pe noi din legislațiunea țării. Așa că azi suntem siliți să ne dăm seama asupra situației la tribunalele corecționale, în ușa temnițelor. Vă asigur însă d-lor jurați, că virtutea noastră cetățenească și rezoluția noastră în lupta și reclamarea drepturilor nu slăbesc nici în fața tribunalelor, nici în pragul temnițelor d-v. Vom prostea și din fundul temniței, mai ales de acolo, căci nicăieri ca în temniță și nimeni ca cel cu lanțuri de mâini și de picioare nu poate să dorească mai tare libertatea și să aibă curaj și bărbăție pentru a lupta ca adevărul să triumfe. Nimeni ca cel apăsător nu se însuflețește mai mult de dorul și iubirea națională. Mi s'a spus să nu fac politică pentru apărarea mea, dar oare acuza nu este dela început și până la sfârșit politică? Sunt silit să fac și eu incursiuni istorice, pentru-

ca comparând icoana trecutului cu cea a prezentului să reese luminos inferioritatea stării ce ne apasă.

Revin la acuză.

Declar cu toată convingerea patriotului cu conștiința împăcată că sunt acuzat pe nedrept. Voi înfringe însă întreaga acuzare.

Ce cuprinde hârtia incriminată?

Ea se referă la memorandum și ca să puteți înțelege întreaga afacere, trebuie să vă spun ce cuprinde acest memorandum.

— Invit pe acuzat să lase chestia Memorandumului — zise președintele.

— Deduc din această invitație a d-lui președinte că d-nii jurați cunosc memorandumul — replică Lucaciu. Lucru necesar, deoarece procurorul a pornit dela acel memorandum. Eu voi aminti de el aci numai întrucât se impune cu rigoare.

Am să reclam mai înainte de toate, că noi am lucrat întotdeauna pe față și în cadrele legii. Memorandumul nu poate fi privit deci ca o lucrare anti-patriotică. El a fost înaintat monarhului și nu cuprinde agitare la ură contra naționalităților, ci este un protest contra actualului sistem de guvernare. Când noi plătim tribut și ne vărsăm sângele pentru țară în aceeași măsură ca ori care altă naționalitate, când prin muncă, prin soare și ninsoare căutăm să ne susținem și să sporim bogăția națională și a statului, cum vine procurorul să ne trateze astfel? Crede că vorbind cu dispreț despre noi, că acuzându-ne ne va demoraliza și intimida? Și ne va face astfel accesibili pentru ideea de stat maghiar și că ne va slăbi simțul nostru național? Se înșală! Bazați pe lege și inspirați de intenții patriotice și

curate, nu ne însoțește frica în nici o acțiune a noastră. În fața tendințelor maghiare de a înăbuși în celelalte naționalități simțul de libertate, mirarea noastră este cu atât mai mare cu cât istoria maghiară are atâtea pagini triste, despre luptele pentru libertate. Insuși Pulskey a zis că forma actuală a statului este rezultatul conspirațiilor. Va să zică luptătorii d-v. naționali au luptat și pe ascuns, V'ați făcut tovarăși cu state străine dușmane Monarchiei. Astfel oare nu Bercsényi a fost trimis și a stat doi ani la Curtea Rusească numai pentru a câștiga pe ruși pentru revoluția ungurească și contra stăpânirii pe care a-ți declarat-o streină? Dar Klapka cu soții săi, n'a conspirat și el în Italia, pe când românii noștri își vărsau sângele pentru tron?

CAP. VIII.

CALEA PE CARE AȚI APUCAT DUCE LA PRĂBUȘIRE

După pauza ordonată de președinte dr Vasile Lucaciu continuă:

— Și ați luptat atunci D-voastră contra asupritorilor, pentruca azi înșivă să deveniți tirani, și ne-am vărsat noi sângele pentru patrie pentruca să nu fim liberi, ci tratați ca supuși sclavi? Asta pare a fi rezultatul acelor lupte: să vă constituiți în Curte cu jurații și să mă judecați pe mine pentrucă am făcut lucruri, pentru cari, dacă aș fi dintre ai D-voastră mi-ați ridica statue. E o constatare tristă, cu atât mai tristă pentru mine, căci distrugeți un ideal. Căci vă ridicați contra unei lupte drepte și cinstite, pe față nu pe ascuns. V'ar plăcea poate mai bine dacă am conspira și noi? Nu vedeți că streinii stau la pândă, cu scara rezimată de zidul cetății, gata să treacă zidul imediat ce o încăerare internă le ușurează asaltul? Iar sistemul actual oferă dușmanilor statului motiv să creadă că ar putea găsi aici prieteni în caz de atac. Iată de ce sistemul inaugurat de D-v. este fatal existenței Ungariei. Vă previn, să vă întoarceți până mai e vreme, căci calea pe care ați apucat-o duce la prăbușire.

De ce această pornire fatală? De ce atâta ură distrugătoare? De ce vreți să înăbușiți în noi dorul

de libertate și de egalitate politică economică și socială? Credeți că împilându-ne pe noi, voi veți fi mai fericiți? Dacă am putea munci în libertate, am prospera și cu noi ar spori și averea națională. Or, această bogăție se răsfrânge și asupra Dv. De ce vreți ca voi să aveți numai trandafiri și noi numai ghimpii lor? De ce nu vreți să împărțiți cu noi și bucuriile și durerile ce le are un stat în progresul său social și național? De ce vreți să fim în permanentă luptă cu D-voastră, căci prin asta însuși corpul țării noastre suferă? Și cine ia răspunderea pericolului ce-l aduce provocarea D-v. nejustificată? Cine poate nega dreptul poporului român de a pretinde și a lupta pentru libertate? Așa stând lucrurile putem striga în numele dreptății: Jos egemonia, jos tirania distrugătoare! Dacă ungurii voiesc libertate și independență națională, de ce neagă românii același drept? Vom lupta și noi pentru acest ideal, cu toată prigoana ce se deslănțue contra noastră. Ungurii demult râvnesc după independență desăvârșită. Insuși Jókai a spus alegătorilor săi la Casovia în 1884, că toți ungurii luptă pentru desăvârșita independență națională, nu numai kossutiștii, ci și guvernamentalii. Deosebirea este numai că aceștia din urmă nu sunt nerăbdători, ci așteaptă momentul oportun, Și acest timp oportun îl găsește Jókai Mor pe când le va reuși ungurilor să asimileze toate națiunile conlocuitoare. Da, dar când e vorba de independența națională a Ungariei avem și noi de spus un cuvânt. Căci nu suntem numai umplătură în acest stat, o simplă cantitate neglijabilă, ci un popor căruia i se cuvine un rol în stat. Dacă e vorba să se facă dreptate și egalitate, de ce nu pune

sub acuză d-l procuror pe toți politicienii maghiari, cari propovăduiesc ruperea Ungariei de Austria și proclamarea independenței? De ce numai pe noi? De ce se împarte dreptatea cu două măsuri? De ce se lovește numai în noi conducătorii poporului român? Or nu știți că cine ne insultă și batjocorește pe noi, vatămă și insultă întregul popor românesc?

Calitățile națiunii române o fac vrednică de a sta alături de cele mai alese popoare. De aceea ni se pare un crivăț articolele ziarelor maghiare, cari zilnic insultă națiunea română. Mă înspăimântă atâtea calomnii la adresa unei națiuni. Acestea fac agitație contra naționalităților. De ce nu ridică d-l procuror acuză contra lor? De ce nu-i traduce și pe ei în fața justiției? Aceste ziare ungurești scriu că acest stat sau va fi național maghiar sau nu va exista. Proclamă pe față stârpirea noastră și a ne îndepărta de patrie și tron, îndemnând pe maghiari să ne atace călcând legile cari ne ocrotesc, iar pe de altă parte bucurându-se ostentativ că împăratul nu a primit delegația română. Virtuțile națiunii române nu au slăbit însă prin aceasta. **Politica de ură va ajunge cu totul alte scopuri decât cele urmărite de cei ce o practică.** Ungaria nu va fi niciodată stat național maghiar în forma ei de astăzi. Căci **pentru aceasta se cere unitate, solidaritate între cetățeni, indiferent de neam și religie și această solidaritate nu se creiază prin ură și prigoană.**

Domnilor Jurați, contele Szapáry a spus într'un discurs al său: „Coroana poate fi informată pe două căi despre cele ce se petrec în Monarchie: pe cale oficială și prin organe particulare”. D-v. de asemenea sunteți informați în afacerea pe care o

judecați în două feluri: pe cale oficială de către procuror și pe cale particulară de către presă. Aceste ambe căi sunt rele. Dacă vreți să judecați drept, primiți informații și dela un om care luptă pentru dreptate și libertate națională.

D-l procuror vrea să bage zizanie între români și unguri, ca apoi să-i prigonească pe cei dintâi și să agite pe cei din urmă. Apoi spune că există între români unii cari nu sunt solidari cu noi, ci cu guvernul maghiar. Durere, sunt și de aceștia. Cred însă că nu e nevoie să arăt cum se creiază astfel de oameni. Amintesc numai că ați avut și D-v de luptat contra astor fel de oameni ai d-voastră, pe cari i-ați numit trădători. În ce-i privește pe ai noștri, ei sunt foarte rari și sunt disprețuiți și făcuți de ocară de către popor, după cum și merită. Aceasta s'a adevărit chiar zilele trecute, când simbriașii guvernului maghiar, sateliții perfizi ai șovinismului, au voit să ne spargă rândurile încercând să-mi mânjească și caracterul meu nepătat cu propriile lor infamii.

D-l procuror mă acuză că sunt agitator. Da, sunt agitator și sunt mândru de această numire, pentru că nu agit contra patriei, ci contra sistemului actual susținut de d-l procuror, care merită să fie combătut, căci învrăjbește, deși ar fi de dorit ca popoarele din patrie să trăiască în pace și frăție. Apoi, dacă sunt agitator fiindcă combat un sistem de guvernământ, pe care-l combat mai multe partide, maghiare chiar, atunci agită și întreg Debreținul, căci debrecinenii au luptat contra actualului sistem de guvernare și la ultimele alegeri. Acuza ce mi se aduce este cu atât mai neîntemeiată, că agit la ură contra vreunei națiuni, cu cât în convocarea mea nu

se află cuvântul națiune, nici naționalitate. Am vorbit numai contra unui sistem de guvernare dăunător și absurd. Dacă se pun la cale procese contra noastră în felul acesta, atunci ne convingem tot mai sigur că nu se mai poate trăi sub stăpânirea ungurească.

D-l procuror a mai avut o idee nenorocită care e o rușine pentru veacul nostru. Spune că amăgitorii popoarelor (preoții) au inventat chestiunea naționalităților. Ca și cum popoarele ar fi mulțumite cu situația și numai noi i-am răscoli sentimentul de nemulțumire și i-am angaja în luptă. A afirma aceasta înseamnă a nu cunoaște starea mizerabilă și de nemulțumire generală ce domnește pretutindeni, căci a întortochiat lucrurile intenționat numai pentru a ponegri o seamă de oameni, pe aleșii unui popor. Răutatea culminează mai ales în faptul că procurorul ne numește amăgitori ai poporului pe noi preoții și cărturarii, cari luptăm pentru interesele națiunii. D-l procuror calomniază prin aceasta o seamă de oameni venerabili, cari de veacuri conduc popoarele pe calea luminării scoțându-le din întunericul evului mediu. Ce ați zice d-v. dacă cineva ar taxa de amăgitori pe marii națiunii d-voastră? Pe Széchenyi, Wesselényi, L. Kossuth și alții? Aceasta atunci când D-v. păstrați în suflete un cult pentru acești luptători. D-l procuror a batjocorit în mod neiertat întregul popor român făcându-l incult, că merge orbiș după preoți. Ca și cum țărani români ar fi niște masse inconștiente, niște vite, pe cari să le duci de căpăstru cum îți place, ca și cum ei nu ar ști cine le voește binele și de cine să se păzească. Ba, d-l procuror intră în Biserica Românească afir-

mând că preoii noștri predică ura dela altar. Spune aceasta fără a aduce cea mai slabă dovadă. E trist când un procuror general recurge la asemenea apucături. Dar, chiar de ar predica preoții noștri naționalismul dela înălțimea altarului, prin aceasta încă nu agită la ură. Dar preoții maghiari și în special cei reformați ce au făcut oare, nu au predicat naționalismul dela amvon? Cazul s'a întâmplat chiar în biserica reformată de aci din orașul D-v. Or, dacă preoților maghiari li este permis, de ce nune-ar fi permis și nouă, a propaga dela altar iubirea de neam și de libertate?

Iată de ce stau liniștit în fața D-voastră, de ce cred și sunt convins că mi-am îndeplinit o datorie când am săvârșit fapta pentru care d-l procuror m'a tradus pe banca acuzaților. Un singur lucru mă surprinde din spusele d-sale: Cum se face ca după insultele ce le-a debitat națiunii române nu v'a propus să trimiteți felicitări vandalilor bașbuzuci dela Turda, Șimleu și Arad, acestor eroi cu cari văd că se identifică națiunea maghiară, dându-mă judecății pentrucă am condamnat faptele lor mârșave...? O mai mare nedreptate nici nu se poate, decât să ne judece și condamne pe noi, cari punem stavilă unor porniri rușinoase și dezastruoase pentru stat, iar cei cari în miez de noapte dau asalt caselor cetățenilor leali se plimbă liberi, ba sunt priviți ca niște bravi. Iată de ce sper, domnilor jurați, că veți respinge cererea d-lui procuror. Prin verdictul drept ați astupa prăpastia pe care a săpat-o d-l procuror între mine și D-voastră, între români și maghiari. Ve-ți astupa-o cu logica bunei înțelegeri, cu ramurile dreptății, ca astfel să se desmintă odată afirmațiunea că

puterea publică în Ungaria ocrotește elementele turbulente, iar pe cetățenii cu credință către tron și patrie îi prigonește. Iar de nu veți pronunța verdict de achitare, atunci nu e a mea răspunderea pentru vrajba, amarul și ura, ce crește din zi în zi, pas cu pas și amenință cu dezastru patria noastră. Să fiți cu luare aminte. Nu vă cer nici grație nici indulgență. Dar vă cer, ca dacă voiți să vă arătați vrednici de aceia căroră le-ați ridicat monument în grădina publică, dacă voiți să dați o slabă dovadă de imparțialitate, de dragoste de adevăr, dacă voiți să arătați că iubiți libertatea să achitați un prigonit pentru dreptate, pe un acuzat, care n'are alt păcat, decât acela că-și urește sclăvia.

Ultimele cuvinte ale lui Lucaciu sunt acoperite de strigăte:

— Să trăiască, urmate de huiduile ungarilor și de sunetul clopotului președintelui. Wacarmul nu'ncetează. Președintele suspendă ședința.

CAP. IX.

REPLICI

Românii au îmbrățișat pe Vasile Lucaci și l-au felicitat călduros pentru energica sa cuvântare. Argumentele zdrobitoare și curajul exemplar al lui Vasile Lucaciu au răpit pe români, ba au determinat și pe recalcitranții ziariști maghiari să recunoască frumusețea limbii române și talentul oratoric al acuzatului.

— Eu credeam, cum am învățat, că limba valachă e limbă slavă — zise ziaristul Szentmiklossy — și acum iată că trebuie să constat că e plină de latinisme. Un sfert din ea am înțeles-o fiindcă știu latinește.

— De fapt are o sonoritate atrăgătoare — răspunde Rákossy.

Între români și unguri se încinge o vie discuție. Sub influența discursului lui Lucaciu românii au prins curaj să înfrunte pe unguri în chiar palatul justiției lor.

Ungurii răspund violent numind pe Lucaciu „valach turbat”. Românii nu se dau bătuți și pun la punct pe maghiari.

Președintele intrînd abia poate impune liniște în sală, apoi dă cuvîntul procurorului general Cserna Vincze, pentru a răspunde în replică.

Procurorul e foarte slab în vorbirea sa și aduce argumente ridicole.

— Nu vreau să bat în retragere dela discuția provocată de acuzat — zise el — pentrucă îmi place lumina și adevărul, și mai ales pentrucă vreau să profit de acest favorabil prilej să dovedesc că ungurii sunt drepecți și toleranți. Dacă n'ar fi așa, desigur că acuzatul nu putea vorbi românește aci în cel mai maghiar oraș al Ungariei. De altfel tocmai felul în care acuzatul a stăruit asupra hotărîrii sale de a vorbi românește, dovedește că avem de aface cu un agitator periculos, că el înțelege să batjocorească justiția noastră știrbindu-i caracterul maghiar. În felul acesta ar putea veni și un chinez și să ne ceară să-l judecăm în limba lui. Chiar acum, când acuzatul ar trebui să fie modest și blând, supus față de justiție, el agită și aci. Prin această atitudine vrea să câștige simpatia conaționalilor săi, ca să-i fanatizeze cu atât mai tare pentru a-i putea stăpâni. D-voastră d-lor jurați veți împiedica agitația dând un verdict afirmativ. Veți face să dispară, de pe arenă cel puțin pe un timp oarecare, acest agitator; care cu atât e mai periculos cu cât este un om cult și știe ce face când ațâță la ură pe români contra maghiarilor. Atacurile dela Turda, Șimleu și Arad le desaproab și eu. Dar ele n'au fost așa cum le descrie apărarea. Dimpotrivă valachii au fost cei cari le-au provocat. Acuzatul spune că valachii în Ungaria nu se bucură de apărare. El nu vrea nici mai mult nici mai puțin decât să poruncească și ei în stat. Dar asta ar însemna curată anarhie, ar însemna terorizarea majorității din partea minorităților, după cum scriu ziarele ungurești, cari se ocupă zilnic cu această chestiune. Cer aspra condamnare a acuzatului, ca să simtă că trăește în țară cu stăpân.

Apărătorul cere și i se dă cuvântul în replică:

— Onorată Curte, am ascultat cu multă atenție replica d-lui procuror general și mărturisesc că m'a surprins foarte mult. Cum vine d-sa ca într'un proces în care românii și ungurii sunt puși față în față, să învinovățească pe acuzat pentru că uzează de un drept al său de a se apăra românește, drept înscris în lege? În felul acesta dl procuror condamnă însăși legea țării, legea care este, ar trebui să fie cea mai puternică garanție a viitorului acestui stat. Cât de falsă și nenorocită este această acuzare și cât de nepotrivită e cu comparația, că atunci și un chinez ar putea veni și pretinde să fie judecat în limba lui, reese chiar din spiritul legii dela 1868. Această lege nu vorbește despre noi ca despre niște străini, venetici, cum ar putea fi un chinez care s'ar rătăci prin Ungaria, ci ne tratează ca pe un popor autohton, căruia îi recunoaște toate drepturile naturale și naționale. Avem deci de aface cu lucruri înscrise în lege, astfel opinia d-lui procuror despre acuzat, care a refuzat să vorbească ungurește, nu are nici o valoare, deci nu vă poate influența pe d-v. când veți da verdictul. Revenind la felul cum d-l procuror apără instrucția defectuoasă ce s'a făcut în cazul de față, și cazul ciudat în care e primită apărarea permiteți-mi să vă atrag din nou atenția asupra traducerii defectuoase a hârtiei incriminate și mai ales asupra faptului că d-l procuror citează numai anumite pasagii scoase tendențios din convocare și cari nu exprimă spiritul de care a fost condus autorul ei. Din contră, ele vor să vă prezinte pe acuzat în culori false, cu un caracter pe care nu-l are. Ce a scris Vasile Lucaci în convocare? A

afirmat că atentatele dela Turda, Șimleu și Arad sunt bașbuzucii, că aceste fapte nu pot fi altfel caracterizate, dovadă e chiar declarația d-lui procuror care și el le condamnă. Nici în această declarație, demnă de altfel, d-l procuror n'a mers până la capăt cu adevărul, căci zice că ele au fost provocate de valachi prezentându-vă un tablou neadevărat despre vandalisme ce au avut loc. Spune că este vorba numai de spargerea unor ferestre, când știut este, au scris'o și ziarele maghiare, că la Turda, în miez de noapte, o ceată de 3000 de oameni au bombardat în toată regula, ore întregi casa unui cetățean pacinic dr Ioan Rațiu. De ce? Pentru că a adus la cunoștința înaltului Tron suferințele unui popor credincios. Iar dacă este adevărată afirmațiunea că autoritățile lasă friu liber elementului turbulent, iar pe cetățenii loiali îi persecută, ce dovadă mai eclatantă mai trebuie decât că Vasile Lucaciu este tradus în fața d-voastră și procurorul cere pedepsirea lui. De ce? Pentru că a protestat contra barbariilor comise. Ce să zică Europa despre justiția maghiară, când va auzi că Lucaciu a fost condamnat, iar zurbagii dela Turda sunt sărbătoriți ca eroi, fără ca procurorul să fi făcut măcar cercetări în cauză?

D-lor jurați, iarna trecută am avut o convorbire cu un înalt demnitar. Acest bărbat de stat învățat, dar din Budapesta, luat și el de curentul nenorocit, care a răpit pe maghiari, mi-a zis:

— „Naționalitățile din Ungaria să se facă maghiari, iar dacă nu, să poștească a părăsi țara.”

Mărturisesc, că m'a întristat adânc văzând până unde împinge pe oameni șovinismul nesățios.

Și plin de îngrijorare pentru soarta patriei acesteia am zis:

— Dar ce se va întâmpla, când naționalitățile nu vor mai putea suferi maltratările la cari sunt supuse, văzând cum la Turda de pildă, însăși autoritățile dau năvală peste casele cetățenilor leali? Căci la Turda s'a găsit o scară a primăriei rezimată de fereastră casei devastată și D-na Rațiu ceruse asistență polițienească cu o săptămână înainte, dar a fost refuzată. Ce va fi — zic — dacă naționalitățile într'o bună zi vor părăsi țara? Nu va rămâne oare aci un mare gol, un pustiu imens, nu se va produce o criză incalculabilă, când aproape două treimi din cetățeni vor pleca, deoarece atâta numără naționalitățile din Ungaria. În toată Ungaria limba maghiară nu o vorbesc decât opt milioane de suflete.

Proteste în public. Strigăte:

— „Oho”.

— Așa e! — strigă românii.

Președintele sună din clopot.

— Să nu credeți d-lor jurați, — continuă Corroianu — să nu creadă nici un maghiar, că plecând noi, veți putea aduce în locul nostru streini dintre cari numărați și acum destui în sânul d-voastră și cari v'au împins la fapte rușinoase pe cari însuși d-l procuror le condamnă. Și chiar dacă ar veni streini, ei întărindu-se și înmulțindu-se ar cere cu vremea drepturi naționale. Și ce ați ajunge astfel? Va trebui să acordați streinilor drepturile pe cari le pretinde o populație autohtonă. Ar fi mai bine așa? Să dați drepturile streinilor, iar poporului,

care a apărat patria împreună cu d-v. în vremuri grele i le refuzați.

Tot d-l procuror zice că faptele detestabile, numite de acuzat „bașbuzucii” le-au săvârșit maghiarii „ultraiști” (extremiști). Dacă este așa atunci nu vă declarați solidari cu acești vandali, nu-i apărați și nu judecați pe cel ce i-a condamnat, a protestat contra lor. Națiunea maghiară să nu ia asupra sa vandalismele săvârșite de turdeni, șimplăuani și arădani, atunci procesul de față nu mai are nici o bază, nici un rost, căci acuzatul nu a agitat contra națiunei maghiare, ci contra acestor vandali. Poate că nu vă place d-lor jurați, nu-i va plăcea nici publicului maghiar acest adevăr, dar de multeori sunt adevăruri usturătoare. Pentru că după cum femeilor nu le place să le spui adevărul în față nici publicului nu-i place, mai ales când acest adevăr este crud și supărător. Caracterul meu de apărător îmi impune însă, ca trecând peste orice considerație să scot la iveală adevărul. De aceea repet, că nici în convocare și nici în Memorand nu există ce a citit dl procuror.

Domnilor, dacă e vorba să se facă lumină, trebuia ca d-l procuror să vă spună că citatele cu idei separatiste, ce pretinde a le fi scos din memorandum, nici nu există în Memorand, ci sunt extrase din rezumatul făcut tendențios de către presa maghiară, în care s'au strecurat atâți streini. Apoi chiar de s'ar cuprinde în Memorand aceste lucruri nu este locul să se vorbească aci despre el, căci nu pentru Memorand este dat acuzatul în judecată, ci pentru circulara incriminată. Dacă nu convine ciuiva Memorandul să facă proces pentru Memorand.

— Veți avea un asemenea proces, naveți grijă
— întrerupe procurorul.

— Tot astfel să nu credeți că aruncând în pușcărie pe dr Vasile Lucaciu, veți ucide sentimentul românesc din sufletul poporului românesc. Ideea nu se ucide, căci ea va trăi în veci. Ideea națională va trăi și după ce veți întemnița pe Lucaciu. El fiind închis, alți zece, o sută se vor expune pentru aceleași principii, pentru acelaș ideal. De aceea, aștept dela sentimentul d-v patriotic, și contând pe respectul ce-l aveți pentru dreptate cer să respingeți cerere a d-lui procuror și să pronunțați verdict de achitare.

Azi d-l procuror ne acuză de comunism politic, pentru că voim să ne revalidăm drepturile și ne împotrivim înstrăinării sufletului nostru. D-l procuror ne mai acuză de patriotism condiționat, zicând că noi numai atunci suntem mulțumiți, dacă ni s'ar împlini toate dorințele, dacă am fi înconjurați de toate belșugurile. D-l procuror este nedrept și necunoscător al aspirațiunilor noastre și ne acuză cu ușurință ȋresponsabilă. Oare Vasile Lucaciu, cu capacitatea, talentul și cultura lui n'a găsit un post mai bine situat, mai bine retribuit, decât sărmana parohie dela Șișești? Desigur că da. Ba i s'au oferit situații înalte, splendide chiar, dar el n'a primit, pentru că, pătruns fiind de misiunea sa sfântă, de apostolatul său măreț, a preferat să rămână într'un sat înconjurat fiind de iubirea poporului său, pentru a cărui fericire muncește și luptă neconținut. Dar opera lui nu are un caracter rebel, ci este o luptă legală, dusă de un popor de ordine.

D-l procuror ne mai impută că mergem pe la București și cheltuim banii acolo, în loc să-i dăm pentru școalele românești de aici, pentruca să înainteze și românii pe cale culturală, căci sunt foarte înapoiați.

Cuvintele d-lui procuror mă miră. D-sa, ca om cult, ar trebui să știe că omul călătorind, văzând lumea exterioară, învață, se dezvoltă, câștigă. Făcând cunoștința oamenilor culti din țări streine, deci și dela București, noi ne întoarcem de acolo cu învățătură, cu câștig. Valorificând aceste cunoștințe aci acasă cultura noastră națională va prospera. Ungurii tocmai pentrucă nu călătoresc, nu vor să învețe dela alții, nu știu ce este în lumea mare și au idei atât de scălciate, se induc ei înșiși în eroare, în ce privește realitatea. De aceea credeți D-v. că toate popoarele din lume sunt barbare, numai ungurii sunt centrul civilizației supreme.

Și apoi, dacă Vasile Lucaciu e acuzat că a agitat contra națiunei maghiare, chiar adevărat să fie d-v. ar trebui să vă declinați competența căci nu sunteți în drept să judecați fiind parte interesată, d-v. fiind lezații. Legea spune că nimenea nu poate aduce judecată în propria sa cauză.

În ce privește afirmațiunea că în Ungaria toate popoarele sunt egal îngrijite și ocrotite, să-mi fie permis să observ că emigrarea în masă a românilor ardeleni în România liberă, și mai ales a tinerilor intelectuali, nu se face desigur pentrucă actuala stăpânire i-ar proteja prea tare, ci pentrucă li se închid toate căile unei vieți și unei validități a talentului și capacității lor. D-l procuror spune că iubește deopotrivă pe maghiari, slovaci, români,

etc. În ce ne privește pe noi, nu a dovedit-o cu nimic. Șimleul Silvaniei cade în raionul activității sale, de ce n'a deschis acțiune contra maghiarilor cari au devastat casele românilor? Dar procesul de față arată că d-sa este foarte părtinitor. Ca să reviu asupra emigrărilor, spune că nu numai românii, ci și săcuii emigrează. Este foarte adevărat. O fac pentrucă sistemul latifundiar dela noi îi conștrânge pe săcui să trăiască pe un pământ foarte sărac. Ei se duc în România la munca câmpului și la alte munci și în cele mai multe cazuri se reîntorc acasă cu buzunarele pline, aci își întăresc gospodăriile făcând case, cumpărându-și vite cu banii câștigați în România. Iar tinerii intelectuali români duc cu ei un capital intelectual, duc învățătura câștigată aci cu mult sacrificiu din partea părinților lor, pentrucă aci nu pot exista. Ei nu se mai întorc acasă niciodată, căci nu au la ce. Stăpânirea și întregul sistem social și național este mult mai vitreg cu proprii săi cetățeni, decât cel din România cu streinii de neam și țară. Unde este deci egalitatea de care vorbește d-l procuror? Și unde este inexactitatea constatărilor făcute de acuzat, care a arătat toate aceste nenorociri ale vieții noastre publice?

Acum, domnilor jurați, dacă există în sufletul d-voastră numai un pic de credință, de independență în acțiunea d-voastră, după-ce v'ați convins de nevinovăția lui Vasile Lucaciu, să pronunțați verdict de achitare, iar dacă verdictul va fi altul decât cel așteptat de bunul simț și de sentimentul de dreptate, atunci vom ști că ați procedat din ordin superior și că verdictul a fost dinainte hotărât.

CAP. X.

VERDICTUL

După pledoaria apărătorului Coroianu Curtea cu jurații se retrage în deliberare. În sală domnește o liniște încordată. Spre acuzat se mai aruncă câte o injurie de către studenții maghiari, dar tăișul lor pare mai lipsit de convingere:

— „Valachule te așteaptă pușcăria.”

— „Verdictul va fi o lecție binemeritată pentru tine.”

— „Vor învăța minte și ceilalți valachi.”

— „Nu vei scăpa fără trei ani de pușcărie” — erau cuvintele ce i se adresau, din guri diferite, pe la spate.

— Nu este cea mai mare nedreptate ce mi se face mie și celorlalți români — răspunse Lucaciu calm.

Soarele-și aruncă ultimele raze pieziș pe ferastra Tribunalului din Debrețin, când președintele intră urmat de judecători și de jurați. În sală se face liniște forțată. În mijlocul acestei tăceri abia înăbușite juratul Mark Endre dă citire verdictului:

— Cei doisprezece jurați ai Curții din Debrețin aducând verdictul în procesul preotului dela Șișești dr Vasile Lucaciu, acuzat de agitațiune contra națiunei maghiare, îl găsesc vinovat și pronunță

verdict de condamnare cu totalitate de voturi: „DA”, adică toate 12 voturile s'au dat afirmativ.

În sală se aud murmure, apoi izbucnesc strigăte:

— Éljenek az esküdtek! („Trăiască jurații”.)

Urmează apoi alte strigăte:

— Trăiască Vasile Lucaciu!

— În mijlocul unui tumult asurzitor procurorul Cserna Vince se ridică:

— În urma verdictului dat de Curtea cu jurații, cer să i se aplice acuzatului maximul de pedeapsă. Curtea n'a găsit circumstanțe atenuante. Acuzatul e un om cult și știe ce face. E conștient și complet responsabil de actele sale.

Apărătorul Coroianu se ridică și el:

— Fac apel la sentimentul de dreptate al Tribunalului și rog să i se aplice minimul de pedeapsă.

Tribunalul se retrage în deliberare și după o scurtă absență reapare și președintele Igyártó Sándor pronunță sentința:

— În numele legii Curtea cu Jurații condamnă pe dr Vasile Lucaciu la un an închisoare de stat, 500 fiorini amendă și 49 fiorini cheltueli de judecată.

CAP. XI.

LA SEGHEdin

Pe malul Tisei, la împreunarea ei cu Mureșul, se ridică o clădire vastă, cenușie, care dela distanță îți face impresia unei cetăți. De fapt este numită „Cetatea Seghedinului”. Zidurile vechi și cenușii ale clădirei într’o parte sunt spălate de valurile Mureșului, ca și cum ar vrea ca în semn de protest să sape la temelia zidului lugubru și misterios pentru a-l păruși și spăla în apele Tisei. Parcă ar ști că în dosul acestui zid lăncezesc atâtea vieți și se înăbușe atâtea idei. Unele iasă la iveală, altele se irosc, se înăbușe în aerul îmbâcsit al celulelor, cum se stinge o flacără copleșită de o lavină de nisip.

Ce este această clădire misterioasă și ce ascunde în dosul ei?

E închisoarea, vestita pușcărie numită, par’că în semn de batjocură „Csillag” (Steaua), care prin natura ei ar trebui să se numească „norul” sau „întunerecul”. De stea nici vorbă nu poate fi. Numai dacă nu se înțelege așa, că în această „stea” se sting atâtea stele, cari au îndrăznit să arunce o dără de lumină în întunerecul unui sistem social și național, ai cărui păzitori sunt înfrățiți cu iadul.

Cei mai mulți dintre osândiții acestei pușcării sufăr pentru ideile lor. Sunt câțiva socialiști, doi

anarhiști, un republican și mai mulți naționaliști români, slovaci, sârbi și ruteni. Unii dintre deținuți cad într'o melancolie nesfârșită și nu vorbesc nimic. Nu se știe dacă se resemnează sau cugetă. Alții însă discută între ei, dar subiectele discuțiilor nu sunt banalități trecătoare, ci sunt frământări de idei, cari ascund între ele mari idealuri menite să ferească omenirea. Majoritatea lor sunt utopice, poate chiar naive, dar destul de îndrăznețe, fapt pentru care propagatorul lor a trebuit să sufere condamnarea și să fie adus aci pentru a ispăși „păcatul” ideilor sale. Cei mai curajoși zâmbesc cu sarcasm, când constată, împreună cu tovarășii lor de ispășire, că guvernanții vor să închidă ideile.

— În trecut, ideile se ardeau pe rug — zise anarchistul Méray — acum stăpânitorii se mulțumesc să le închidă. Dar cum ideile arse s'au răspândit ca scânteile focului din rug, ideile închise se vor răspândi ca aburii unui cazan explodat.

— De ce voiți voi schimbarea lumii actuale și înlocuirea ei cu alta nouă? — întreabă naiv contele Fehérváry, care este condamnat pentru duel.

— Pentrucă progresul omenirii nu poate fi închis într'o ladă ca un pește captivat, ca să nu se mai desvolte — răspunse socialistul Gáborffy, foarte vorbăreț, care nu rămânea dator la nimeni cu răspunsul și care-și închipuia că până la eliberarea lui din închisoare va converti pe toți deținuții la socialism.

— Capitalismul se apropie de declin, va trebui să dea faliment și cine va veni să-i ia locul decât fiul său legitim: socialismul? — încheie el cu hotărâre.

— Și de ce nu fiul său ilegal: anarhismul? — zise cu oarecare îngâmfare anarhistul Troyai. — Anarhismul bazat pe omul superior, propovăduit de Nietzsche și creiat de Bakunin — întări el.

— Eu cred că lucrurile stau altfel — zise o voce sonoră. — Acel supraom, care e menit să transforme lumea nu este al lui Nietzsche, nici al lui Bakunin, ci eternul omenesc al lui Isus.

Toți cei din grup se întoarseră spre figura celui ce grăi astfel și care continuă urmat de atenția celorlalți:

— Da, eu cred că trebuie să luptăm pentru realizarea imperiului dreptății, un imperiu în care fiecare individ să aibă în sufletul său scânteia demnității de om, și cred că acest imperiu, pentru realizarea căruia s'a restignit Isus, va veni numai atunci, când vom ști să ne ridicăm pe noi înșine, când vom ști să ne debarasăm de micile defecte și de manifestările instinctului josnic al urii. Omul se mântuiește numai prin sine — sunt convins de aceasta. — Dar mai cred că până când această ridicare de sine a marilor masse populare, este împiedică de stările sociale actuale, în cari omul de rând nu se poate ridica, noi, cei mai luminați avem datoria să luptăm și pentru această desrobire socială, căci numai aceasta poate aduce și desrobirea sufletelor de sub jugul păcatului inconștienței. Isus a propovăduit și el suprema iertare, dar a luat în mână biciul când s'a dus printre farisei.

E interesant felul cum vorbești d-ta — zise socialistul Gáborffy — ca și cum ar vorbi un preot și un filosof, totodată.

Cel care grăi mai înainte râse cu bunătațe:

— Poate că sunt și una și alta — și cu aceste cuvinte se retrase încet din grupul convorbitorilor.

— Cine e acest individ interesant — întreabă contele Fehérváry.

— Atâta știu că e valach, și că abia de câteva zile a fost adus la închisoare răspunse sârbul Pavlevici.

— Eu știu cine este — zise Méray — este preotul dr Vasile Lucaciu, condamnat de Curtea din Debrețin pentru agitație.

— Imposibil — ripostă contele Fehérváry — un valach nu poate fi așa inteligent.

— Da, că inteligența au monopolizat-o conții — observă batjocoritor Méray.

CAP. XII.

INTERVIEW LA PUȘCARIE

Gheorghe Pop de Băsești, vicepreședintele Partidului Național Român, era foarte neliniștit. Cu pași domoli se plimba prin camera împodobită cu tablouri istorice. Pe perețele din față, figura lui Simion Bărnuțiu, alături de ea tabloul lui Avram Iancu îmbrăcat în costum național, pe perețele celalalt Andrei Mureșanu declamând: „Deșteaptă-te Române”, iar vis-a-vis figurile triste: Horia, Cloșca și Crișan.

Badea Gheorghe — cum îl numeau prietenii săi, pe Gheorghe Pop de Băsești, — privea îngândurat focul din sobă care se agita, ca un rob ce vrea să-și rupă lanțurile. Gândurile i se opresc încontin la Vasile Lucaciu. Figura lui impunătoare și plină de curaj îi apărea mereu înaintea ochilor. Îl vedea în momentul când intrase pe poarta ferecată a închisorii dela Seghedin. În loc să fi fost trist și abătut, el avuse cuvinte de mângăere și îmbărbătare pentru cei ce rămăneau dinafară.

— N'a mai scris de două săptămâni — își zicea Badea Gheorghe. Ce o fi cu el de nu dă semne de viață? O fi bolnav și nu vrea să-i întristeze pe cei ce se gândesc la el, sau afurisita de cenzură i-a oprit iar scrisorile?

Tocmai se hotărî să scrie o nouă scrisoare eroului deținut când cineva bătu în ușă.

— Intră!

— Te salut cu tot respectul, scumpul nostru domn președinte, — zise tânărul ce intră.

— Fi bine venit dragul meu Mihali — răspunse cordial Gheorghe Pop de Băsești. Ce noutăți aduci tinere Teodor? Desigur ai să-mi comunici vre-o bucurie. O citesc din ochii tăi.

— Privește numai Bade Gheorghe — și Teodor Mihali scoase un ziar, pe care desfăcându-l îl arată lui Gheorghe Pop de Băsești.

Cu interes crescând citiră în ziarul maghiar: „Zombor és Vidéke”.

„Beszélgetés az oláh apostollal”. (Interview cu apostolul valach.)

„Redactorul nostru a făcut o vizită la închisoarea dela Seghedin unde a vorbit cu interesantul luptător național al valachilor ardeleni, cu popa Vasile Lucaciu. Dela prima vedere, figura marcantă a lui Vasile Lucaciu, îți face o impresie impunătoare. La întrebări răspunde calm și cu o hotărîre, care te face să-l admiri. Vocea lui sonoră dă cuvinte răspicate și limpezi, ca și cum ar vorbi dela amvon sau dela tribuna parlamentară. Nimic nu trădează vre-o nemulțumire personală sau vre-o plângere.”

„L-am rugat să ne vorbească ceva despre viața sa, despre suferința lui în închisoare și despre planul luptelor sale în viitor, dar am fost refuzat categoric:

— „Persoana mea nu prezintă nici o importanță, ci numai curentul istoric pe care-l reprezintă.

Dacă te interesează îți pot sta la dispoziție în privința aceasta, privitor la chestiunile ce frământă azi întreaga societate. N'are importanță ce se întâmplă cu un luptător, cu un preot, cu un ostaș al unei națiuni, care luptă pentru libertatea și drepturile ei. Individul este pentru totalitate, pentru ideal și nu totalitatea și idealul pentru individ. În societate individul poate să sufere, poate să aibă necazuri personale, dar aceasta nu influențează direct mersul dezvoltării sociale. Societatea își urmează cursul ei, cu sau fără un individ oarecare. Repet, eu nu dau vieții mele personale mai mare importanță decât unei părțicele din întreaga frământare socială. Eu nu sunt decât o picătură din valurile fluviului omenirii. Și nu interesează picătura, ci fluviul".

— Acestea sunt într'adevăr cuvintele lui Vasile Lucaciu, — zise Gheorghe Pop de Băsești cu bucurie. Îi recunosc stilul și temperamentul.

— Se vede că nu l-a părăsit curajul — întări Teodor Mihali.

Apoi citiră în continuare:

— „În ce privește lupta noastră, a românilor ardeleni, ea se cristalizează în programul partidului național român.

Punctele principale ale acestui program sunt următoarele:

1. Restabilirea autonomiei Ardealului;
2. Validitatea limbei române în legislație, administrație și justiție.
3. În regiunile românești să fie numiți funcționari români.

4. Revizuirea legii naționalităților în spirit liberal și democratic.

5. O nouă lege electorală bazată pe votul universal, egal, direct și secret".

— „Dela acest spirit liberal și democratic așteptăm mult — zise Lucaciu în continuare. — Azi, în concepția de stat găsim contradicții necorespunzătoare, dreptului natural, și celui colectiv și pozitiv. Liberalismul este singura forță, care poate să îndrepte și să excludă aceste nedreptăți ale trecutului".

După o scurte pauză Lucaciu continuă:

— „Mi se reproșează încontin că sunt antipatriot și un cetățean indezirabil. Aceasta nu are nici o bază reală. Ceeace propovăduiesc eu, în baza programului partidului național român, nu este antipatriotism, ci o revendicare naturală și justă a timpului. Curentul gândirii nu poate fi înăbușit, nici reprimat. Iar curentele cari se nasc din necesități istorice și vitale ale unui popor impilat, vor eși biruitoare peste orice obstacole ce li se pun în cale".

„Interlocutorul meu se înflăcărează în expunerea principiilor sale și în urma acestui val sentimental ce l-a cuprins începe a vorbi și de persoana sa. Amintește câteva scene din lupta sa personală ce a trebuit să o dea zi de zi, cu autoritățile administrative, cu solgăbirăul dela Baia Mare, pentru că își exprima liber părerea și pentru că a introdus limba română în cartea matriculară dela Șişești, unde activa ca preot".

Mai adresez lui Lucaciu o singură întrebare:

— „Ce părere ai d-ta, ca conducător al poporului român, despre viitor?

— „Eu cred în deplina reușită a cauzei românești, căci această cauză e dreaptă și este în acelaș timp cauza întregului spirit liberalist ce începe a se manifesta în toată lumea. La lupta noastră se asociază ca tovarăș toată suflarea cugetătoare. Cred și sunt sigur că vom învinge”.

— Nu le-a reușit tiranilor să-i zdrobească sufletul — zise cu satisfacție Gheorghe Pop de Băsești — pe el l-au închis, dar ideile lui străbat și prin zidurile Seghedinului.

— Să trimitem acest jurnal la „Gazeta Transilvaniei” pentru a reproduce și cometa interviewul — zise Teodor Mihali.

... Și câteva zile mai târziu interviewul „pușcăriașului” se citea de către toți românii din Ardeal.

CAP. XIII.

DOINA LUI LUCACIU

Sufletul caută manifestări. Dacă e apăsător într-o parte, se manifestează în altă parte. E ca fluviul. Dacă întâlnește obstacole se umflă pentru'n moment, apoi cu o forță înzecită rupe zăgăzului și spală tot ce-i stă în cale.

Românul era impilat și sufletul lui izbucnea ca niște fâșii de apă din fântâna țâșnitoare. Și când aceste izbucniri se cristalizau, se transformau în doină. Munții și codrii, văile și câmpiile răsunau de durerea ce se manifesta prin aceste cântece populare.

Cine le compunea? Cine le punea pe note? Poeți și compozitori anonimi, genii înăbușite ale neamului românesc. Și când ieșeau perfecte, erau ale tuturor, erau ale poporului românesc.

Zburau dela om la om, ca mierla din crangă'n creangă. Le cântau tineri și bătrâni, în pădure, la câmp, la șezătoare, unde fetele torceau ca și în cărciumi, unde feciorii petreceau, și unde sufletele indignate își vărsau amarul. Doina era un însoțitor al drumeților, al durerilor din toate vremurile. Izbucnea odată, undeva, apoi se lansa, se întindea cu iuțeala fulgerului pe întreg întinsul țării.

Pentru caracterul ei rebel, doina nu plăcea stăpânirii și a fost interzisă sub aspre sancțiuni. Dar

baioneta jandarmului și întunerecul pușcării, cum ar fi putut să împiedice o izbucnire a sufletului amărit?

Și... pedepsele repetate au fost zadarnice, căci prigoana contra memorandiștilor și în special contra lui Vasile Lucaciu au dat naștere unei Doine noi, o doină care întărea sufletele și le făcea capabile să reziste oricărei prigoane. Doina lui Lucaciu răsună stăruitor cu toată opreliștea printre munți, pe văi, prin păduri, pe câmpuri și prin sate și orașe. În urma ei se înduioșau inimile și se încleștau pumnii, iar jandarmii cu pene de cocoș zadarnic alergau să o prindă, căci ea era ca răsunetul pădurii, când o căutai într-o parte se auzea din altă parte.

I.

Cântă mierla prin păduri, of, of, of
Robu-i Lucaciu la unguri
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte,
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte.

II.

Nu fi mierlă supărată, of, of, of
Nu-i robia ne'ncetată,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară.

III.

*Nu suspina înzădar, of, of, of
Du-mi-te pân'la Sătmar,
Unde-i Lucaciu la'nchisoare,
Nu vede nici Cer, nici Soare,
Unde-i Lucaciu la'nchisoare,
Nu vede nici cer, nici soare.*

IV.

*Vântul bate, frunza pică, of, of, of
Inima mi se despică,
De durere și de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin,
De durere și de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin.*

V.

*Seghedine, Seghedine, of, of, of
Dumnezeu cum te mai ține?
Mureș, Tisa până când
Te mai ține pe pământ?
Mureș, Tisa până când
Te mai ține pe pământ?*

CAP. XIV.

ALTE PERSECUȚII

Și veni ziua eliberării lui Vasile Lucaciu din închisoare. Cu aceasta însă persecuțiile nu s'au sfârșit. Altele noi s'au deslănțuit asupra lui. Nu avu liniște nici o săptămână în mijlocul familiei sale. Solgăbirăul îl cita mereu la Baia Mare, pentru a-i pune în vedere că nu are voie să facă nici o mișcare, să nu ia contact cu nimeni și să nu comunice nici impresiile din închisoare, nici să îndemne pe cineva la vre-o acțiune. Scrisorile îi erau cenzurate și numai așa ajungeau la destinație dacă nu conțineau nimic ce considera solgăbirăul ca instigator sau compromițător.

Cu toate aceste persecuții, legenda despre Vasile Lucaciu se întindea cu iuțeala fulgerului dela Debrețin până la Brașov și se cânta Doina lui oprită, fără să ție seamă cei ce o cântă că vor intra și ei la pușcărie. Și închisorile din Aiud, Gherla, Satu Mare și Seghedin erau pline de studenți, învățători și tătrani români din Ardeal, cari nu se puteau abține de a nu cânta măcar odată Doina lui Lucaciu.

Lui Vasile Lucaciu îi mai veni o surpriză peste mizeriile făcute de solgăbirău: Episcopul Ioan Szabo

din Gherla l-a suspendat din postul de preot al Şişeştilor. Acesta a satisfăcut cu plăcere ordinul guvernului maghiar, de a-l suspenda, căci nu-l avea la inimă pe Vasile Lucaciu, de când cu sfinţirea bisericeii dela Şişeşti, şi din care cauză el a trebuit să înghită multe dela guvern, căci Vasile Lucaciu nu s'a mulţumit cu inscripţia: „Pro S Unione Omnium Romanorum” şi cu discursul rostit atunci, ci a continuat activitatea pentru care a fost de atâtea ori condamnat.

Vasile Lucaciu a atacat cu apel la pontificele Papa ordinul de suspendare al Episcopului Szabó. Papa a ordonat constituirea unei comisii disciplinare compusă din toate episcopiile române unite din Ardeal. Comisia aceasta s'a întrunit la Lugoj pentru a judeca faptele lui Vasile Lucaciu şi ordinul de suspendare dat de episcop. Păcatul cel mai mare a fost inscripţia simbolică de pe noua biserică construită de el la Şişeşti „Pro S Unione Omnium Romanorum” şi cuvântarea rostită cu prilejul sfinţirii acelei biserici. Episcopul şi-a apărat cu dârzenie punctul de vedere, cerând respingerea apelului şi caterisirea preotului Vasile Lucaciu.

Soborul disciplinar însă a constatat că Vasile Lucaciu a procedat cu multă înţelepciune şi inimă de român şi bun creştin şi găsimdu-l nevinovat admite apelul şi anulează ordinul de suspendare, declarând anticanonică şi arbitrară procedura episcopului. În consecinţă pedepseşte pe episcop şi întregul său consitor, conform legilor canonice, pentru fapta nedreaptă ce au săvârşit-o faţă de dr Vasile Lucaciu.

După această sentinţă neaşteptată Episcopul

Szabo, infuriat peste măsură, îi aduce o nouă acuză lui Vasile Lucaciu. Il acuză de nesupunere deoarece a servit în biserică și după suspendare. Dar nici în modul acesta nu l-a putut înfrânge pe Lucaciu. Un nou apel la Papa și a eșit învingător și din această luptă.

CAP. XV.

SCRISOAREA LUI VASILE LUCACIU

Intre aceste lupte Vasile Lucaciu a trimis lui George Pop de Băsești următoarea scrisoare, care s'a strecurat prin cenzură:

SCUMPUL MEU BADE!

Știu că te întrebi ce-i cu Vasile de nu-ți mai scrie. Am fost cuprins de un fel de melancolie și n'am voit să-ți scriu o scrisoare melancolică. Apoi ști că nu-ți pot scrie tot ce aș vrea să-ți scriu. Starea mea sufletească nu e pesimism, nici apatie, nici descurajare. Aceste boli nu le cunosc. Din închisoare am eșit sănătos cu forțe înalte. De două săptămâni respir aer curat la Șisești și o cale la Băsești m'ar vindeca de indispoziție. Cred că morbul contractat în pușcărie nu a lăsat urme în corpul meu.

La închisoare am fost tot izolat de lume și acum mă reculeg punându-mă la curent cu evenimentele. Biata mea familie, căreia i-am cauzat amărăciuni din greu, cu procesul, cu închisoarea, cu boala în închisoare, cu medicul și cu spitalul, este și acum amărâtă. I-am lăsat sarcini grele. Acum sunt liber și sănătos. Trebuie să plătesc bunii medici cari m'au curat la spital și la pușcărie. Dar nu am nici cu ce pleca de acasă. Aș dori să plec la Sibiu, să-l vizitez pe iubitul nostru președinte să-l felicit și să primim delegația din Ploești, care vine să ne felicite pentru lupta noastră. Păcat că nu am bani de drum. Ministrul nostru de finanțe suferă și el difците mari.

Episcopul Szabo a jurat să nu cedeze din ale sale. Aci mă așteaptă un nou ciclu de lupte și încă cu o latură foarte odioasă.

În ce privește chestiile noastre publice aş avea multe de proiectat, dar eşind abia acum din robie nu se cade să mă amestec în consfăturile voastre, cari dela început aţi mers pe calea dictată de conştiinţa datorei naţionale. Un lucru totuşi trebuie să amintesc:

Am scris fratelui Iuliu în legătură cu afirmarea dreptului limbei române în faţa Curţii cu juraţii, lucru, după mine de supremă însemnătate. Adecă să nu primim tălmaci la desbatere.

Eu sunt atât de hotărât în privinţa aceasta încât la interogatoriile de până acum n'am primit interpret, cu mine nu s'a luat nici un protocol în cauza Memorandului. Astfel nici la desbaterea principală nu-mi vine să admit interpret. N'aş vrea să se facă ceva extra. De aceea Vă rog să judecaţi bine chestiunea şi să decideţi în cel mai bun interes al cauzei noastre naţionale.

Îţi mulţumesc din suflet pentru căldurosul interes ce-l arăţi faţă de mine şi soarta mea. Imi exprim dorul de a te vedea şi îmbrăţişa. Te rog să mă ai pururea la inimă. Te asigur de neţărmurita mea dragoste şi stima ce ai infiltrat în sufletele tuturor şi mai ales ale românilor de pretutindenea.

Şişeşti la 30 Ianuarie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

Cinci săptămâni mai târziu, când zăpada începu a se topi şi un vânt de primăvară sufla peste văi şi coline, Vasile Lucaciu mai trimise o a doua scrisoare lui Gheorghe Pop de Băseşti, dar aceasta necenzurată printr'un curier de încredere.

SCUMPUL MEU BADE!

Scrisoarea ta mi-a cauzat o mare bucurie, căci mi-a întărit credința că merită să lupți pentru o cauză sfântă văzând că tovarășii de luptă nu te părăsesc. In această viață plină de amărăciuni, e o adevărată fericire, când găsești un suflet asemănător cu al tău. Similis similes gaudet.

Scumpe Bade, Suntem în luna Martie și numai două luni ne mai despart de desbaterea ce va avea loc la Cluj. Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunet istoric. Aștept cu nerăbdare procesul și sunt convins că vom putea arăta din nou tiranilor noștri demnitatea noastră de a sta neclintii față de orice tentativă sau uneltire a lor.

In ce mă privește pe mine, eu stau ca și cum aș fi deja la închisoare, nu-mi pot părăsi casa, fără a fi urmărit de jandarmi. Recunoști dragă Bade, cât a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Când te plângi la împărat, este ca și cum te-ai plânge directorului pușcării contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate câștiga decât prin lupta și solidaritatea noastră dâră și neînfricăată.

Sunt sigur că vom fi condamnați grav. Cel puțin să ne purtăm cu demnitate și mândrie la proces și la pușcărie. Să le arătăm că nu ne temem de amenințările lor, nici de apucăturile lor viclene și nici de cruzimea lor. Ne așteptăm la cele mai grozave inchiiziții. Ele nu trebuie să ne intimideze, să ne slăbească credința, ci din contră, să ne-o întărească și convingerea fermă că trebuie să ne desrobim de sub jugul strein cu orice preț, aducând chiar jertfa supremă: VIATA.

In ce mă privește pe mine, eu m'am obicinuit cu pușcăria. Și am încrederea neclintită că ne vom răzbună și răzbunarea noastră va fi groaznică pentru ei. Eu le-am spus-o la Satu-Mare la proces, că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu-Mare pentru Dieta din București. S'au cutremurat grozav la această amenin-

fare și nici n'au avut curajul să reacționeze. Simțeau în subconștientul lor că spun un adevăr profetic, pe care ei nu-l vor putea schimba, al cărui proces fatal nu-l vor putea evita, căci așa orea istoria, așa orea destinul, fiindcă e firesc să fie așa. E chestie numai de timp și vom învinge.

Te rog dragă Bade, ai curaj și insuflă-le și celorlalți curaj, căci numai având curaj vom putea atrage simpatia întregii lumi civilizate spre noi. Pregătiți-vă de procesul Memorandului. Am scris și lui Rațiu la Sibiu, el mă întrece în însuflețire. Dacă avem un astfel de conducător curagios și înțelept vom putea fi condamnați, dar nu învinși.

La revedere la proces. Te salută cu mult drag un viitor tovarăș de robie.

Șișești la 2 Martie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

PARTEA III-a

CAP. I.

PROCESUL MEMORANDULUI

12 Mai 1894. În această zi memorabilă întreg Ardealul era în fierbere. Deși calendarul nu arăta nici o sărbătoare, clopotele bisericilor spărgeau văzduhul cu sunetul lor. Preoții slujau leturghii, iar țărani îmbrăcați în haine albe, încinși cu brăcile tricolore, se duceau la biserică să se roage pentru libertatea atât de mult dorită și care în acea zi urma să fie călcată în picioare. Drumurile și potecile erau pestrițate cu tineri, flăcăi și fete îmbrăcați în costume naționale. Mergeau dintr'un sat în altul, căci nu în fiecare sat era câte un preot, care să facă liturghie în această zi însemnată, deoarece preotul era dus de către jandarmi la Cluj, la marele proces al Memorandului, fie ca acuzat, fie ca martor. Toate drumurile cari duceau spre Cluj, erau frumos decorate de costumele pitorești ale țăranilor, cari se grăbiau să ajungă la vrme în Capitala Ardealului, pentru a lua parte la procesul libertății naționale. La barierele orașului erau opriți de jandarmi și polițiști. Astfel șoselele ce duceau la Cluj și câmpiile ce înconjurau bătrînul oraș erau copleșite de mulțimea ce se străduia să pătrundă în cetate. Era o manifestație mută, dar de o profun-

zime și o tenacitate care făcea pe stăpânitori să se cutremure contemplându-o. Atâția valachii la un loc nu mai văzustră niciodată. În îngustimea minții lor, nici nu-și închipuiau că există atâția valachii în Ardeal. Orbiți de concepția câștigată în școli și sugestionată de închipuirea că Ardealul este unguresc, nici nu voiau să creadă că sunt masse întinse și nesfârșite de români în Ardeal, ci credeau că valachii sunt un popor răzleț, împănat cu unguri pretutindeni și dacă n'ar exista intelectuali cari să-i agite, nici n'ar avea conștiință națională și nici dorinți de libertate, de autonomie sau de forme de stat românesc cu Valachia de peste Carpați.

Acum vedeau pentru prima oară, dela 1848 pe Câmpia Libertății, atâția români la un loc. Massele adunate la Blaj cu patru decenii înainte le vedeau numai prin prisma lecțiilor primite la liceele ungurești, o ceată de câteva sute de răsvrățiți. „Cei ce disprețuesc pe adversar vilipendându-l nu-și dau seama că vin în contrazicere, dacă cineva le-ar pune întrebarea: Dacă erau puțini, slabi și prăpădiți, cum se face că totuși v'au învins, sau în cel mai bun caz au făcut dureroase ravagii în rândurile voastre?” — zicea Vasile Lucaciu.

Acum însă vedeau cu groază o mare de oameni în costume pitorești dela bariera Mănăsturului până la Gilău, din bariera Turzii până la Feleac, dela podul de jos al Someșului până la Someșeni și dela gară până la Nădășel numai o massă de oameni. Aceștia toți voiau să asiste la procesul Memorandului care se judeca la Cluj.

Ei nu aveau comandă, deoarece comandanții lor, în număr de trei sute, erau închiși în sala și

curtea Redutei din ulița Unio, care era transformată în sala Curții cu Jurații. Căci dacă ar fi avut comandanți, puteau să ia Clujul cu asalt și numai un pumn să fi dat fiecare, praf și pulbere se alegea din el.

Dar nu. Massele imense așteptau calme, să vadă până unde merge impertinența stăpânitorilor. Se înțelege, ele vedeau mult mai apropiată ziua izbăvirei. Omul neaprovizionat cu telescop vede mult mai apropiată steaua ce se arată ca să ne vestească răsăritul soarelui. Ei nu-și dădeau seama că sunt la mijlocul epocii dela 1848 până la desrobire, că vor trebui să mai aștepte, să mai sufere tocmai atâta, cât au suferit dela 1848 până la Memorand. De aceea, ei așteptau în liniște și cu zimbetul credinței pe buze, trăgeau nădejde.

Orașul forfotea de mulțime. Învățători, preoți, studenți, intelectuali de pretutindeni copleșau străzile. Lor le-a reușit să se strecoare în oraș, fiindcă vorbeau la perfecție limba maghiară. Și ungurii, când auzeau vorbindu-se ungurește, imediat salutau cuprinși de orgoliu. Pentru un jandarm, politist sau alt funcționar public, cea mai mare insultă era să i te adresezi în altă limbă decât cea maghiară, dar te servea imediat ce i te adresa-i în limba lui Arpad exprimată impecabil.

Un voiajor francez adresându-se odată în limba franceză unui impiegat dela gară, acesta îi răspunse brutal:

— „Nem tudok oláhul!” — și după ce streinul îl părăsi, funcționarul observă:

— „Ce dracu, la exterior pare un intelectual valachul acesta, de ce n'o fi voind să vorbească ungurește?”

Valachul în chestiune era un francez.

Pe străzile copleșite de mulțime circulau trăsurile cu rafuri de fier cari făceau un zgomot asurzitor pe pavajul de piatră rotundă a străzilor Clujului. Toate trăsurile mergeau spre ulița Unio, unde avea să se judece procesul Memorandului. Veneau ziariști streini să asiste la proces. Voiau să vadă în față sutele de acuzați numiți de unguri „însurgenții”, cari au îndrăznit să plece la Viena și trecând peste guvernul maghiar să predea împăratului o jalbă contra actelor și sistemului de guvernământ din Budapesta. Atenția Europei întregi era îndreptată asupra acestui proces monstru. Ziariștii streini îi priveau pe Rațiu, Lucaciu, Pop de Băsești, Albini, Barcianu, Cristea, Mihali, Coroianu, Suciu, Patița și Roman ca pe viitorii guvernatori ai Ardealului liber, iar pe ceilalți 290, ca viitori deputați ai acestei țări robite.

Sala Redutei încă nu era deschisă. Acuzații veniseră aproape toți. Ei așteptau în curte înconjuțați de jandarmi cu uniforme de un albastru închis și cu pene de cocoș la pălăriile tari în formă de demijoben. Nu se știa, îi păzeau să nu fugă, sau să nu fie atacați de ungurii cari mișunau nerăbdători pe stradă. Destul că erau păziți strașnic, deși erau pe picior liber. Martorii de asemenea se plimbau pe stradă. Unora dintre ei le-a reușit să pătrundă în curtea Redutei.

În așteptarea procesului acuzații se grupau și discutau evenimentul ce avea să se întâmple. Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu explicau marele câștig de cauză ce l-au obținut deja.

— „Principalul este succesul moral. Condamna-

rea n'are importanță. Adecă are. Noi trebuie să fim condamnați. Verdictul condemnatoriu al Curții cu jurații va deștepta la conștiință națională și pe cel mai nepăsător român. Fără suferință, fără martiraj nu există eliberare, nu există emancipare. Cine să aducă prinosul de jertfă, cine să fie martirii, dacă nu noi, conducătorii poporului, pe cari ne-a ales poporul să-l conducem pe calea desrobirei? — zicea Vasile Lucaciu. — Poporul suferă atâta, el este făcut martir în fiecare zi, el sângerează permanent sub povara miilor de nedreptăți ce i se fac, el îndură încontin răpindu-i-se posibilitățile de trai, de prosperare economică și de ridicare culturală și națională. Suferința noastră nu este decât sintetizarea suferinței masselor populare. Deci mândru poate fi acel conducător, care poate zice, că în durerea lui se oglindește durerea unui popor întreg.

Ochii lui Vasile Lucaciu scăpărau scânteii și cuvintele lui aveau un efect înviorător asupra celorlalți inculpați. Dacă mai exista în vre-un colț de suflet, un pic de îndoială, ea fu risipită de cuvintele lui pline de foc.

— Nici o libertate nu se cucerește prin linguire, umilință sau prin nepasare. Cugetarea, lupta, suferința, martirajul sunt mijloacele cu cari se câștigă libertatea — continuă el. — Libertatea dăruită este ca o comoară găsită de un ignorant, care nu-i cunoaște valoarea și nu știe la ce-i bună. El o pierde la prima ocazie, căci n'a știut-o prețui, neluptând pentru ea. Eu am cureerat Italia și Franța. Am avut prilej să văd cum se bucură de libertate aceste două mari popoare înfrățite cu noi. O libertate în adevăratul sens al cuvântului. Libertatea

națională, politică și socială, economică și culturală. Această libertate nu le-a căzut nici francezilor, nici italienilor din cer. Ei au luptat pentru ea și de aceea o merită. Luptele lor au fost crâncene, și pline de jertfe, așa cum au fost și ale noastre în trecut. Cum au fost luptele lui Horia, Cloșca și Crișan, sau luptele memorabile din 1848—1849 conduse de Avram Iancu, Simion Bărnuțiu și ceilalți. Se vede că la noi aceste lupte n'au fost suficiente, sau n'au fost duse până la izbândă. De aceea trebuie să continuăm noi lupta până va fi încoronată de succes. În ce mă privește pe mine, eu voi lupta și nu mă voi da bătut până nu voi ajunge să fiu ales deputat la Debrețin pentru parlamentul român din București.

Fetele acuzaților se lumina de speranță și îmbărbătare.

Un aprod apare în ușa dela etaj și strigă jandarmilor să mae pe acuzați în sala judecății.

Sala Redutei era arhiplină. Sus pe pedestal iau loc jurații la mijloc președintele având câte un judecător la dreapta și la stânga, iar la capul mesei pe procuror. Jos, în fața juraților la stânga iau loc cei 17 apărători în frunte cu dr Amos Frâncu și dr Aurel Isac. Cei trei sute de acuzați ocupă loc pe bănci lungi improvizate. În spate și la balcon se află publicul înghesuit ca sardelele.

Se observă aceeași ostilitate între public ca și la procesul lui Lucaciu dela Debrețin. Românii cu ungurii se privesc ca Leii cu Tigrii și adeseaori își aruncă epitete nu tocmai măgulitoare. Președintele trebuie să întrerupă de mai multeori ședința pentru a face liniște. Pe unguri îi necăjea faptul, că prin-

tre apărători se aflau trei apărători streini: un sârb, un croat și un german.

Stabilirea identității acuzaților a durat două zile. Procurorul primind ordin de sus, a scos din cauză 270 de acuzați, ridicând acuză numai contra a trei zeci. Din aceștia patru au fost absenți, cari urmau să fie judecați ulterior.

Președintele mai face odată apelul nominal al acuzaților selecționați:

— Dr Ioan Rațiu, avocat, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Gheorghe Pop de Băsești, proprietar, Băsești!

— Prezent.

— Dr Vasile Lucaciu, preot, Șișești!

— Prezent.

— Dimitrie Comșa, profesor, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Danil P. Barcianu, profesor, Sibiu!

— Prezent.

— Septimiu Albini, publicist, Sibiu!

? ? ? (o voce: lipsă.)

— Nicolae Cristea, asesor consistorial, Sibiu!

— Prezent.

— Dr Iuliu Coroianu, avocat, Cluj!

— Prezent.

— Patriciu Barbu, avocat, Reghin!

— Prezent.

— Dr Teodor Mihali, avocat, Dej!

— Prezent.

— Dr Gavril Tripon, avocat, Bistrița!

— Prezent.

- Aurel Suciu, avocat, Arad!
- Present.
- Mihail Veliciu, avocat, Chişineu-Criş!
- Present.
- Dr Terenţiu Iuliu Mera, medic, Şiria!
- ? ? ? (lipsă.)
- Gavril Lazăr de Purcăreţi, protopop, Carei!
- Present.
- Vasile Ignat, avocat, Beiuş!
- Present.
- Rubin Patiţa, avocat, Alba Iulia!
- Present.
- Vasile Raţiu, vicar episcopesc, Făgăraş!
- Present.
- Gherasim Domide, preot, Rodna Veche!
- Present.
- Alexandru Filip, avocat, Abrud!
- Present.
- Dr Ioan Nîchita, avocat, Zălau!
- Present.
- Nicolae Roman, funcţionar de bancă, Bistriţa!
- ? ? ? (lipsă.)
- Ioan Munteanu, funcţionar de bancă, Haţeg!
- Present.
- Dionisie Roman, avocat, Mediaş!
- Present.
- Ioan Duma, preot, Săcal!
- ? ? ? (lipsă.)
- Romul Crainic, protopop, Dobra!
- Present.
- Petre Barbu, profesor, Blaj!
- Present.

Procurorul cere disjungerea cauzei celor absenți și judecarea celor prezenți.

Apărătorii ridică incidente arătând că acest proces nici nu poate avea loc deoarece inculpații nu s'au făcut vinovați de nici o faptă pedepsită de legile țării. Ei nu au făcut decât să se prezinte în audiență la Suveran. Că n'au fost primiți și că și-au înaintat cele ce au avut de spus în scris la Curtea Imperială, nici aceasta nu poate constitui un act de răsvrătire.

Procurorul se ridică însă și spune franc, dela început, că memorandiștii sunt acuzați de tentativă de rebeliune și aduce ca exemplu faptele anterioare ale lui Vasile Lucaciu și condamnarea lui, cu cari vrea să dovedească ce urmăreau și ce voiau să ajungă memorandiștii prin acel Memorand înaintat la împărat. Trebuie statuat un exemplu, că nu ne putem răsvrăti pentru orice nimicuri, și că plângerile nu se pot înainta decât pe cale ierarhică, prin organele administrative directe. Cere judecarea procesului, iar juraților le cere să fie cu atențiune, că e vorba de apărarea patriei.

Apărătorii dr Amos Frâncu, dr Aurel Isac, dr Aurel Mureșan, dr Matei Dula, dr Ștefan C. Pop, Iosif Crișan, dr Augustin Bunea, dr Emil Gavrilă, dr Valer Braniște, Ioan Roșu, dr Ștefan Petrovici, dr St. Fainor, Francisc Hossu-Longin, Simion Damian, dr Gavril Ilia, Coriolan Brediceanu, dr Albert Arz, au luat pe rând cuvântul arătând absurditatea procesului și mai ales absurditatea acuzei. Ei au susținut apărarea cu strălucite argumente juridice și de dreptate absolută.

Dintr'o replică a procurorului au înțeles clar că

Curtea are ordin înalt să aducă verdict condamnatoriu, și oricât de frumoase și temeinice ar fi pledoariile lor Curtea va condamna pe acuzați, și astfel știu că sentința e dinainte pregătită și că totul e zadarnic, apărătorii s'au retras în mod demonstrativ susținând că nu înțeleg să apere dreptatea acolo unde nu se ține cont de ea.

CAP. II.

„NOI SUNTEM ACUZATORII”

La întrebarea președintelui, dacă înțeleg să se apere singuri, sau cer apărători din oficiu, se ridică Ioan Rațiu și cu o voce sigură spune:

— Domnule Președinte, Onorată Curte, având în vedere că apărătorii noștri s'au retras, cer să ne dați voie să facem o declarație.

— Aveți cuvântul — încuviință președintele.

— Onorată Curte, Domnilor Jurați!

Memorandul, pentru a cărui publicare suntem trași, ca niște făcători de rele în fața acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum v'ați putut convinge, decât plângerile poprului român, care ne-a trimis pe noi ca să cerem scutul Tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare.

Faptul care ne-a silit pe noi și pe întregul popor român, ca să facem acest demers este împrejurarea, că atât legislațiunea, cât și guvernul, ne-au adus convingerea nestrămutată, că în fața lor, pentru noi nu poate exista dreptate.

Zadarnice au fost toate promisiunile, ce s'au făcut în repețite rânduri, pentru respectarea drepturilor noastre naționale! Zadarnic am încercat toate formele și mijloacele legale. În zadar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului!

Nu ne-a mai rămas decât această singură cale, a apelului la factorul suprem al statului și la opinia publică a lumii civilizate.

Față de acest act, care nu conține decât purul adevăr și este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia, ca regimul ori să se desvinovățească ori să se răzbune.

Cum desculparea nu era cu putință, a ales calea răzbunării!

Ne-a împiedecat să ajungem la tron și acum ne dau pe mâna acelora contra cărora ne-am plâns ca să ne judece și pedepsească.

Știți D-voastră pentru ce sunteți chemați, pe cine să judecați? D-voastră judecați acum însăși existența poporului român! Existența acestui popor, deși nu vă convine, nu o puteți nega. Dreptul lui la viață și la libertate cetățenească de asemenea nu-l puteți nega, căci atunci dați un alt drept: dreptul de ași lua el însuși ceea ce i se refuză cu tot dreptul ce-l are.

D-Voastră puteți lua în discuție existența unui popor, dar trebuie să știți, că existența unui popor nu se discută, ea se afirmă!

De aceea nu avem de gând să dovedim în fața D-voastră că avem dreptul la existență.

Intr'o astfel de chestiune nu ne putem apăra în fața D-Voastră ca niște culpabili, pentru că nu suntem, deci nu ne apărăm, ci acuzăm.

În fața lumii civilizate ridicăm acuză contra sistemului asupritor și contra celor ce-l practică. Acuzăm acel sistem care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: Libertatea, legea și limba.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de o Curte cu Jurații compusă din maghiari. Națiunea maghiară nu poate fi acuzatoare nici judecătore, deoarece este parte interesată. Ea trebuie să stea aci alături de noi, ca parte egală în fața unui tribunal internațional, care să ne judece pe fiecare, după drepturile și după faptele noastre. Credem că au trecut timpurile când „Turcul te bătea și tot turcul te judeca”. Nu se poate ca ungurii să ne persecute și dacă ne plângem tot ei să ne judece.

De acea, demnitatea poporului român nu îngăduie ca noi să ne considerăm acuzați în fața Curții cu Jurații maghiară din Cluj și să ne apărăm ca niște făcători de rele.

Că ne veți condamna? O puteți face! Verdictul d-Voastră nu ne interesează și nu-l recunoaștem de drept. Il considerăm ca un nou abuz, o nouă samavolnicie pedesupra celorlalte, atât de multe și nenumărate. Ne puteți osândi ca indivizi. Vă privește. Inșă nu ne puteți judeca, ca mandatar ai poporului.

Dealtfel ați înțeles și D-voastră, că aci nu poate fi vorba de drept, ci numai de forță.

Am fost brutalizați și aci, și am fost terorizați în toate decând am denunțat lumii civilizate asupriile ce le îndurăm. Mai poate fi deci vorba de judecată în acest proces, de apărare în sens juridic?

Evident că nu!

Faceți ce voți!

Prin spiritul de intoleranță, prin fanatismul de rasă fără seamăn în Europa, condemnându-ne veți izbuti ca să dovediți lumii întregi că maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunii.

Declar prin urmare, în numele meu și al tuturor

colegilor mei acuzați, că din motivele arătate nu ne putem apăra.

O tăcere adâncă urmă ultimele cuvinte ale lui Ioan Rațiu. Par'că așteptau să mai spue ceva. Dar el se așează liniștit pe banca acuzaților.

Procurorul Vita Sándor fu cel dintâi care întrerupse tăcerea. El se ridică, își îndreaptă ochelarii și cu o mutră schimonosită de ură spune:

— Declarația făcută de acuzatul Rácz János este o dovadă în plus, că toți acuzații valachi sunt niște rebeli, că vor să zguduiască stăpânirea maghiară în Ardeal și prin urmare sunt culpabili de cea mai înaltă trădare de patrie.

— Jos trădătorii pe patrie! În temniță cu ei! — strigară dela galerie.

— Trăiască Rațiu, Lucaciu și Pop, Trăiască libertatea! — fu răspunsul din altă parte a sălii.

Președintele făcu liniște relativă, apoi procurorul își încheie rechizitorul:

— În urma acestor fapte cer aspra condamnare a tuturor acuzaților.

CAP. III.

VERDICTUL

Dupăce, cu mare greutate se face liniște, Curtea se retrage în deliberare pentru a aduce verdictul. După un ceas reapare și primul jurat Carol Balogh dă citire verdictului conform căruia Curtea cu Jurații, la întrebarea dacă sunt sau nu vinovați memorandiștii, răspunde cu „Da” pentru 14 conducători și cu „Nu” la 13.

În baza acestui verdict judecătorii dr Iuliu Issekutz și Artur Reinhold în frunte cu președintele baron Szentkereszthy Zsigmond se retrag în deliberare, după care revenind specifică pedeapsa fiecăruia dintre condamnați:

Dr Vasile Lucaciu 5 ani temniță, Dimitrie Comșa 3 ani, dr Iuliu Coroianu 2 ani și 8 luni, dr Teodor Mihali 2 ani și 6 luni, dr Rubin Patița 2 ani și 6 luni, Septimiu Albini (ulterior) 2 ani și 6 luni, Dr Danil P. Barcianu 2 ani și 6 luni, Gherasim Domide 2 ani și 6 luni, Gheorghe Pop de Băsești un an, Nicolae Cristea 8 luni, și Petre Barbu 2 luni.

Pronunțarea verdictului a fost ascultată în liniște. Președintele întreabă pe condamnați dacă mai au ceva de spus.

Se aude vocea lui Vasile Lucaciu și a celorlalți în cor după el:

— Trăiască unirea românilor, trăiască libertatea!

O patrulă de jandarmi înconjură numaidecât pe condamnați și sub injuriile ungarilor și aclamațiile românilor îi duseră la închisoarea din cetate până la un nou ordin al guvernului din Budapesta.

La intervenția apărătorilor însă ei au fost puși în libertate provizorie până la pronunțarea curiei. În acest timp acuzații au fost puși sub pază domestică, după cum reese și din scrisoarea lui Vasile Lucaciu trimisă lui George Pop de Băsești:

CAP. IV.

O SCRISOARE A LUI VASILE LUCACIU

Iubite Badel

Mi-a părut bine că mi-ai scris din robia domestică la care ne-a internat tirania trufașă și impertinentă a orăjmașilor neamului românesc. Ea am multă mângăere în această robie, dar și necaz.

Doi jandarmi mă păzesc ziua și noaptea. Vezi, puțima oarbă a stăpânitorilor. Întâi mi-au dat voie să plec din țară, ba m'au trimis chiar să emigrez, dar să nu mă mai întorc niciodată. Dar văzând că nu m'am purlat cum cer ei, mă țin sub pază să nu fug. Nu știu cum sunteți păziți voi. Eu și în grădină sunt urmărit de jandarmii cari se postează la distanță să nu mă piardă din vedere. Ce plăcere e libertatea asta?

Nu împiedică pe țărani, ba-i îndeamnă să vină pe la mine și să ia parte și ei la convorbiri. Vor să-mi întindă o cursă. Țăranii se agită văzând penele de cocoș la ușă, mai mult decât i-aș agita eu. Răul e că mă împiedică în activitatea mea.

Tatăl meu spunea:

— „Dacă vă lăsați să vă închidă, să vă calce libertatea națională, nu meritați altă soartă. Dacă nu sunteți în stare să luptați, să cuceriti libertatea națională, mergeți la pușcărie!”

Aceste idei mă muncesc teribil, când știu că cuvintele lui sunt purul adevăr. Credemă că mi-e rușine să înalț fruntea insultată către cerul sfânt. Mă cuprinde dorul să spăl această pată, să răzbun umilirea suferită.

O singură mângăere am: conștiința îmi șoptește că nu vom muri nerăzbunați.

Dela Lugoj am primit sentință favorabilă. Episcopul din Gherla cu tot consistorul sunt pedepsiți, re-probați și procedura lor declarată ilegală, anticanonică, arbitrară.

Bunul Mihai încearcă să ne împace. Intenția lui a umbrit efectul, căci Szabó, rușinat și foc de mânie, că mi s'a făcut dreptate, m'a chemat la el, la consistor și din nou m'a suspendat din preoție.

Eu din nou am apelat la Roma la Pontificele Melius informandorum. Acum vor intra în activitate Vaszary-Kolos, Schlauch și guvernul maghiar ca să forțeze pe Papa să dea o sentință în favoarea lor, adică a lui Szabó și a guvernului, pe placul spiritului dușmănos bisericii și neamului nostru.

Așa stau cu parochia. Dacă aș fi liber aș putea lucra, conform cerințelor interesului neamului nostru.

Sper că ne vom întâlni la Budapesta. În închisoare vom fi probabil împreună numai un timp scurt. Pe mine mă vor duce la Satu Mare în temniță ordinară, unde voi fi supus la chinuri. Se așteaptă numai aprobarea Curiei. Aștept să fiu dus la desbaterea finală.

Dela Sibiu n'am primit nimic.

Wekerle vine la Satu Mare. Românii noștri se vor purta bine.

Teamă e că unele elemente mizerabile se vor compromite.

Am trimis o scrisoare deschisă lui Hieronymi. Îți atrag atenția asupra ei.

Salutare ilustre robule. Te îmbrățișează cu stimă și dragoste un alt rob, cel mai devotat și iubitor dintre robii.

Șișești, 25 Iulie 1894.

Dr Vasile Lucaciu.

CAP. V.

LA INCHISOARE

Vaczul și cu Seghedinul și-au deschis larg porțile pentru a primi pe noii condamnați ai Memorandului, dupăcum numeroase închisori din capitalele comitatelor ardelene de asemenea și-au deschis porțile pentru a primi pe numeroșii arestați din cauza agitațiilor în legătură cu procesul memorandumului sau cu Doina lui Lucaciu. Întreg Ardealul era transformat într'o vastă pușcărie. Presa fierbea de proteste, în urma cărora se nășteau alte procese, alte arestări. Nu numai presa română din Ardeal, ci și presa sârbă, slovacă, cehă, italiană, croată și polonă se solidariza cu cauza românilor. Cel mai mare ecou îl avea însă presa din streinătate. Bătrina și naiva Europă „civilizată” abia acum afla cu adevărat, că în Ardeal există un popor compact românesc, care cere libertate și i se dă pușcărie, cere dreptate și este amenințat cu eșafodul.

Ungurii au știut însă cum să desarmeze pe luptători. Au făcut o lege a comasării pământului cultivabil, cu care prilej românii au fost despuiați de moșioarele lor, dându-li-se în schimb niște coaste pe cari nici caprele nu aveau ce paște. S'a folosit de comasație pentru a lovi pe valachi în existența economică, știind că progresul cultural și social al unui popor este în funcție de starea materială. Deci

românii trebuiau sărăciți pentru a nu-și putea da copiii la școală, pentru a se lupta cu neagra mizerie, ca să le treacă pofta de a mai avea aspirații naționale. Și au venit ingineri, ca niște berze, cu steaguri și trompete, cu măsurători drăcești și au tot măsurat până ce pământul românașului a trecut la moșia ungurului, iar coastele, mărăcinișurile și pietrișurile, până atunci locuri pustii, au fost împărțite românilor să trăiască și prospereze ca peștele pe uscat.

După cum era și firesc, din toată comasația au câștigat conții, baronii și latifundiarii. Pământurile răpite dela români au fost anexate la moșiile latifundiare, cari și așa erau întinse pe văile Aredalului. În timp ce țăranii, elementul productiv în agricultură, erau împinși în neagră mizerie, conții își sporreau hambarele și familiile, generația de paraziți și decadenți. Astfel Ungaria „nobililor” devenea „tare și sigură”.

Așa s'a făcut marea reformă socială în Ungaria în era comasărilor, și anii următori până la 1918.

Dr Vasile Lucaciu, deși la închisoare, a văzut bine în ce constă „reforma socială” cu care se lăuda guvernul din Budapesta. El a văzut din primul moment, că din aceasta nu va avea de pierdut decât țăranul român.

În mai multe rânduri a atras atenția opiniei publice în coloanele ziarelor arătând adevărata cauză a comasărilor și lăcomia conților pentru îmbogățire. Știa foarte bine, că o lege pornită din inițiativa guvernului Bánffy nu poate să apere interesul țăranilor, oricât de mult se afirmă acest lucru. Era foarte simplu. Întreg guvernul era format numai din

aristocrați, cu trecut „istoric” dintre cari nici unul nu s'a coborât în popor, n'a cunoscut suferințele și aspirațiile lui. Țăranul era considerat ca un animal, bun de pus la jug, care produce bunurile vieții: pâinea, vinul și banii.

Că și acești oameni au suflet, pentru un conte, un asemenea gând, o asemenea idee părea ridicolă. Acești oameni animale nu erau considerați măcar periculoși. Știau magnații că au existat țărani revoluționari ca Gheorghe Dózsa, Horia, Cloșca și Crișan, apoi Avram Iancu, dar credeau că acestea sunt legende, căci decând își aduc ei aminte nu se înregistraseră răskoale țărănești. Poporul era așa de subjugat, atât de strâns în lanțuri, încât magnații credeau că administrația cu jandarmii le înfrînează orice dorință de manifestare spre mai bine.

La ce se puteau aștepta țărani români dela grofi și baroni ca Banffy, Szapary, Tisza, Söghényi-Marich, Apponyi, Héderváry și ceilalți degenerați ai rasei lui Attila?

Lucaciu a văzut aceste lucruri pe când era încă liber, adeseaori a ridicat cuvântul contra acestei stări de lucruri. Acum, în liniștea monotonă a închisorii, în timp ce tovarășii lui robi citeau sau se distrau, Lucaciu scria. A făcut o lucrare filosofică socială în legătură cu stările din Ardeal. Plin de elan și adâncit în subiectul său ședea la masa lui simplă și curgeau rândurile unul după altul umplând filă cu filă. Scrierea pentru el avea o dublă importanță. Pe de-o parte însemna pentru el o resemnare, o uitare a suferinței, un fel de distracție, pe de altă parte se gândea că și prin aceasta va servi interesul neamului său oropsit.

Pe Vasile Lucaciu închisoarea nu l-a deprimat. Meditația în singurătate și munca filosofică în scris, par'că l-a întinerit și era gata de o nouă luptă.

Și când, în Septembrie 1895, împăratul Francisc Iosif, la intervenția Regelui Carol I. al României s'a văzut silit să grațieze pe condamnații Memorandului, dr Vasile Lucaciu a eșit dintre zidurile închisorii cu hotărîrea fermă de a continua lupta, care deși grea, dar are rost, pentrucă biruința trebuie să vie. Pentrucă poporul are credință și știe să sufere și să reziste.

Acestea duc la biruință.

CAP. VI.

LUPTA CONTINUĂ.

Deși grațierea condamnaților Memorandului a fost condiționată de încetarea luptei naționaliștilor memorandiști lupta continuă maideparte, cu avânt și energie. Terenul de luptă era da data aceasta publicistica. Dela procesul Memorandului numărul cititorilor foilor românești din Ardeal a crescut considerabil. Luptătorii și-au dat seama ce puternică armă de luptă este presa. Un articol bine scris și documentat, fiind citit de zeci mii de oameni într'o zi, făcea mai mult ca o cuvântare rostită la o mie de oameni, dar cu asistența solgăbirăului, care imediat ce nu-i convenea retorica oratorului îi retrăgea cuvântul.

Atunci exista cenzură preliminară la cuvântările rostite în public, și cenzură ulterioară la presă. Dacă rostea-i o cuvântare neplăcută guvernaților, solgăbirăul îi retrăgea cuvântul, iar dacă scria-i un articol mai tare, era cenzurat de procuror și autorul articolului era băgat la închisoare. Era un început de „libertate a presei” și această libertate era utilizată de conducătorii români pentru a se adresa masselor populare. Că ei înfundau pușcăria pentru articolele cenzurate ulterior, n'avea importanță, principalul era efectul.

Astfel, ziariștii au devenit cei mai temerari și neintimidați soldați ai cauzei românești din Ardeal.

Ei erau apostolii presei, ai scrisului românesc. Trăiau mai mult la închisoare decât în libertate, dar nu se dau învinși. Fiecare redacție avea două garnituri de redactori: când una era la închisoare, scria cealaltă pregătindu-și rândul la pușcărie pe când se eliberează prima.

A urmat o epocă de legalitate mai pronunțată, dar de aplicarea draconică a legilor și mai draconice. Abuzurile păreau mai rari, căci se ridicase și mișcarea socialistă, care a dat mult de lucru guvernului. Prigoana s'a împărțit. Numai jumătate ajungea pe naționalități, cealaltă jumătate trebuia îndreptată contra socialiștilor și anarhiștilor.

Unuia dintre aceștia i-a căzut victimă împărăteasa Elisabeta, pe când își făcea plimbarea pe malul lacului Geneva.

Dr Vasile Lucaciu, și din lupta presei și-a luat partea leului. Pentru el grațierea condamnării din cauza memorandumului n'a însemnat decât o nouă epocă de luptă, un nou apostolat și un nou martiraj. Acum ținta era și mai clară în fața lui. I se părea mult mai apropiată desrobirea românilor de sub jugul unguresc și unirea lor cu România Liberă.

Vasile Lucaciu era urmat în lupta lui de mari masse de români. Și numărul acestor masse sporea din zi în zi. Campania s'a transpus formal și la sate și țărănimea vedea în el un nou Avram Iancu.

Guvernul din Budapesta și-a dat seama că mișcarea naționalistă devine tot mai puternică și a încercat să spargă rândurile românilor prin cumpărarea sufletelor. Și a pornit târgul, și s'au găsit suflete pierdute cari să se vândă. Față de această metodă de luptă a guvernului din Budapesta Vasile Lucaciu,

împreună cu Gheorghe Pop de Băsești, Teodor Mihali, Ștefan C. Pop, și tânărul Iuliu Maniu, intrat de curând în rândul luptătorilor, a luat lupta, care era mult mai grea, căci nu se știa în cine mai poți avea încredere deplină și cine a rămas credincios ideii, care nu s'a lăsat tentat de aurul satanei. Din fericire însă, numărul celor ce au căzut în ispită nu a fost prea mare. În linii generale masa luptătorilor români a rămas aproape intactă.

Cei oțeliți în lupte n'au căzut victimă tentativei. Dintre foștii memorandiști nici unul n'a căzut în undița de aur a guvernului.

Astfel foștii memorandiști, în frunte cu Lucaciu, Rațiu și Albini erau considerați ca apostolii neamului. Ideea desrobirei se întindea ca focul biciuit de furtună. Efectul se resimțea până în inima Ungariei, pe câmpiile Debreșinului, unde și românii maghiarizai, cari își uitaseră limba strămoșască, și-au dat seama că sunt români și se afirmău ca atare.

Aceasta a determinat mai târziu guvernul maghiar să recurgă la un truc ingenios, instituind o episcopie greco-catolică ungurească numită de Hajdu-Dorog, cu sediul la Debreșin. Sperau că vor atrage și pe românii uniți în această cursă maghiară. Nu le-a reușit însă.

Românii au luptat din răzputeri contra acestei falsificări a realității. Partea leului din această luptă a avut-o tot Vasile Lucaciu. Rezultatul a fost că românii maghiarizați au refuzat să primească un episcop ungur și guvernul a întâmpinat multe greutăți până i-a reușit să pue bazele noiei episcopii, care însă tot și-a ajuns scopul urmărit.

CAP. VII.

DIN PUȘCĂRIE ÎN PARLAMENT

În iarna anului 1907 Vasile Lucaciu se afla din nou la închisoare zidurile Seghedinului îi răpeau libertatea pentru care luptase cu atâta înfocare. Trebuia să ispășască păcatul de a fi împărtășit ideea libertății naționale în scris. „Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei”, „Lupta”, și „Românul” publicau articole fulminante din pana lui Vasile Lucaciu, Septimiu Albini, Silvestru Moldovan, Alexandru Vaida și alții. Cel mai înfocat scria dr Vasile Lucaciu. El a fost condamnat de unguri la un an temniță de stat, ca recidivist, cu severă supraveghere, nu cumva să strecoare articole și din pușcărie. Aceasta însemna că teroarea contra naționaliștilor români nu încetase și că mișcarea era din nou văduvită de cel mai activ dintre luptători.

Comitetul național a profitat de alegerile parțiale din 1907 și au pus candidatura lui Vasile Lucaciu la Beiuș, contra contelui Tisza, candidatul guvernului. S'a desfășurat o teroare electorală nemaivăzută până atunci. Solgăbirăul, notarii și jandarmii erau în plină activitate. Cu ajutorul lor și al „corteșilor” ademeneau, cumpărau, amenințau, arestau și maltratau pe bieții alegători.

Totul era zadarnic.

Dela un capăt la altul al regiunii Beiușului via

Doina lui Lucaciu, ca o furtună năpraznică. Teroarea jandarmilor, întăriți cu puteri speciale, nu folosea nimic. Doina se cânta cu multă însușețire și tenacitate, pe câmpii, în păduri, pe văi și pe coaste, cum se cânta „Marsilieza” în timpul revoluției franceze.

Când jandarmii alergau la locul de unde venea aria:

*„Cântă mierla prin păduri of, of, of
Robu-i Lucaciu la Unguri
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte...
Pentru sfânta libertate
De care noi n'avem parte...”*

ei nu mai găseau pe nimeni, în schimb Doina se auzea pe altă colină de deal, în altă margine de pădure, în altă parte a satului și astfel bieții jandarmi păreau niște „Don Chichoți în luptă cu o... Doină.

Lupta electorală a fost crâncenă.

Regiunea a fost cutreerată de toate forțele propagandiste și oratorice ale guvernului din Budapesta. Dela contele Ștefan Tisza, Khuen-Héderváry Károly, Wekerle Sándor, Lukács László, Sándor János, Rákossy Jenő, contele Károlyi Gyula, până la ultimii corteși guvernamentali din Oradea și Bihor s'au năpustit asupra regiunii Beiușului, pentru a asigura victoria guvernului cu orice mijloace. Teroare, amenințări, promisiuni, beătură, paprikaș din abundență. Cumpărarea sufletelor se practica pe o scară întinsă.

Dar nici partidul național român nu se lăsa mai pe jos.

Toți intelectualii propagandiști și oratori de forță au venit la Beiuș și au cutreerat satele, deși erau urmăriți și arestați de jandarmi.

Ei umblau din casă'n casă și explicau oamenilor că aci nu e vorba numai să avem un deputat mai mult în parlament, ci e vorba de triumful cauzei românești.

În fruntea propagandiștilor se aflau dr Iuliu Maniu, dr Alexandru Vaida-Voevod, dr Ștefan C. Pop, dr Aurel Lazăr, dr Ion Ciordaș, dr Ioan Suciu, dr Teodor Mihali, Aurel Novac, prof. Vasile Goldiș, dr Gavril Cosma, dr Constantin Popovici, dr Ioan Iacob, dr Augustin Ciavici, Ioan Voștinar, Paul Voștinar, Nicolae Țurca, Petru E. Papp, dr Corneliu Neș, Alexandru Munteanu, luptători tineri și voinici. Ei se duceau din casă în casă și cântau „Deșteaptă-te Române!” și „Doina lui Lucaci”.

Situația nu era ușoară pentru români, căci votul era cenșitar. Numai câte 12 până la 30 de gospodari aveau drept de vot într'o comună. Și votul era pe față. Votantul trebuia să declare în grai viu numele candidatului pe care îl votează, suportând toate consecințele votului său. Guvernul se folosea de acest favor și deslănțuia teroarea pentru a intimida alegătorii.

Era o goană nebună între jandarmi și propagandiștii români. Cei cari erau prinși, erau băgați în arest până după alegere. Cu jandarmii s'ar mai fi luptat propagandiștii, dar ei aveau ca agenți informatori pe țărani unguri din comuna Tărcăia. Tot la doi jandarmi era repartizat câte un agent tărcăian. Acesta cunoștea cine sunt naționaliștii mai infocați, cari găzduesc pe propagandiștii intelectuali. Condu-

și de agent jandarmii pătrundeau noaptea în casele oamenilor și-i arestau.

Era o campanie în toată regula. Se părea că în urma teroarei deslănțuită românii au cauza pierdută. În focul prigoanei numai Doina lui Lucaciu le mai inspira curaj. La cântarea ei nu se cerea drept de vot. Ea răsuna stăruitor în toate părțile. Teroarea jandarmilor nu o putea înăbuși.

În comuna Briheni jandarmii arestaseră pe propagandiștii părintele Nicolae Țurca și studentul Ioan Voștinar. Izolați de țărani ei au început să le vorbească peste capul jandarmilor îmbărbătându-i să nu se teamă și să voteze pe dr Vasile Lucaciu.

Când jandarmii au pus în lanțuri pe părintele Țurca, țăranul Ioan Scrofan le zise:

— Domnule jandarm, să-mi dai aur cât încape aci în pălărie și tot nu voi vota cu altcineva decât cu dr Vasile Lucaciu.

În ziua alegerii alegătorii erau grupați în două tabere separate: stânga și dreapta. La dreapta se aflau tărcăienii cu butoaie de rachiu și căldări de papricaș. Cine trecea la dreapta se înfrupta cu mâncare și băutură. Prețul era votul pentru contele Tisza. Mirosul de rachiu și papricaș străbătea tentativ până la gruparea din stânga, unde se aflau țăranii români credincioși cauzei naționale. Ei erau chemați de unii mai șireți cari trecuseră la dreapta. Dar țăranii au rezistat și tentațiunei rachiului ca și teroarei baionetei.

Jandarmii, văzând că nici cu rachiu și papricaș nu pot ademeni pe români să treacă de partea guvernului, au încercat o provocare:

Au dus câțiva propagandiști ferecați în lanțuri

printre grupul lor, cu scopul de a-i face să se revolte și apoi să-i risipească.

Țăranii erau gata să se repeadă asupra lor să le smulgă prada. Dar propagandiștii legați le strigară:

— Fraților, fiți liniștiți! Nici un cuvânt, nici o mișcare!

Țăranii scrâșneau din dinți și încleștau pumnii. dar se stăpâneau. Și-au dat seama că se intenționa provocarea unei revolte ca să-i poată risipi și să nu-i lase la vot. Ei își păstrară calmul până la sfârșit, dar cu atât mai înfocat entusiasm își exprimau votul.

— „Votez pe dr Vasile Lucaciu”!

Președintele și delegații unguri se indignau constatând că și țăranii din grupa guvernamentală, cari se ospătaseră votează pe Vasile Lucaciu.

— Cum, nu greșești măi omule, căci doar tu ești din tabăra de dreapta, care ține cu guvernul? Poate că vrei să zici că votezi cu Ștefan Tisza!

— Nu greșesc deloc — răspundea țăranul. — Eu votez cu Vasile Lucaciu. Trăiască Lucaciu!

La eșire solgăbirăul lovea cu piciorul pe cei ce votau cu Lucaciu, în semn că aceștia pot fi luați în primire de bățauși. Era un spectacol jalnic menit să întimedeze pe cei ce nu votaseră încă. Dar cu toate astea voturile se pronunțau unul după altul:

— „Dr Vasile Lucaciu!” ...

Rezultatul a fost zdrobitor pentru guvern: 75 la sută din voturile exprimate, cari au putut fi exprimate, s'au dat pentru dr Vasile Lucaciu, candidatul partidului național român, rob la unguri în închisoarea dela Seghedin.

Guvernul crăpa de necaz. Nu putea însă merge

asa departe, cu călcarea legilor, încât să fure voturile sau să anuleze mandatul lui Vasile Lucaciu. A fost nevoit să-l scoată din închisoare și să-l introducă în parlament.

— Dealtfel — zicea primul ministru al Ungriei — aceasta-i o supapă admirabilă pentru descărcarea atmosferei naționaliste prea încărcate. Victoria aparentă a valachilor îi satisface și vor desarma, că și-au ajuns un scop. Lucaciu însă nu va putea face nimic în Parlament, față de majoritățile noastre.

Alegerea ca deputat a robului politic dr Vasile Lucaciu, a produs un viu entusiasm în rândurile deținuturilor politici dela Seghedin.

Lucaciu cucerise inimele tovarășilor săi de suferință din închisoare, croați, sârbi, slovaci, socialiști și republicani. Lucaciu îi stăpânea pe toți. Era bun ca un duhovnic, sfătuitor ca un părinte și iubitor ca un frate. Nu se lîngusea niciodată. Spunea fiecăruia adevărul în față, dar nu pe un ton jignitor, ci binevoitor și cu vădita bună intenție de a îndrepta o credință greșită.

Sărbătorind pe Vasile Lucaciu deținuții politici din Seghedin, pentru frumosul succes de a fi ales deputat în timp ce reacțiunea îl băgase la închisoare, o făceau conduși de o satisfacție și o speranță. Erau satisfăcuți văzând că reacțiunea — a cărei victime erau și ei — a suferit o mare înfrângere, fiind silită să scoată din pușcărie pe un condamnat și să-l introducă în parlament; mai aveau și speranța că se prea poate să o pățească fiecare din ei la fel, să li se facă această onoare, dându-li-se deplină satisfacție pentru suferința ce o îndură, pentru cauza lor fiecare.

Dar nu numai deținuții dela Seghedin, ci întreaga suflare românească din Ardeal și Banat a fost în delir de bucurie, că apostolul neamului românesc a fost eliberat din robie și își făcuse intrarea triumfală în parlamentul de pe malul Dunării.

Când Vasile Lucaciu a venit la Beiuș a fost sărbătorit ca un erou. Țăranii îl salutau în cuvinte rimate:

*„Părinte dela Șișești,
Suta de ani s'o împlinești,
Să-ți vezi neamul liberal
Și pe Carol împărat...”*

Numai guvernul și magnații unguri au suferit în tăcere această înfrângere, această umilire a trufiei lor.

Vasile Lucaciu, cu talia-i sveltă și impunătoare, cu expresia figurei hotărîtă, dar cu privirea blândă ce impunea respect, și plină de bunătate, ocupă un loc în partea stângă a Camerei Maghiare. Deputații unguri îl priveau curioși, și nu fără invidie, dar fără să-și dea seama că acesta e numai preludiul victoriei și că Vasile Lucaciu, împreună cu ceilalți deputați români, va pregăti terenul pentru ca la alegerile viitoare să intre de șapte ori atâția deputați români în Camera Maghiară.

Că peste 12 ani idealul pentru care luptă acești reprezentanți ai națiunii române, în frunte cu dr Vasile Lucaciu, se va împlini, ei nici nu îndrăzeau să bănuiască măcar.

— Ungaria e mai tare ca oricând, — ziceau ei — și acești valachi vor rămâne multe milenii încă niște visători utopiști.

CAP. VIII.

ADEVĂRURI USTURĂTOARE

Primul discurs al lui Vasile Lucaciu în Camera maghiară a fost un vehement protest contra răpirii autonomiei Ardealului, contra excluderii limbei române din administrație, justiție și învățământ, contra excluderii funcționarilor români din oficiile publice în regiunile locuințe de români.

— Domnilor — cuvânta Vasile Lucaciu — Ardealul fără autonomie este ca un om la pușcărie, este stingerit în dezvoltarea lui politică, economică, socială și culturală. Prin faptul că i-au răpit libertatea de mișcare, de afirmare pe aceste terenuri, guvernele maghiare în loc să-l apropie, l-au înstrăinat. Conții, baronii și alți latifundiași, cari s'au năpustit asupra Ardealului ca niște vandali, au luat pământurile, dela țărani români și i-au făcut iobagi.

— Iobăgia a fost desființată — întrerupe Darányi, ministrul agriculturii. — Azi nu se mai poate vorbi de ea ca ceva existent.

— A fost introdusă o nouă iobăgie — continuă Vasile Lucaciu — printr'un sistem de depozitare, care a făcut pe țăran lipit pământului prin sărăcire și prin intimidare. Această iobăgie se manifestă prin dictatura „Fețelor Negre” a conților mascați, descrisă atât de bine de scriitorul d-voastră Jókai Mór.

Cerem autonomia Ardealului pentru că Transilvania, în cursul veacurilor, dela împăratul Traian, a

fost mai mult independentă și autonomă decât subjugată. Singuri Tătarii i-au mai răpit autonomia în mod atât de brutal cum i-o răpiți d-voastră. Răpirea autonomiei este o încălcare a drepturilor sfinte ale poporului român, înseamnă răpirea bunurilor morale și materiale: limba, școala, pământul și posibilitatea de trai. Aceasta este o robie modernă, dar totașa de dureroasă ca cea din antichitate.

— Și valachul Mihai Viteazul a încercat să-i răpească autonomia — întrerupe baronul Banffy Dezső.

— Mihai Viteazul a fost un eliberator — replică Ioan Rațiu — și dacă nu ar fi fost ucis mișelește la Turda, unde era să fiu ucis și eu, când am fost condamnat la moarte de către șoviniștii d-voastră — Ardealul ar fi astăzi liber. Nu a fost destul că l-ați ucis pe Mihai Viteazul, ci i-ați pângărit și memoria, după moarte.

— Noi nu suntem pângăritori de morți — întrerupe Francisc Kossuth.

— Să vă citesc Domnilor, epifaptul ce se găsește pe mormântul lui Mihai Viteazul, de pe Câmpia Turzii:

*„Hic jacet ille ferus, latro merus et Nero Verus
Atque malus Dacus, scelerum lacus, ille Valachus;
Hic qui transibis, terque cacabis et ibis”.*

Adecă pe românește:

*„Aci zace barbarul Mihai Vodă tâlharnl, Nero
tăciunarul,
El groaznicul Dac, al relelor lac, cel câine valach,
Pe mormântu-i să te urci, de trei ori să-l spurci și-
apoi să te duci”.*

Acest epitaf a fost scris și așezat pe mormântul lui de către unguri.

— Și pentru atâta lucru cereți să dăm Ardealul pe mâna valachilor? — întreabă naiv contele Szapáry.

— Ardealului trebuie să i se dea autonomia — reia Vasile Lucaciu — și în interesul bine precizat al Ungariei, căci robia, exploatarea nemiloasă a poporului și încălcarea tuturor drepturilor lui provoacă o continuă agitație, care duce în mod fatal la zdruncinarea temeliiilor statului. Ura, permanenta lovire și persecuția nu-l face pe cetățean bun patriot, ci un câine'nlănțuit, dar plin de revoltă în suflet.

— Să poftească să se răskoale valachii — întrerupe contele Tisza — căci avem baionete și spânzurători destule pentru ei.

— Aceasta nu e logică de stat domnilor, — continuă Lucaciu — căci sper că știți că baionetele sunt bune pentru orice. numai nu te poți așeza pe ele.

Un stat, ale cărui temelii sunt așezate pe spânzurători și baionete, se prăbușește imediat ce ele se pun în mișcare.

— Vom îngriji ca aceasta să nu se întâmple — întrerupe ministrul honvezilor. — De altfel noi facem ce vrem în țara noastră.

— Domnilor, — continuă Lucaciu — omul e cel mai oportunist animal. Totdeauna face ceea ce i se impune, sau e determinat să facă. Cu toate astea își dă aere de liber voitor arătând că are liberul arbitru și închipuindu-și că face ceea ce vrea. De

fapt el se tocmește, și „vrea” să facă lucruri pe cari i le impun împrejurările sau chiar alți indivizi.

Vreau să spun prin aceasta, că onoratul guvern nu este decât jucăria împrejurărilor, instrumentul fatalității. El este împins de istoria fatală să ia măsuri cari să precipite evenimentele și să se producă desnodământul istoric, care nu poate fi altul decât eliberarea naționalităților de sub persecuția maghiară.

— Protestăm! — strigă Bánffy Dezső — Națiunea maghiară nu persecută naționalitățile, ci vrea să le contopească în națiunea maghiară pentru a asigura statul unitar național maghiar. D-l deputat Lucaciu greșește, când vine să critice cu astfel de cuvinte actele oamenilor mari de stat.

— Oamenii mari săvârșesc greșeli mari — replică Lucaciu — oamenii mici fac greșeli mici. Dar cu deosebirea, că pe când oamenii mici greșesc față de ei înșiși, oamenii mari greșesc totdeauna față de masele populare adaugând un nou noian de suferinți, pe lângă durerile îndurate în prealabil. Greșelile conducătorilor pe de-o parte, suferințele mulțimei pe de altă parte, în mod fatal duc spre un proces de transformare socială. Emanciparea naționalităților este tot un fel de transformare socială, dar cu un caracter național.

— Trebuie să atrag atenția d-lui deputat Luca-
ciu — întrerupe președintele consiliului — că este în eroare sociologică, făcând aceste afirmațiuni. Căci dacă am înțeles bine ce spune d-sa, așazisa desrobire națională nu este decât o nouă exploatare sub o altă formă. Adecă să nu exploatez eu, să exploateze d-sa. Dacă individul este jocul impre-

jurărilor, atunci ar urma deci, ca numai să se schimbe domnii și să se bucure nebunii. Exploatarea, nedreptatea, suferința, toate vor exista mai departe, decât că se vor schimba exploatații.

— Noi luptând pentru eliberarea națiunilor subjugate — continuă Vasile Lucaciu — luptăm și pentru desrobirea claselor exploatare, căci se va schimba întregul sistem. Căci individul este așa cum l-a creiat societatea. Numai o societate cu sistem hrăpăreț poate creia indivizi exploatare și exploatați, acaparatori și sărăciți, hoți și păgubași.

Un sistem social bazat pe dreptate, egalitate și frățietate, în care proprietatea individuală e redusă la strictul necesar, va creia indivizi altruști, iubitori de aproapele și cari găsesc o perfectă armonie între interesele lor personale și cele publice generale.

— Unde e stimulentul muncii? — întrerupe contele Batthyányi.

— Lăcomia, dorul de îmbogățire peste noapte, nu e un stimulent al muncii și al invențiilor — răspunse imediat Vasile Lucaciu, — cum le place la mulți să creadă, fără să-și dea seama, că prin aceasta insultă chiar omul însuși. Aceste calități pot fi un stimulent al acaparării bunului public sau particular, un stimulent al înșelăciunii, avariției și furtului.

— Dar dacă poporului nu-i convin aceste idei și vrea să domnească mai departe actualele stări de lucruri? — întrerupe naiv contele Fehérváry.

— Concepția idealistă a masselor este în funcție de starea lor socială — răspunse Vasile Lucaciu. — Dacă sunt nedreptățite și exploatare peste mă-

sură masele ajung la conștiința acestei stări de lucruri, adecă își dau seama de ceea ce sunt și atunci reacționează. Nu trebuie decât să le arate cineva calea.

Se întâmplă însă, ca masele populare să fie induse în eroare cu lozinci false, dar numai un timp oarecare. Sunt însă indivizi excepționali, cari trimiși de providența însăși, luminează mintea celor ce au nevoie de lumină, și în numele unui ideal măreț luptă sacrificându-se pe altarul acestui ideal, pentru desrobirea celor împilați.

Dar să revenim la subiect Domnilor! Guvernul, luând măsuri de maghiarizare cu forța, nu-și dă seama că tocmai prin aceasta grăbește procesul lichidării. Pentru că nu numai poporul român de patru milioane suflete...

— Exagerare, sunt numai două milioane — intrerupe contele Héderváry.

... ci și croații și sârbii, slovaci, italienii și rutenii sunt nemulțumiți — continuă oratorul — și se mișcă împreună cu noi cerind autonomie și libertate națională.

— Oamenii cari vorbesc așa trebuesc distruși, căci periclitează ordinea în stat — spune baronul Bánffy.

— Pe mine mă puteți distruge — răspunde Lucaciu — dar prin aceasta nu ați înlăturat pericolul. Dacă distrugi barometrul nu înseamnă că ai înlăturat furtuna.

— Și ce ar fi de făcut? — întreabă Wekerle Sándor.

— Cu cât guvernul va fi mai larg, mai înțeleător cu naționalitățile din Ungaria și cu masele

exploatate — răspunde Lucaciu, — cu atâta procesul desnodământului fatal se va amâna, iar cu cât va strânge mai tare lanțul, cu atâta veriga va plesni mai repede și puterea d-voastră bazată pe baionete, se va nărui ca o cetate construită din cărți de joc.

— D-ta profetești prăbușirea Ungariei — ripostă contele Tisza.

— D-voastră o pregătiți, eu o constat numai — răspunde Lucaciu.

— Dar o vreți! — întări contele Héderváry.

— Nu depinde de vrerea mea, ci de a d-voastră — fu gata cu răspunsul Vasile Lucaciu.

— Discuția nu poate continua pe tema aceasta — strigă președintele. — Suspend ședința!

CAP. IX.

LUKACS LASZLO

Și dr Vasile Lucaciu „Leul dela Șişești” — cum i se mai zicea — a fost recunoscut de toată lumea — de prieteni și de adversari — ca leaderul luptătorilor pentru libertatea națională și pentru democrația Ardealului. Marea lui popularitate s'a răsfânt și asupra Partidului Național Român, așa că la alegerile din 1907 românii ardeleni au ales nu mai puțin de 27 deputați români în Camera maghiară și prin aceasta națiunea română din Ardeal și-a impus afirmarea națională, pe care nu i-o mai putea contesta nimeni.

Pentru a înfrânge pe alegătorii români din circumscripția Aiud guvernul maghiar s'a servit la alegerea parțială din 1910, de un truc: A încercat și i-a reușit să provoace o confuzie de nume. A depus candidatura noului ministru de finanțe ungar cu numele Lukács László, care tradus pe românește ar fi Vasile Lucaciu. Corteșii guvernamentali făceau propagandă printre alegătorii români, că ar fi vorba de dr Vasile Lucaciu, care va fi ministru, dacă va fi ales. Trucul a prins în parte. Mai cu teroarea, mai cu ademeniri, mai cu bani și beatură guvernului i-a reușit să-l aleagă deputat pe dr Lukács László: falsul Vasile Lucaciu.

Dar, par'că farsa a fost din adins pregătită pentru a compromite numele lui Vasile Lucaciu, căci Lukács László, în calitate de ministru de finanțe, s'a dedat la fraude, cu casa dela Zlatna, cu munții de sare dela Slatina și cu vitele furnizate armatei. Așa că a îndreptățit presa și pe deputatul Désy Zoltán să-l numească „cel mai mare panamist din Europa”. Lukács László a încercat să păcălească și opinia publică maghiară botezând partidul de sub conducerea contelui Ștefan Tisza — al cărui secretar general era Lukács László —: „Partidul Muncii” (Munkapárt) Românii l-au răsporeclit: Partidul mâncătorilor.

Și Lukács László a devenit arhicunoscut ca un făcător de rele, astfel, că toată lumea aflase, până și cel mai înapoiat moț, că Lukács László nu este identic cu dr Vasile Lucaciu, mai ales că acesta din urmă a dus o luptă aprigă contra legii apponyiene de maghiarizare totală a școlilor românești.

Și luptele între români și stăpânirea maghiară s'au dat cu dârzenie până la izbucnirea războiului mondial.

După atentatul dela Sarajevo toată lumea era agitată și tremura de îngrijorare. Se prevedea că războiul este inevitabil și că va fi cel mai crâncen, din toate războaiele cunoscute de istoria universală. Dar nimenea nu știa ce proporții va lua, cât va dura și ce sfârșit va avea.

Lumea era îngrijorată și pesimistă. Mai ales românii, cari se îngrijorau de soarta națiunii române din Ardeal. Numai dr Vasile Lucaciu era optimist:

— Ceasul desmembrării monarhiei Austro-

Ungare și eliberarea națiunilor subjugate, deci și a națiunii române, se apropie — zicea el. Acest război este lupta decisivă, care trebuie să ne aducă eliberarea. E trist și dureros că se va vărsa mult sânge nevinovat, că suferința va ajunge la culme, dar se vede că fără jertfă nimic nu se poate obține.

Toate libertățile, toate bunurile și toate drepturile de cari se bucură omenirea astăzi, au fost cucerite prin mari jertfe de sânge și prin îndelungate suferințe. Așa și pentru noi: după secole de suferințe și martiraj vine acum supliciul suprem, vine jertfa cea mare, care va cere îngrășarea pământului cu mult sânge. Dar din stratul udat cu sânge vor răsări florile libertății. Căci aburul sângelui vărsat va răscula pe cei împilați și tiranii vor fi alungați sau uciși. Iar după jertfă va veni ospățul eliberării.

Să nu ne plângem deci ca niște babe, ci să continuăm lupta, căci biruința e a celor ce luptă, nu a celor ce se tânguesc.

Această profeție a lui Vasile Lucaciu aluneca de pe buză pe buză și românii, plini de resemnare așteptau răstignirea, căci știau că după ea urmează învierea.

CAP. X.

MOMENTE GRELE

Când a izbucnit războiul mondial dr Vasile Lucaciu nu s'a înrolat ca preot militar în armata austro-ungară. Nu credea în dreptatea cauzei pentru care lupta Austro-Ungaria, nici în victoria ei. Din contră, era convins că vor învinge armatele țărilor Antante, cari, în cele din urmă vor zdrobi tirania din Europa centrală. Primele succes nilitare ale austro-germanilor, obținute la început prin surpriză, n'au putut să clinească ferma lui credința în biruința dreptății. Mulți adversari ai austro-germanilor, văzând primele succese ale acestora, s'au intimidat, ba au început să creadă că Franța, Anglia și Rusia vor fi învinse și dominația tiraniei din centrul Europei se va întări, în loc să slăbească, și că cei ce visează o Românie Mare se vor destepți într'o tristă realitate. Pentru a-și asigura pielea lor, ei luptau cu resemnare în armata austro-ungară, cei mai mulți din ei căzând pe câmpul de bătae.

Dr Vasile Lucaciu nu era însă oportunistul care să se îndoiască la orice adiere de vânt. El era stejarul pe care nici furtuna cea mai năprasnică nu-l putea apleca. Un singur gând îl nelinistea: că România va rămâne neutra și războiul se va termina, fără ca ea să poată participa la tratativele de pace și a revendica Ardealului pentru sine.

Bărbații politici trebuiau convinși de acest lucru.

Cu riscul vieții sale dr Vasile Lucaciu, împreună cu Octavian Goga, a trecut Carpații în România și au început campania pentru a determina guvernul român să abandoneze neutralitatea și să intre în acțiune, pentru eliberarea Ardealului. Vasile Lucaciu a vizitat pe toți miniștrii, pe toți bărbații politici români, câștigând de partea sa pe Nicolae Filipescu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, Constantin Hiotu, Ion Grădișteanu, Simion Mândrescu, Frații Cantacuzino, Constantin Argetoianu, Barbu Delavrancea, Dem. Dobrescu, dr N. Lupu și alții. Apoi a început propaganda în masse prin scris și prin grai viu. Apelurile și articolele publicate de dr Vasile Lucaciu în cotidienele Bucureștene făceau un răsunet puternic și ecoul lor se auzea și peste graniță. Conferințele ținute la asociațiile culturale, ca Liga Culturală și altele de asemenea, aveau darul să zgudue întreaga opinie publică. Dela București s'a dus la Iași, Galați, Brăila și Ploiești. Sutele de mii de români erau îndemnați de luptătorul ardelean să se ducă să ia Transilvania, căci momentul a sosit și Ardealul al lor este.

Atmosfera s'a creiat. Populația română tot mai intens cerea intrarea României în război și ocuparea Transilvaniei. Guvernul român păstra însă o tăcere diplomatică:

— „Încă n'a sosit momentul — declara Ionel Brătianu. — Să vedem ce va face Italia”.

Ce va face Italia? Acesta era argumentul suprem. Întrebarea și-o puneau mai mulți. Și-o puneau și dr Vasile Lucaciu. Italia avea alianță cu Austro-

Germania, dar refuzase să intre în război contra Franței și contra Angliei. Rămânând neutră și-a luat mână liberă. Vasile Lucaciu vedea însă că de aceasta depinde totul. Intră Italia în război și de partea cui intră?

Dar Vasile Lucaciu nu degeaba era numit „Leul dela Șișești” ca să nu încerce și cea mai îndrăzneată aventură. Știa că și în Italia este un puternic curent antigerman și mai ales antiaustriac. — Dar se vede că, pentru ca să faci să explodeze un cazan, nu e suficient 28 de atmosfere, mai trebuie încă două, și aceste două atmosfere vor produce explozia.

Luă drumul spre Italia trecând cu vaporul printre submarinele austriace și debarcă la Roma. Aci a început propaganda, a început adunarea atmosferelor pentru a determina explozia. Incepând dela guvern, bărbații politici, reprezentanții asociațiilor patriotice, până la masele populare prin publicistică întruniri și conferințe. El arăta dreptatea cauzei românilor și italienilor. Ambele națiuni așteptau desrobirea. Și îndemnurile lui Vasile Lucaciu au prins. Cele două atmosfere s'au produs.

Italia a declarat război Austro-Ungariei și Germaniei.

Vasile Lucaciu a revenit în România.

— Iată ce a făcut Italia! Ce mai așteaptă România? — zicea el, — și cuvintele lui se întipăreau în mințile oamenilor ca o inscripție biblică. România se entusiasma acum și mai mult pentru Vasile Lucaciu și pentru Ardeal, pentru cauza eliberării lui de sub jugul unguresc. Acum el a fost ales preșe-

dinte al Ligii Culturale, în cadrele căreia și-a dezvoltat apoi activitatea și mai intens. A făcut parte și din comitetele asociațiilor patriotice, cari începușeră acțiunea pentru pregătirea și intrarea României în Luptă. După aceea fu ales membru în comitetul Federației Apărării Naționale. Aceasta ca un răspuns hotărît că cuvântul său a fost ascultat și că intrarea în acțiune nu mai întârzie.

La 16 August 1916 lupta lui Vasile Lucaciu a fost încoronată de succes și în România. Declarând război Austro-Ungariei Armata Română a intrat în Ardeal ocupând Brașovul, Sibiul, Săcuimea, Sig'hisoara, Făgărașul, Sebeșul Deva, Oravița, apropiindu-se de Lugoj, Alba Iulia și Târgu-Mureș.

Dar Lucaciu nu consideră că misiunea lui s'a terminat cu aceasta. Nu era suficient că au intrat în luptă cele două țări latine, ele trebuie să și învingă. Prizonierii români din Rusia, Italia, Serbia, și Franța prinși din armatele austro-germane, trebuiau aduși și înrolați în Armata română. O muncă titanică a desfășurat dr Vasile Lucaciu pentru a aduna pe acești prizonieri și a-i aduce ca voluntari în Armata Română. Zis și făcut. Vasile Lucaciu a luat d'n nou toiagul pribegiei și s'a dus să adune voluntari. Și românii ardeleni și bucovineni cari avuseră norocul să cadă prizonieri, chemați de glasul lui Vasile Lucaciu s'au grupat în jurul lui și s'au înrolat ca voluntari în Armata Română.

Nici cu această operă Vasile Lucaciu nu vedea că și-a împlinit misiunea. Germanii intraseră în inima României și amenințau să o răpue.

Ce era de făcut? Mai era o forță mare neîncercată încă, America. Dacă ar intra și ea în acțiune

izbânda cauzei cea mare era asigurată. Mai ales că Rusia, în urma revoluției a fost scoasă din luptă.

Vasile Lucaciu nu a stat mult pe gânduri. Înfruntă și al treilea pericol și trecu Oceanul în America încercând să o determine și pe aceasta să intre în război alături de Antantă și aliații ei. În America Vasile Lucaciu a făcut aceeași propagandă ca și în România și Italia.

Interesant, că și aci avu sorți de izbândă. Statele Unite, în frunte cu președintele Woodrow Wilson, după ce Germania și Austro-Ungaria au refuzat propunerea lui de pace, cu cele 14 puncte, a declarat război statelor centrale. Românii din America s'au înrolat în număr mare în armata americană și au luptat cu bărbăție bătând pe germani în Franța.

Ungurii aflând de această putere magică a lui Vasile Lucaciu turbau de necaz.

— De ce nu l-am câștigat pentru noi, pentru corpul nostru diplomatic? — se întrebau politicienii unguri. — Sau dacă nu l-am putut câștiga să-l fi ucis, mai bine.

Ungurii însă nu și-au dat seama de valoarea acestui om. Îngâmfarea nu i-a lăsat să vadă mai departe de vârful nasului, cu toate că puteau să învețe din istorie, căci un singur rege mare și înțelept au avut ei, și acela a fost român: Matei Corvinul.

Și molochul războiului, sintetizat în armata germana a fost răpus.

CAP. XI.

SPIRITUL LUI VASILE LUCACIU

Odată cu izbucnirea războiului, și mai ales după intrarea României în războiu, nori negri au copleșit viața românilor ardeleni. O teroare nemaipomenită s'a deslănțuit asupra lor. Li s'a cerut să facă declarații de credință către statul unguresc și să adreseze injurii la adresa României, a guvernului român și a Armatei Române. Erau forțați să-și laude călăii și să-și blesteme salvatorii ponegrindu-i și trimițându-le solii că nu au nevoie de salvarea lor, deoarece se simt bine în temnița Ungurească ce amenință să se prăbușească, dar mainainte le va strânge ștreangul în jurul gâtului.

S'au găsit și de aceia, cari din lașitate sau din oportunitate, au făcut asemenea declarații, dar majoritatea românilor stăpâniți de spiritul lui Vasile Lucaciu, de spiritul naționalismului idealist, au refuzat categoric să-și blesteme salvatorii. Au preferat să fie întemnițați și internați în cele mai chinuitoare lagăre de concentrare, fiind declarați spioni să fie condamnați la moarte și executați. Aveau credința că ziua desrobirii nu va întârzia.

Lagărilor de concentrare dela Sopron,, Ostffy-asszonyfa și Tápiószűly gemeau de români. Erau maltratați, flămânziți, uciși de boli, de paraziți infecțioși și de lovituri de armă. Inchisorile din

Seghedin, Budapesta, Vacz, Ilova, Aiud și Gherla gemeau de martiri. Suferința i-a făcut să binemerite această numire. Mulți au fost uciși mișelește pe sub ascuns, alții condamnați formal la moarte și executați. Cu această tortură, te miri, cum de s'au găsit atât de puțini „trădători” cari au făcut declarații de credință și loialitate față de statul maghiar și de ocară față de România.

Explicația era, că spiritul lui Vasile Lucaciu stăpânea sufletele martirilor. Aveau credința fermă, că Vasile Lucaciu vine în fruntea Armatei Române și alungând dușmanii, va deschide larg porțile închisorilor și le va spune:

— Ești! Sunteți liberi! Stăpâniți în libertate pământul Ardealului, căci al vostru este!

Credința aceasta era atât de puternică, încât inspira putere de rezistență și acelor, cari au trebuit să-și dea sfârșitul înainte de a vedea cu ochii împlinirea acestui vis. Erau siguri, că din pragul lumii de apoi vor vedea cu ochii sufletești triumful cauzei sfinte a românilor, triumful dreptății.

Era atâta idealism în această credință, încât martirii primeau cu zâmbetul pe buze cele mai teribile torturi fizice și morale, ba chiar moartea.

În momentele cele mai grele în vedeniile lor apărea figura blândă și încurajatoare a preotului dela Șişești:

— „Numai scurt timp: câteva săptămâni... și veți fi liberi!”

CAP. XII.

SUFERINȚA UNEȘTE

Inchisorile și lagărele erau prea mici ca să poată cuprinde pe toți românii. Apoi mai trebuia să mai fie cineva și pe front, trebuia să muncească cineva și lanurile pentru a produce hrană armatei și în fabricile de muniții, tunuri și aeroplane. Românii, cari nu erau buni pentru front, erau mobilizați pe loc și munceau, unii pe câmp, alții în fabrici. Fabricile de muniții, arme și aeroplane din împrejurimile Budapestei erau pline de muncitori români. După cum și minele de cărbuni și metale din Ardeal și Banat erau scormonite în adâncurile lor tot de minieri români.

Făceam servicii la trupele sanitare și am fost foarte impresionat când a sosit primul transport de soldați români răniți în luptele din Ardeal. Lumea din Capitala Ungariei de asemenea era curioasă să vadă ce înfățișare au soldații români despre cari nu auziseră decât cuvinte de dispreț și defăimare. Spre edificarea lor au trebuit să constate că sunt soldați ca și ceilalți din alte armate, decât că în croiala uniformei poate exista ceva diferență. Prizonierii români erau tot așa de simpatici și drăguți, ca și cei italieni, sârbi sau ruși. Ba poate că față de cei din urmă aveau ceva care-i puneau în întâetate. Întâmplarea a voit, ca primii prizonieri

români intrați în Budapesta, și cari au deșteptat curiozitatea publicului Budapestan, să fie niște intelectuali, dintre cari unii vorbeau germana, alții franceza pe lângă limba lor maternă. Am condus pe un ziarist la acești prizonieri — care ținea să ia un interview cu cei dintâi soldați români cari au fost aduși la Budapesta fiind răniți. Impresia publicului asistent la interview a fost uluitoare. Caporalul rănit spuse în limba franceză.

— „Astăzi suntem prizonierii d-voastră. Nu știm ce vom fi mâine, căci războiul are atâtea variațiuni...”

Era o aluzie fină și ziaristul a înțeles-o și a subliniat-o în ziar.

Fără a trăda marea dragoste ce aveam față de acești prizonieri, am luat măsuri să fie internați în loc mai bun, să fie bine tratați... Căci, „nu știm ce va fi mâine”, șopteam eu bucătarului, care nu înțelegea ce vreau să spun cu asta. Dar, dacă a rămas în viață, și-a dat seama trei ani mai târziu.

Apoi le-am dat cărți să citească. Mi-au cerut și ziare, dar nu le-am dat. Nu aveam decât un singur ziar românesc: „Foaia Poporului Român” ce apărea la Budapesta, dar nu voiam să le otrăvesc sufletele cu el. Și apoi, mărturisesc că-mi era rușine să le dau această foaie. Atâta murdărie, atâta denaturare a adevărului și atâta calomnie la adresa românilor, la un loc, nici eu nu mai văzusem. Foaia aceasta ce se batjocorea a „Poporului Român” era a guvernului Tisza și cu asta cred că am spus destul.

Mi s'a adus la cunoștință că lagărele dela Ostffyasszonyfa și Tápiósüly sunt pline de ro-

mâni. O ură specială îndreptată exclusiv contra românilor, a determinat această concentrare în aceste lagăre.

De ce oare această ură? — mă întrebam — doar sârbii și nu românii au fost aceia cari cu bomba lui Gabrinovici și glonte de la Princip au deslănțuit războiul, nu noi. Românii, deși au suferit poate mai mult decât sârbii, nu s'au dedat la atentate, și totuși, ura cea mai neîmpăcată se îndrepta contra românilor.

Am vizitat adesea lagărele de concentrare. Inima mi se sfâșia de durere la cele văzute. Lagărul construit din scânduri, un fel de bărăci, 'adăpostea patru mii de români. Venea pe fiecare metru patrat un om. Hrana ce li se da era inferioară lăturilor pentru porci și puțină din cale afară. Aci am văzut oameni murind de foame încetul cu încetul. Pâinea li se făcea din făină stricăță, cartofi stricați și ceva praf de ferăstrău. Viața aci era mai rea decât moartea și infernul nu poate fi mai închizitorial decât lagărele: Ostffyasszonyfa, Tápiószily. Evadarea era cu neputință. Cu toate că fronturile începeau să se putrezească, totuș guvernul maghiar a găsit cu cale să ție pentru paza lagărilor cele mai șovine și mai stăpânite de ură antiromânească dintre trupe, cari să facă pe călăii nenorociților închiși în ele. Dacă cineva încerca să evadeze era împușcat pe loc, sau prins și supus la torturi groaznice în fața celorlați internați. Erau atât de slăbiți prizonierii, că patru mii de oameni îngrădiți cu gard de scânduri nu erau în stare să ia lupta cu o companie de călăi și să moară cu ei de gât.

Mulți au înebunit de suferință și de foame.

Nebunii erau împuşcaţi ca câinii, dupăce erau lăsaţi un timp printre ceilalţi ca să provoace groază.

În scurt timp s'a ivit tifosul exantematic şi holera, care secera cu miile dintre ei. Sănătoşi nu răzbeau să facă coştiuge pentru cei ce decedau zilnic. În cele din urmă s'a săpat o groapă mare văruiată pe dinăuntru şi acolo s'au aruncat cadavrele, ca de câine, clae pe grămadă, unul peste altul şi acoperite cu var şi pământ. Deasupra câteva sute de cruci de lemn, una lângă alta semnalau că aci zac creştini şi nu niscaîva hoituri de animale.

S'au găsit câţiva oameni de inimă, cari le duceau din când în când câte o pâine şi o bucată de carne, dar ce ajungea aceasta la câteva mii de guri flămânde! Zadarnic am încercat şi noi să hrănim câteva mii cu o pâine, căci nouă nu ne-a reuşit. Nu le făceam decât sânge rău. Se repezeau ca animalele asupra merindei şi îmbuca fiecare cât putea din ea. Aveau loc scene sfâşietoare, nesfârşite şi variate. În cele din urmă urletele lor nici nu mai semănau cu ale oamenilor ci se credea că tipă nişte fiare.

Şi, pe măsură ce locuitorii lagărului se mutau cu sutele, în cimitirul din coasta de alături, ei se tot răreau, dar suferinţa nu li se micşora.

Când revoluţia le-a deschis porţile lagărelor nu au eşit decât câteva schelete vii, din cari nu cred să mai fi rămas măcar unul singur în viaţă până azi...

Pe crucile de lemn din coasta dela Tápiószly se încrustau blesteme înfiorătoare la adresa Ungariei şi a ungurilor, lăsate cu limbă de moarte de muribunzi:

— „Să se prăpădească întreaga Ungarie! Focul și prăpădul să-i sfâșie corpul și ungurii să aibă soarta pe care ne-au hărăzit-o nouă.”

Și blestemele acestea par'că eșiau din desele morminte și se înălțau spre cer ca niște trăznete...

Ele au stârnit revoltă în sufletele muncitorilor români din Budapesta. Această revoltă începea să clocotească trecând din gură'n gură și creia o solidaritate și o hotărîre de răzbunare. Ei se organizau febril și se pregăteau să pue umărul la acțiunea ce se zvonea că s'a început pentru a pune capăt molochului războiului, cauzatorul tuturor suferințelor...

CAP. XIII.

EVENIMENTUL CEL MARE

O pleiadă de muncitori manuali și intelectuali, în frunte cu Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Enea Grapini, Vasile Dobrescu, Ion Crețulescu, George Grădinaru, Bazil Surdu, Iosif Renoiu și cu mine, am hotărît să organizăm pe toți muncitorii români din fabricile din Budapesta și împrejurimi. Munca nu ne-a fost prea grea. Nu trebuia decât să ne deplasăm Duminică în cartierele lor și să le vorbim. Situația ne era favorabilă. Atmosfera era foarte încărcată. Suferința ajunsese la culme și oamenii vedeau că războiul numai așa se va sfârși, dacă soldații și muncitorii îi pun capăt.

Propaganda noastră prindea. Scopul ni-l serveam și cu ziarul „Adevărul”, care după trei ani de suprimare a reapărut din nou la Budapesta la 1 Octombrie 1917. Acest ziar se tipărea în zeci de mii de exemplare și-l răspândeam în tot Ardealul și pe fronturi. În el biciuiam apucăturile autorităților maghiare față de familiile celor plecați pe front și toate nedreptățile ce se făceau românilor și muncitorilor. Cu cât erau mai mari suferințele pe front și acasă, cu atâta creștea și nemulțumirea generală. Revolta se imprima în inimele soldaților și muncitorilor. Publicam de asemenea știrile în legătură cu propunerea de pace făcută de preșe-

dintele Wilson al Americii, prin care fixa acordarea dreptului de autodeterminare popoarelor, și în legătură cu refuzul Germaniei și Austro-Ungariei de a accepta o astfel de pace. Știrile despre apariția tancurilor pe frontul de West și irezistibila lor înaintare, de asemenea aveau efect.

Fronturile austro-germane începeau să se clatine. Revoluția rusă și propaganda internă au avut efect asupra soldatului: Pe Adriatică s'au răsculat marinarii, cu toate că au fost decimați de admiralul Horthy, pe frontul italian s'a răsculat soldatul croat și ceh, cu toate că mulți din ofițerii lor au fost executați pentru rebelieune. Pe frontul de West s'a întâmplat ceva nou: Verdun, tancuri, Somme, Reims.

Generalul Franchet D'Esperey a arătat lui Mackensen că și el știe să spargă fronturi, și cu efect definitiv. La Mărăști și Mărășești altă pacoste s'a deslănțuit asupra ungro-germanilor și acestea au pus capăt rezistenței. Revoluția s'a aprins pe toate fronturile statelor centrale.

Molochul războiului a căzut. Baionetele s'au întors contra celor ce au început războiul și statele construite pe baionete trosneau din toate încheieturile.

Soldați întorși de pe front, cu ajutorul muncitorilor, au alungat guvernele dela Budapesta, Viena, Berlin, Sofia și Constantinopol cu împărați și regi cu tot, cari au fugit urmați de creaturile lor.

În toate orașele s'au constituit consilii naționale: ceh, slovac, croat, sârb, german, maghiar, muncitoresc și român. Am notat cel din urmă Con-

siliul Național Român, pentru că acesta de fapt s'a constituit 24 ore mai târziu decât celelalte.

În seara de 30 Octombrie comitetul muncitorilor români din Budapesta a hotărît să someze pe deputații români, aflați la Budapesta, să constituiască împreună un consiliu național român. O delegație compusă din Ion Flueraș, Enea Grapini și cu mine am plecat la Hotel Jegerhorn, unde am găsit pe dr Alexandru Vaida-Voevod, dr Aurel Lazăr, dr Aurel Vlad și Vasile Goldiș. După scurte tratative am căzut de acord să înființăm și noi un consiliu național care să se compue din 12 membri și un președinte. În Consiliul Național Român au fost aleși șase naționaliști: dr Alexandru Vaida, dr Ștefan C. Pop, dr Aurel Lazăr, prof. V. Goldiș, dr Teodor Mihali și dr Aurel Vlad, și șase socialiști: Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, ing. Enea Grapini, Bazil Surdu și Iosif Renoiu. Consiliul Național a proclamat apoi ca președinte al său pe dr Iuliu Maniu, care era încă la Viena, unde comanda două regimente românești, Ca secretar a fost ales dr Ștefan C. Pop, iar ca vicepreședinte dr Alexandru Vaida-Voevod.

Consiliul, după ce a organizat gărzile naționale în toate centrele românești, a hotărît să convoace o Adunare Națională la Alba-Iulia, care să decidă asupra sorții Ardealului. Gărzile naționale s'au format din soldați români întorși de pe front. În orașele maghiarizate aceste gărzi au avut de luptat cu gărzile maghiare, cari erau o ultimă și palidă încercare a apărării patrimoniului național maghiar.

Timp de o lună Ardealul a fost guvernat de Consiliul Național Român cu sediul la Arad și Bu-

dapesta. La 1 Decembrie s'a întrunit marea Adunare națională la Alba Iulia, la care au luat parte 100.000 de țărani și intelectuali și 20.000 de muncitori.

După sutele de discursuri rostite de oratori în sala festivă și la toate colțurile străzilor, în special de către Gheorghe Pop de Băsești, dr Iuliu Maniu, dr Ștefan C. Pop, Iosif Jumanca, dr Aurel Lazăr, dr Mihai Popovici, dr Valer Moldovan, Ghită Pop, dr Eleonora Lemeni, Ion Clopoțel, Emil Isac, Iosif Ciser, Ion Flueraș, Miron Cristea, dr Ionel Pop, dr Romul Boilă, dr Valer Roman, Ion Agârbiceanu, Ion Moța, dr Sebastian Bornemisa, dr Emil Hațegan, dr Macovei, Valer Tr. Frențiu, dr Ilie Lazăr, dr Ioan Iacob, dr Valer Șovrea, Adunarea Națională a proclamat unirea Ardealului cu România, fixând și principiile de guvernare prin Rezoluția votată, apoi a ales marele sfat național, care a doua zi a ales Consiliul Dirigent sub presidenția d-lui Iuliu Maniu.

La cererea generală a Sfatului Național, dr Vasile Lucaciu, care nu se înapoiase încă dela Roma, a fost proclamat membru în Consiliul Dirigent, fără portofoliu. Era o cinste pe care o merita mai mult ca ori care dintre noi.

CAP. XIV.

VISUL ÎMPLINIT

Evenimentul prăbușirii molochului războinic și cu el a imperiului Austro-Ungar, a surprins pe dr Vasile Lucaciu la Paris. Venise din America, unde cucerise de asemenea toate inimile. Leul dela Șișești, îmbătrânit în lupte, a fost cuprins de emoție nostalgică auzind că visul și profeția lui s'au împlinit și că de acum Ardealul va fi liber și se va putea uni cu patria mamă, cu România.

— Suferința n'a fost zadarnică — zicea el d-rului Nicolae Lupu cu care avea dese întrevederi la Paris. — De acum, românii ardeleni sunt liberi și s'a sfârșit cu tirania maghiară. Acesta e un eveniment, care nu se întâmplă adeseaori în istoria unui popor. Și cred că toți românii își dau acum seama de importanța marelui eveniment și vor căuta să fie la înălțimea lui.

— Sărbătoarea ar fi fost mult mai înălțătoare dacă evenimentul s'ar fi putut întâmpla fără război, fără ca aproape un milion de români să cadă jertfă groznicului măcel, și fără ca el să contamineze sufletele, împiedecându-le să vadă istoricul eveniment dela înălțimea ce s'ar cuveni — răspunde dr Nicolae Lupu.

— Provîdenta nu poate da toate fericirile deodată — ripostă Vasile Lucaciu. — Orice bucurie

își are și partea ei tragică. Se vede că e fatal ca orice strălucire să-și aibe și umbra ei. Ziua e însoțită de noapte și vremea frumoasă de zile ploioase sau chiar de furtună. Dar în definitiv tot strălucirea predomină anotimpul, tot soarele zilei frumoase triumfează.

— Ce frumos ar fi dacă marea bucurie națională, ar îndemna pe oameni să întindă mână frățască unii altora, cei mari să mai cedeze din privilegii, iar cei mici, primind ceva drepturi, să-i ierte pentru trecut și să fie pace, frăție și fericire în noua patrie mărită — își exprima dr-ul N. Lupu dorința. — Dar nu, profitorii vor căuta să mai profite, iar deposezații vor pretinde și ei un drept la viață mai tihnită și de aci noi conflicte, noi lupte fratricide.

— Tocmai de aceea trebuie să ne grăbim să ne întoarcem și noi în patrie, pentruca să putem lua parte la bucuria generală, dar mai cu seamă pentrucă ne așteaptă noi misiuni, noi îndatoriri. Nu e destul că patria s'a unit, ea trebuie consolidată și această consolidare pretinde o muncă tenace și desinteresată.

Preocupat de aceste idei dr Vasile Lucaciu a luat drumul spre București, dar nu s'a putut întoarce fără a vizita Roma — „Maica cea bătrână” — cum zicea el, și a felicitat pe frații italieni pentru victoria câștigată, după atâtea sacrificii.

Primind felicitările italienii au aranjat o sărbătorire înălțătoare lui Vasile Lucaciu.

— „Eviva fratelli Lucassi, Eviva Romania!” — strigau ei.

Era considerat ca un profet, care a prevăzut dinainte cum se vor întâmpla evenimentele.

Intors în patrie dr Vasile Lucaciu a fost sărbătorit la București, la Sibiu și mai târziu la Satu Mare, căci, deocamdată, patria sa natală (Sătmarul), deși de drept unită cu România, de fapt mai era stăpânită de guvernul din Budapesta.

Armata Română trecuse linia demarcațională fixată la Mureș și a ocupat Clujul. La Paris continuau tratativele de pace. Se discuta dacă România trebuie să-și aibă hotarele la Tisza, la Ciucea sau la Oradea și dacă Banatul să fie al României, al Serbiei sau să fie tăiat în două. În cele din urmă a învins „dreptatea” solomonică a lui Clemenceau, anihilată cu vederile mai largi ale lui Briand, ca Sătmarul, Bihorul și Aradul să fie tăiate în două. Mai târziu aceasta a fost și soarta Banatului, rămânând încă destui români în Ungaria, în Iugoslavia și Cehoslovacia.

Fericirea lui Vasile Lucaciu văzând împlinit visul milenar al românilor a fost umbrită de zgârcenia Conferinței de pace, care a tăiat frontiera, nu la hotarul natural al românismului, la granița etnică, ci a fixat-o pe corpul României etnice. Afară de această mahnire Vasile Lucaciu mai suferea și din cauza că vedea câtă dreptate a avut dr-ul Nicolae Lupu:

Eșiseră la suprafață cele mai obscure elemente și căutau să exploateze situația în favoarea lor personală. Moralitatea era abandonată și interesul căuta să se valideze cu orice preț, fără scrupul și fără rușine.

— Când există apă tulbure se găsesc pescuitori

în ea — zicea Vasile Lucaciu, — Aceasta trebuie să fie însă o boală trecătoare, după care va trebui să triumfe principiul moralității și al dreptății.

Aceasta era singura lui consolare văzând că lăcomia și înghesuiala ajung la paroxism.

Vasile Lucaciu începea să fie abandonat. Micii politicieni, vanitoși și lacomi, eșiți din obscuritate, nu-l mai cunoșteau, nu mai aveau timp să-l cunoască. Erau preocupați de lupta pentru căpătuială și îmbogățire peste noapte.

Dupăce s'a fixat frontiera, adecă dupăce Armata Română i-a eliberat și de fapt patria s'a mai restrînsă, dr Vasile Lucaciu s'a mutat la Satu Mare. La tratativele de pace Sătmarul a avut mult noroc cu Vasile Lucaciu, deoarece delegații români argumentau, că întrucât Sătmarul s'ar da Ungariei, tocmai patria celui mai vajnic luptător pentru desrobire, ar continua să rămăe și pe maideparte robită. Astfel, convinsă de dreptatea cauzei românești, Conferința de pace, dacă nu a dat României Debreținul, i-a dat Sătmarul.

CAP. XV.

IN PARLAMENTUL DIN BUCUREȘTI

Lui Vasile Lucaciu i-a mai fost dat să-și vadă împlinit și alt vis: A spus-o la Debrețin și la Satu Mare că va ajunge să reprezinte aceste orașe în parlamentul din București, fiind ales deputat aci pentru parlamentul român. E adevărat, că în ce privește Debreținul a avut de suferit o mică decepție, dar succesul și așa a fost extraordinar. În anii 1919 și 1920 dr Vasile Lucaciu a fost ales deputat de Baia Mare. Atunci două partide revendicau pe dr Vasile Lucaciu: Partidul Poporului de sub conducerea generalului Averescu și Partidul Național Român. Vasile Lucaciu a pus capăt discuției spunând că el este al tuturor românilor, dar de istoricul partid Național Român nu s'a despărțit și nu se va despărți niciodată.

Intrat în politica noiei țări Vasile Lucaciu nu s'a adaptat mediului. El a rămas un idealist incorrigibil. A stăruit mult pentru înfăptuirea reformelor sociale ce trebuia să le facă România Nouă și întregită pentru poporul român, pentru foștii luptători ai întregirii neamului. Astfel, la stăruințele lui s'a votat legea electorală, dând vot universal, egal direct și secret tuturor cetățenilor majori. Tot la stăruința lui Vasile Lucaciu s'a făcut reforma agrară expropriindu-se marile latifundii și pământul împăr-

ținându-se țăranilor. Lucaciu a fost de părere că moșiile să rămâie intacte, decât că să fie muncite de țărani transformându-se în cooperativă și produsele să fie împărțite între ei, după munca depusă și după mărimea familiei, bineînțeles luându-și și statul partea ce i se cuvine.

Aceasta a fost considerată de guvernanți ca o idee prea avansată și a fost abandonată.

— În cazul acesta dați țăranului și inventar agricol — dacă se distribue pământul fărâmițându-se — zicea Vasile Lucaciu, — căci altfel, țăranul nu va fi în stare să muncească pământul așa cum trebuie, așa cum l-a muncit cu inventarul latifundiarului, și producția țării va scădea și calitativ și cantitativ, iar țăranul nu se va putea înstări.

Vasile Lucaciu n'a trăit să vadă cât de multă dreptate a avut. El n'a fost ascultat. Vedeau cu mâhnire că reforma agrară, așa cum se face, nu duce la scopul urmărit și că țăranul român nu se va putea ridica la nivelul cultural pe care-l cere timpul. Nu putea lua însă lupta cu avântul tineresc de altădată. Era slăbit de vijeliile luptelor, ce le-a dus o viață întreagă. Vorbea însă cumpătat și serios. Cuvintele lui răspicate de profet, deși erau literă de evanghelie, totuși, în fierberea și învălmășala ce domnea, treceau de multeori neauzite sau în cel mai bun caz neapreciate în deajuns.

— Istoria-și urmează calea — zicea el — dar să băgați de seamă, că o greșală în conducere poate lovi de stâncă barca acestei țări și vor trebui noi și îndelungate lupte ca istoria să poată corecta o greșală a vâslașilor. O conducere înțeleaptă tot-

deauna ajută istoriei să desăvârșască ceea ce urmărește prin frământările vieții.

Erau adevăruri filosofice, științifice, cărora puternicii zilei nu le dădeau mare importanță, sau le notau ca o floare retorică, dar nu se grăbeau să le urmeze. Și, Vasile Lucaciu privea cu tristețe lumea care alerga febril după ceva, de care nici ea nu-și da seama, dar alerga după profitul zilei, emulând unii cu alții în cocoșarea pe scara măririi și avuției. Nu așa își concepușe el viața noastră socială după unire, după împlinirea idealului.

CAP. XVI.

„ASTA-MI MAI LIPSEA”

Pentru motive de sănătate dr Vasile Lucaciu s'a retras pe un timp oarecare din viața politică. Ear hotărît să nu mai candideze la viitoarele alegeri. Dar cetățenii Sătmarului nu l-au lăsat în pace. Pentru ei era o mândrie să-l aibă deputat pe Vasile Lucaciu pe Leul dela Șișești. Delegații peste delegații se prezintau la el rugându-l să le facă cinstea de a-i mai reprezenta și de data aceasta în Parlamentul țării. Apoi mai era și o chestie de partid ca mandatul de Baia Mare să fie păstrat, ceea ce nu era sigur, dacă va candida un altul. Vasile Lucaciu se bucura de atâta considerațiune și stimă în tot Ardealul, dar mai cu seamă în județul său, încât se credea că adversarii politici nu vor îndrăzni să se dedea la abuzuri nepermise contra lui.

Și Vasile Lucaciu se hotărî să mai aducă un sacrificiu primind candidatura. Și apoi era vorba de o alegere pentru Constituantă, în iarna anului 1922, și credea că poate va servi țara cu un s'at al său fiind vorba de modificarea Constituției României Intregite.

Și a pornit în alegere. Nici nu era nevoie să mai facă propagandă electorală, căci aici era suficient numele său și țărani nu votau pe altul să fi mers chiar prim-ministrul însuși.

În această ultimă luptă a sa l-a ajuns o umilință, care i-a mai imprimat odată pe corpul său sfânt pecetea martirajului, chiar acum după ce i s'a împlinit idealul pentru care făcuse atâtea sacrificii.

Era în drum spre Baia Mare. Se ducea să asiste la secția de votare. Nu era mânat de dorul de a fi ales, ci mai mult voia să vadă ce progrese a făcut țaranul român, în exercitarea dreptului de vot, drept pe care nu-l avea până la unire.

La un moment dat agenții electorali, împreună cu candidatul guvernamental, s'au năpustit asupra apostolului bătrân și tăvălindu-l în zăpadă l-au maltratat ca pe un hoț de cai.

Și, înconștienții nu s'au rușinat de fapta lor, care era egală cu a celor ce au pălmuit și scuipat pe Christos.

Țăranii ce veneau la vot l-au descoperit pe desrobitorul lor în zăpadă, rănit grav. L-au ridicat și dus la spital spunând:

— Am adus pe apostolul neamului românesc căruia ticăloșia omenească i-a mai dat odată botezul martirajului.

Și alegerea s'a făcut fără cel ales. Voturile puse de țărani în urnă și-au schimbat înfățișarea la despuierea scrutinului punând în posesiunea mandatului pe agresorul celui ce zăcea cu rănilor pansate, dar cu inima sângărindă în spitalul din Baia Mare.

Când prefectul de Satu Mare și-a exprimat regretul pentru cele întâmplate, Vasile Lucăciu a răspuns:

— Faptul e caracteristic epocii în care trăim. Năvala după mărire și avuție e așa de mare, încât

mulți dintre noi își uită de sine și se dedau la acte, pe cari trebuie să le regrete o viață întreagă și se rușinează de ele, mai ales când nu-i vede nimeni.

În reconvalescență Vasile Lucaciu se plimba cu un tânăr profesor prin grădina Romei din Satu Mare. În fața lor venea o doamnă de vârstă mijlocie. Ea ducea de mână o fetiță de 7—8 anișori.

— Sărut mâna Sfinția Voastră! — salută femeea.

— Onoare Dumitale, scumpă Doamnă — răspunse Lucaciu.

— Cine este domnul acela căruia ia-i spus sărut mâna, tușică? — întreabă fetița.

— Este dr Vasile Lucaciu, un erou al neamului, care a făcut unirea — odorule.

— A făcut unirea, așa ca Domnitorul Alexandru Ioan Cuza?

— Da, scumpo, așa ca Alexandru Ioan Cuza.

— Atunci de ce nu l-au dat afară din țară și de ce nu l-au ucis? — întreabă fetița cu naivitate.

Vasile Lucaciu întoarse capul și un zimbet amar i se încrispă pe buze.

— Vezi, asta-mi mai lipsea — zise el însoțitorului său.

CAP. XVII.

SFÂRȘITUL

Ori cât de glorios e un sfârșit, el totuși e tragic. Moartea eroilor de orice fel, cari s'au ridicat la glorii și mărire prin lupte mari și acte eroice, este o notă tragică și atunci, dacă în viața lor nu au trăit nici o tragedie. Moartea lui Vasile Luca-ciu, deși a venit după izbânda idealului național, pentru care el a luptat mai mult decât oricare dintre contemporanii săi, a fost totuși o tragedie impresionantă.

Dupăce a luat botezul martirajului fizic, chiar dela unul dintre aceia pe cari el i-a chemat să vie să elibereze Ardealul de sub jugul strein, Vasile Lucaciu, fără a se tângui, simțindu-se slăbit s'a retras într'o odăiță modestă dintr'o stradă laterală la Satu Mare. Voia să-și odihnească trupul istovit de luptele ce le-a dus o jumătate de veac, pentr'un ideal pe care azi îl vedea împlinit. Un incident desonorant, nu pentru cel ce l-a suferit, ci pentru cel ce l-a aplicat, nu i-a mâhnit sufletul mare și nobil. Se simțea atât de fericit prin faptul împlinirii visului său, încât lipsa de recunoștință a celor ce au venit să profite pe urma rodului luptelor sale, nu l-au putut răni în suflet, într'o măsură atât de mare, încât să se tânguiască. Ingrijorarea sa a fost mai mult de natură obștească.

— Ce va fi cu bietul popor, cu țăranul român eliberat de sub jugul magnaților, dacă se năpustesc acum asupra lui atâția profitori lacomi? — se întreba el. Nu va veni oare o nouă robie?

Dar tot el răspundea:

— Dumnezeu din Cer, care a ajutat poporul românesc să se elibereze din robia cruntă și nedreaptă ungurească, îi va ajuta desigur să înlăture lăcustele ce se năpustesc pe ogorul lui și să se ridice la înălțimea fixată de destinul său.

Cu sufletul împăcat și cu credința că Dumnezeu va da poporului român conducători demni, cari să-l ducă maideparte pe calea destinului său, dr Vasile Lucaciu trăi retras în odăița sa și se gândea la trecutul său, la luptele ce le-a dat, la succesele ce le-a avut și zimbea fericit când auzea strigând pe stradă băiatul vânzător de ziare:

— Universul, Dimineața, Adevărul, Izbânda, Patria, Renașterea Română!

Se scula de dimineață și aștepta răsăritul soarelui în grădinița de flori din dosul căsuței în care locuia. Privea cu bucurie de copil oglindirea razelor solare în petalele florilor de toamnă, cari împodobeau grădinița. Menajera sa, o doamnă preoteasă în vârstă, plină de respect și admirațiune pentru Leul dela Șișești, îi aducea o ceașcă de cafea cu lapte, pâine de secară și unt.

— De ce nu poștiți un corn sau pâine albă? — întreabă ea.

— 70 de ani am mâncat numai pâine neagră, la ce bun să'm-i schimb acum felul de mâncare? — răspuse Vasile Lucaciu. — Nu de accea s'a făcut România Mare, pentruca să ne schimbăm felul de

mâncare și să ne îmbuibăm în bunătați, ci pentruca să ne ridicăm sufletește și bucurându-ne de libertate să ducem lupta mai departe pentru noi postulate de ordin cultural, național și social. Deviza noastră ar trebui să fie: „Nici o bucată de pâine albă în gura noastră, atâta vreme, cât mai sunt români cari nu au nici pâine neagră.

Vasile Lucaciu se plimba gânditor prin grădină. Medita asupra mersului treburilor obștești. Se simțea obosit. Corpul său istovit de timp și de lupte dorea odihna. I-ar fi căzut așa de bine dacă ar fi avut pe cineva să-l îngrijască și cu suflet bun să-i ungă sufletul cu miresme.

— Nu am pe nimeni, — constată el cu tristețe. În luptele mele am avut cel puțin dușmani, acum la bătrînețe nu mai sunt băgat în seamă și nu mai am nici dușmani măcar. E o tragedie că marile, personagii nu dispar atunci când și-au împlinit misiunea ce o aveau. Badea Gheorghe este mai de invidiat. A presidat Adunarea Națională la Alba Iulia, apoi s'a stins. Decepțiile nu le-a cunoscut.

Obosit se așează pe o bancă. Ședea adâncit pe gânduri, când un tânăr, cu o voce blândă îl făcu să tresară. Era profesorul Aurel Coza.

— Tot mai este cineva care nu m'a dat uitării — zise Lucaciu văzând pe profesor.

— Nu numai cineva, ci întreaga țară, toate inimile bat pentru D-voastră scumpe maestre, — răspunse stăruitor profesorul Coza. — Pentrucă sufletul poporului român e curios și adânc. El cuprinde cu greu pe cineva în sine, dar cel ce a pătruns odată, nu mai iese. Nu există forță sau baionetă care să-l scoată de acolo. Poporul e ca

un copil. Totdeauna caută un conducător, caută un idol în care să creadă și în care să spere. Și e fericit dacă nu suferă decepții, dacă credința nu-l înșală. Și în D-voastră nu s'a înșelat.

— Azi sunt prea numeroși aceia cari se erijează în conducători și salvatori ai poporului — observă Lucaciu cu indiferență.

— În lipsa unuia care să fie adevăratul conducător. Aduceți-vă numai aminte cum trăesc Avram Iancu, Horia în legende și doinele populare. Când poporul este împilat trăește mai mult prin suflet și eroii lui sunt de sute de ori eroi. Ei nu vor putea fi uitați niciodată. Credeți că acest popor poate da uitării pe un binefăcător al său? Poporul nu uită niciodată. Nici atunci dacă conducătorii lui momentani voesc, se străduiesc să-l facă să uite.

— Poate să ai dreptate. Faptul ce mă întristează e că tocmai copilăria poporului dă posibilitate multora să exploateze această copilărie în favoarea lor. Dacă toți conducătorii s'ar putea ridica la înălțimea chemării lor și ar avea în vedere numai interesele obștești, nu ale lor personale, momentane și egoiste, nu m'ar dura nimic. Nu mă doare cazul ce mi s'a întâmplat mie. Aceasta e durerea unui singur om. Eu îmi tem națiunea. Acel popor copil, care atât de ușor poate fi indus în eroare. Căci vezi, și cele mai sfinte idealuri își au profitorii lor, cari nu se interesează decât de scopurile lor egoiste, se introduc, se vâra unde nu sunt chemați, și fiindcă nu sunt scrupuloși le reușește. În acest timp adevărații luptători ai cauzelor mari, cari și-au contopit viața lor în interesul general obștesc, se prăpădesc și sunt desconsiderați și dați

laoparte, ba de multeori persecutați. Pentru că ei nu se lingușesc și nu se vâără, căci sunt convinși de dreptatea cauzei și le-ar fi rușine să primească vre-o răsplată pentru sacrificiul lor.

— Vezi dragă, — continuă el după o scurtă pauză — de asta sunt îngrijorat. Noi, luptătorii unirii, ne-am făcut datoria, acum vine epoca acelor cari s'au ascuns când a fost vorba de fapte și de sacrificii, dar acum, după izbândă, apar la suprafață și cu lozinci mari pe buze caută să culeagă laurii.

O tasă îi zgudui corpul și nu mai putu continua.

Aurel Coza îl ridică și îl conduse în cameră culcându-l pe divan.

Și dela această dată, Vasile Lucaciu nu mai părăsi patul.

Presimțirea ce-a avut-o în ziua aceea se împlini în tocmai.

După trei luni de suferiță și-a închis ochii, fără să-l fi vizitat cineva. El și-a dat obștescu-i suflet într'o noapte cețoasă la 29 Noembrie 1922.

CAP. XVIII

MEDALIE PE COȘCIUG

Vestea morții lui Vasile Lucaciu deranjă pe mulți politicieni din treburile lor cotidiene, după cum a scuturat din toropeala ei opinia publică, care își rumega liniștită profitul conjuncturei. Ziarele au început să scrie articole elogioase despre Vasile Lucaiu, și... câteva zile, în toată România nu se vorbea decât de „eroul Memorandului”: de Leul dela Șisești, care închise ochii pe vecie. Un curent străbătea ținutul dela un capăt la altul:

— S'a stins Vasile Lucaciu — ziceau politicienii, și conștiința începea să se deștepte remușcătoare în sufletele lor.

— Trebuie să-i facem funerarii naționale — ziceau, și se pregăteau de o înmormântare fastuoasă. Miniștri și deputați își pregăteau discursuri funerare pentru a le rosti la căpătâiul aceluia care a fost dr Vasile Lucaciu.

Privirile se îndreptau spre Satu Mare, unde era așezat pe catafalc Leul dela Șisești. Dela București veneau reprezentanții marilor cotidiene, cu foto-reporteri, pentru a eterniza pe hârtie figura neînsuflețită a lui Vasile Lucaciu. Au venit Arhiepiscopul dr Valeriu Traian Frențiu, cu un sobor de preoți dela Oradea, Episcopul dr Iuliu Hossu dela Gherla și Episcopul Niculescu dela Lugoj. La bise-

rici se pontificau requiemuri, instituții culturale și politice trimiteau telegrame de condoleanțe familiei îndoliate, asociațiile culturale își convocau membrii în ședințe îndoliate, la școli profesorii arătau meritele celui dispărut, coruri de școlari cântau Doina lui Lucaciu și declamau poezii ocazionale... și toate astea pentru că, și numai de aceea, fiindcă Vasile Lucaciu a încetat de a mai fi.

Pentru întregirea acestei sărbătoriri tardive însuși primul ministru al țării Ion I. C. Brătianu a venit personal cu o decorație, cu care a decorat... sicriul în care se afla corpul neînsuflețit al lui Vasile Lucaciu: „Ordinul Steaua României în grad de mare Comandor...”

Episcopul dr Iuliu Hossu de Gherla, care uitase să-l reabiliteze de sub grava acuză ce i-o adusese episcopul Ioan Szabó, abia acum își aduse aminte, că trebuie să-l avanseze la rangul de vicar episcopesc:

— „In numele Bisericii pe care o reprezintă și al cărei fiu credincios a fost dr Vasile Lucaciu, aduc la cunoștință că Consistorul a ridicat pe dr Vasile Lucaciu la rangul de Vicar Episcopesc.”

— De ce vor fi venit aceste onoruri abia acum, când e prea târziu — întreabă un tânăr pe prietenii din jurul său,

— Pentru că Vasile Lucaciu nu mai are acum puterea să protesteze, — răspunde alt tânăr în ochii căruia strălucea o flacără idealistă. — El zace acum nepăsător în sicriu și nu mai poate ridica cuvântul pentru a îndruma pe politicieni să nu-i facă lui onoruri, ci să le facă poporului român,

dându-i posibilitate de viață, cultură și fericire. — Închide el.

În sunetele corurilor, muzicei și discursurilor funerare, corpul neînsuflețit al lui Vasile Lucaciu, a fost transportat la Șișești, unde a fost primit cu lacrimi de către țărani, singurii poate, cari în marea de participanți l-au regretat sincer și au vărsat lacrimi adevărate pentru pierderea aceluia care a fost dr Vasile Lucaciu.

* * *

Acum, la Satu Mare, unde Lucaciu a luptat și a suferit atâta, răsare ca din pământ figura de bronz a Leului dela Șișești, par'că ar voi să zică:

— Eu, care am creiat afirmarea românească aci, voi veghea, ca ea în veci să nu fie știrbită...

PANEGIRIC

Printre cei ce au rostit discursuri funerare la catafalcul lui Vasile Lucaciu a fost și Octavian Goga. El spune următoarele:

„Profeții visurilor împlinite, ocrotitorii idealurilor realizate, generalii marilor izbânzi, deobicei pleacă discret din lume. Ei încarnează principiul luptei, prin ei cere cuvânt zbuciumul masselor anonime. Până în clipa biruinței mulțimea e suspendată de privirea lor și-i urmează cu instinctul sigur al supunerii salvatoare. Ei pronunță cuvântul de ordine, ei dau semnalul de atac. Sosit odată timpul însă, nervii se destind, disciplina morală se atenuiază, rândurile se sparg, ierarchia valorilor suferă o eclipsă trecătoare, arena e năpădită de figuranți și banchetul biruitorilor răsună zgomotos și profan. În acest val de beatitudine stearpă, marele chinuit nu e la locul lui, el se dă binișor laoparte și singurătatea creatoare îl învăluie cu încetul. Pe la răspântii se strigă încă lozincile lui, praznicul e în toiu, dar comandantul e absent.

Dacă moartea îl cercetează în asemenea momente, se găsește părăsit și uitat, pentru că el s'a topit în eternitate, deodată cu izbânda și de aceea plecarea lui e discretă și tristă ca un cântec dede parte într'un amurg de toamnă.

Așa s'a dus din mijlocul nostru părintele Vasile Lucaciu, închizând în sicriul lui protestarea istoriei

Ardealului românesc de o jumătate de veac. Sunt oameni predestinați să concentreze în sufletele lor aspirațiunile publice, OAMENI DRAPEL, cari se ivesc pe toate câmpurile de luptă aducând par'că de sus mistica flacără a credinței.

Sunt Tyrteii Eladei, proroci, cum le zice vechiul testament, EROI, cum îi numește Carlyle. Ființa lor este un rezumativ al societății o concretizare a operei. Vasile Lucaciu a fost zidit din acest rar aluat. Frământarea politică a românismului încătușat sub Habsburgi de prin anii 80 ai veacului trecut și până acum după unire, se confundă cu zbu-ciumul lui personal. În această vreme, ori unde a fost Ardealul luptător, ori unde s'au afirmat drepturile lui de existență, fie că s'au răscolit valurile sentimentului popular, dincolo și dincoace de Carpați, fie că s'au agitat adevărurile în fața dușmanului sau în obrazul umanității, — ori unde a fost risipire de energie, ori unde au fost suferințe pentru neam, pretutindeni înseamnă că așa a vrut să fie acest popă dela Șişești, mândru ca un senator Roman și frumos ca un cardinal de pe vremea re-nașterii italiene.

Vasile Lucaciu — ca structură sufletească și moștenire intelectuală — e continuatorul direct al treimeii noastre din veacul al XVIII-lea. Trims din Ardeal în ucenicie pe malurile Tibrului se întoarce acasă în suflet cu splendorile Romei. Ca și Petru Maior, Samuil Clain și Gheorghe Șincai, părinții redeșteptării noastre, tânărul vlăstar dela Baia-Mare, sub adăpostul acelorași ziduri dela „Propaganda Fide", sub acelaș cer clasic al anticului Lațiu, și-a împletit concepția de viață sub impulsurile

monumentalității Romane reînviată de strălucirea Vaticanului. De aici, de sub arcurile de triumf, de sub coloanele de marmoră ale Coloseului, de sub cupola dela Lateran, din simfonia de culori ale stampelor lui Rafael, din retorica amvonului dela San-Pietro și din toată vâltoarea resorgimentului italian, din care se resimțeau încă pronunțamentele lui Mazzini și gesturile largi ale lui Garibaldi, din lumea aceasta de spectori luminoși și sugestțiuni mărețe, s'a înfiripat cateschismul fanatic al acestui preot, care avea ca supremă dogmă latinitatea. Acest crez i-a dat arsenalul ds gândire, scutul de apărare și ținta de luptă.

Temperament pasionat, plămădit din sănătatea robustă a țăranilor noștri, optimist și păstrând la bătrînețe sub sprincenele arcuite picăturile de lumină ale unui romantism tineresc, el preconiza acțiunea și nu se putea închide în contemplația unei chilii mănăstirești. Revărsările lui energice cutropitoare se cereau la larg în fața mulțimei cu mii de capete. Vasile Lucaciu a adus deci pe tărîmul politicei militante patrimoniul de simțire dela Roma. Latinitatea și-a găsit în el pe vijeliosul tribun, ideea națională pe agitatorul implacabil. Ce spectacol de măreție epică, zvârcolirea lui de 40 de ani pentru desrobirea unui colț de omenire! A fost idolul adunărilor populare pe cari le zguduia avântul lui de retor ca un țorent de lavă aprinsă: a fost locatarul închisorilor din Vacz și Seghedin pe urma Memorandului dela Viena, a făcut să tresară cinismul parlamentului unguresc, a stors lacrimi la cetățenii din Ploești acum un sfert de veac, s'a cheltuit, s'a risipit pe toate cărările

neatingând nici o deșertăciune cu haina lui simplă de popă dela țară, negăsindu-și altă răsplată decât dragostea furtunoasă a mulțimei, care l-a încununat cu aureola legendei și l-a trecut în doine, ca pe eroii baladelor populare.

Părintele Lucaciu a crescut așa pe fiecare zi confundându-și rostul lui cu țara robită. De pretutindeni, din mijlocul vârtejului de unde se urca profilul lui de vultur, ochii catifelati priveau departe spre Columna lui Traian și glasul lui plin de sonorități de clopot, pios ca o rugăciune sau tunător ca o răsvrătire, rostea crezul iluminat prins în curatele și stângacele versuri românești:

*„Mama Roma cea bătrână,
Mi-a pus arma asta'n mână”.*

A sosit în sfârșit ziua, când drama s'a apropiat de punctul culminant. Visul milenar fulgera în conștiința neamului nostru, continentul se încleștase în uriașa lui încăerare ca la judecata din urmă de pe pereții Capelei Sixtine. Părintele Vasile Lucaciu în acele zile și-a înțeles chemarea de profet, dându-și seamă, că îndrumătorii unui neam, în vremuri de grea cumpănă trebuie să treacă examenul moral. Și-a părăsit deci casa dela Șișești, s'a scuturat de obezile tăcerii prudente și luind toiagul pribegiei în mână, luptătorul Ardealului s'a ivit ca o furtună în Capitala României, acolo unde trebuia să lovească spada liberatoare.

În această perioadă părintele Lucaciu a îndeplinit cea mai înaltă misiune politică a vieții sale, având rolul de factor determinant al ideii care tre-

buia să aprindă războiul de desrobire, dar salvând în acelaș timp pe seama umanității și demnitatea românismului din Ardeal.

Din cele dintâi zile ale toamnei anului 1914, neastâmpărul rodnic al acestui bătrîn s'a deslănțuit în fierbere fără răgaz. În fruntea Ligei dela București, care devenise un Minister al conștiinței naționale întrunind toate căpeteniile țării, alături de Nicolae Filipescu, în ale cărui cuvinte de granit se săpau adevărurile de rasă ale vechilor boieri români, alături de Barbu Delavrancea, tribunul înviforat de cântecul nostru de biruință, alături de fermecătorul verb al lui Take Ionescu și împletiturile de fulgere ale lui Nicolae Iorga, părintele Vasile Lucaciu aducea prestigiul suferinței și încercările de prooroc din Biblie, acele vibrațiuni metalice cari se prăvăleau în suflete ca o zuruitură de lanțuri.

Această biciuire a sufletului românesc dela un capăt la altul al țării, neconținut vreme de doi ani de zile, acest curs pripit de pedagogie națională, care a împlinit multe lacune de cunoștință și a resuscitat instincte adormite, ne-a dat războiul.

Istoriograful de mâine va descifra din vălmășagul marilor frământări rolul mortului de azi.

Războiul însuși l-a așezat pe tribunul de ieri într'o nouă postură de apărare: moșneagul a apucat drumul streinătății să strige Occidentului protesta-rea noastră.

El a răscolit atenția publică în America, a organizat legiuni de voluntari în Italia, a ținut conferințe în Elveția, a răspândit broșuri și a raliat pretutindeni lumea în jurul cauzei românești.

La Paris, când se țeseau firele congresului de

pace, figura lui vîoale era revărsată de o lumină nouă.

Latinitatea biruise și fruntea largă a acestui mag călător, îmi aduc aminte, pe urma unei cuvântări a italianului Ferrero; — primise par'că un joc de lumini necunoscute încă. Era în frenezia triumfului, sorbea nectar de simpozionul idealului împlinit și buzele i se strîngeau într'o linie dârză de pretor greco-roman, smuls par'că dintr'un basorelief din arcul de triumf al lui Titus Vespasianus. O ceată de diplomați streini priveau cu admirație făptura lui, care era cea mai perfectă legitimație a descendenței noastre, și când un american l-a întrebat dacă și Ardealul gîndește la fel cu noi, părintele Lucaciu i-a răspuns cu o demnitate calmă:

„Fiți liniștit domnul meu, acolo unde sunt eu, acolo bate inima Ardealului”.

Avea atît de multă dreptate!

După biruință, întors acasă, cu lacrimi în ochi, uitându-se împrejur în lumea nouă și în roiul ceteilor recente de naționaliști neofiți, bătrînul schița un zîmbet de indulgență. Vasile Lucaciu nu avea nimic de cerut; — îl răsplătise Dumnezeu în visul lui, și-i era deajuns.

Concepția lui politică însă păstra aceeași linie dreaptă. El, marele dărimător de hotare, cerea topirea granițelor sufletești, dorea plivirea grabnică a buruienilor din trecut, pentru deplina consolidare a acestei țări, pe care inima lui largă se obișnuia demult să o iubească de-o potrivă.

În plină acțiune l-a țintuit boala pe patul de suferință. A fost o agonie lungă, o pulverizare lentă spre neant. Din toate părțile striga chiotul energiilor

desrobite de el, în vreme ce moartea lui se depăna discretă ca un psalm în surdină.

Vasile Lucaciu murea sărac într'o suburbie din Satu Mare și când l-am văzut astă vară într'o căsuță strâmtă — nu mai era decât craterul unui vulcan stins. De sub pleoape abia mijeau ultimele licăriri de jăratec.

Astăzi cărbunele s'a stins, ochii părintelui s'au închis pe veci.

Pleacă dintre noi cel din urmă romantic — reprezentantul perioadei eroice din politica Aredalului — lăsând generației de azi moștenire imaginea lui luminoasă — darul cel mai trebuincios, într'o vreme copleșită de o concepție prea pozitivă.

Toate steagurile se pleacă în fața acestui sicriu, asupra căruia, în numele Ardelenilor cu cari ai pribegit ieri pe drumul idealului, părinte Vasile, eu, smerit ucenic, arunc astăzi un bulgăr de țărină.

Octavian Goga.

POST SCRIPTUM

Terminând această lucrare, bazată pe date culese de pe unde am putut, dar cele mai prețioase le-am obținut dela d-l prof. Aurel Coza, directorul Liceului „Dr Vasile Lucaciu” dela Careii Mari, dela părintele protopop dr Ilie Dăianu din Cluj, dela părintele Iuliu Șurani, preot la Șișești, dela d-l dr Epaminoda Lucaciu, fiul „Leului dela Șișești”, consultând și broșura lui Alexandru Ciura: „Biografia Părintelui Vasile Lucaciu, ziare și reviste românești și ungurești, am făcut și o vizită la Șișești.

Dela Baia Sprie am plecat pedestru până la Șișești și astfel avuse-i prilejul să contemplan frumoasa regiune dela poalele munților Maramureșului. Satul Șișești este așa cum mi l-am imaginat: căsuțe românești resfirate printre grădini pe o coastă nu prea piezișă. Cu deosebirea că biserica „Unirii Tuturor Românilor” nu se află deasupra satului, ci la mijloc, mai jos de șoseaua județeană ce străbate comuna.

Când sosesc, la biserică e tocmai servici divin. E zi de sărbătoare. Țărani evlavioși își fac rugăciunea. Am prilej să examinez inscripțiile de pe biserică. Am rămas uimit de arta cu care a fost lucrat acest templu istoric. Este mai impozant decât mi l-am închipuit. Este un adevărat cap de operă. Biserica e construită în formă de cruce bizantină, cu o impunătoare cupolă la mijloc, care predomină cele

două turnuri din faţă. În faţă stâlpii mari, cari amintesc sistemul de construcţie romană. În interior în aripa dreaptă se află statuia Maicii Domnului, patroana acestei biserici. La stânga statuia de bronz a Leului dela Şişeşti, întemeetorul acestei biserici.

Pe frontispiciu inscripţia istorică:

„PRO S UNIONE OMNIUM ROMANORUM”,
iar dedesubt:

„Senatus Populusque Romanus Sisescienzis. Posuit in Anno Domine 1890”.

Istoricul icoanei „Maicii Românilor” ce se află de asemenea în biserică Vasile Lucaciu îl descrie în „Schife istorice” 1892.

* * *

„Parochia Şişeştilor este una din cele mai vechi din aceste provincii locuite de români. Insemnări scrise nu avem, decât dela 1672. Tradiţiuni populare însă arată, că în această comună au fost în timpuri foarte îndepărtate viaţă culturală şi industrială cum abia ne putem închipui. Aşa se vorbeşte, că vechea biserică parochială s'a zidit încă pe timpul, când „strămoşii noştri Romani au fost stăpâni”. Eu am ţinut şi ţin vorba asta ca ascunsă în pieptul meu şi caut, unde aş putea găsi ceva date positive în această privinţă.

Când am demontat turnul de pe biserica cea veche, am fost cu grijă, nu cumva se află vre-o însemnare sau vre-un „veleat”, care să ne lămurească. Am găsit pe o grindă un „veleat” cu litere cirmite — „a. m. g.” — adecă 1043. Biserica cea veche de lemn a fost zidită cu uşe laterală către amiezăzi. Cu timpul a devenit mică şi poporul a mărit-o

adaugând un pridvor și tăind ușă de intrare către Apus. „Veleatul” tăiat deasupra ușei cea veche arată că aceasta s'a întâmplat în anul 1672. Imposibilitatea pridvorului — și probabil și pictarea tindei muierilor — după cum arată „veleatul” din frontul bisericii, s'a făcut în anul 1763.

Această Biserică și cu ea comuna întreagă a trebuit să aibă o însemnătate deosebită. Aceasta se dovedește incontestabil dintr'un document indiscutabil: În biserica cea veche se conservă un steag lucrat cu multă artă. Mărimea 80×50 cm. Pe ambele laturi sunt picturi frumoase cu inscripțiuni. Pe față e zugrăvit vulturul cu două capete — în piept cu pajura Ungariei — ținând mărul și toiagul împărătesc. Inscripțiunea e următoare, cu litere ciriice: „In zilele lui Iosif Împăratul 1783, cu cifre arabe, ¹⁾ „Renumitul sat Fișești, Pace dela Leopoldus împărat: 1672. „Calea ce călătorești taina împlinești”. ²⁾

Se știe că sub domnia împăratului Leopold I. chiar în anul 1672 au fost cele mai grele tulburări în Ungaria și Transilvania, război civil, lupte religioase, incursiunile lobonților, ale curuților, trădările de tron și de patrie din partea nobilimei maghiare. În aceste timpuri grele românii din Fișești ³⁾ desigur că s'au purtat credincioși în apărarea tronului și a patriei, de aceea au fost distinși cu ceva privilegii, cu carte de pace, care se amintește în inscripțiunea citată.

¹⁾ Adecă atunci s'a făcut copia.

²⁾ Copie fidelă de pe un original care nu se găsește.

³⁾ În scrierile vechi comuna Șișești se scrie Fișești. Eu cred că aceasta e o transformațiune din Făgești, luând acest nume dela făgetul ce se află pe hotarele ei.

N'am avut timp, nici mod să caut prin archive ce fel de „pace” este aceasta.

Pe laturea ceealaltă a steagului se află o pictură, care simbolizează viața de odinioară a comunei. Anume, în partea dreaptă e zugrăvită o gură de mină, din care iese un minier împingând un vagonet pe șine încărcat cu pietri scoase din mină. În partea stângă e zugrăvită o școală, în ușa căreia stă un dascăl cu cartea în mână, și mai mulți copii cărorora le ține prelegere.

Această icoană confirmă adevărul tradiției populare, că în această comună a existat o industrie minieră foarte dezvoltată, ale cărei urme nu se mai găsesc. Decât niște grămezi de zgură în mai multe puncte ale comunei, dovadă că au existat to-pitoare de metale nobile.

În privința vieții religioase Șișești a trebuit să fie un punct foarte însemnat. În biserica cea veche s'a conservat o frumoasă icoană a Maicii Preacurate cu Christos pruncul în brațe. Această icoană a fost mândria bisericii din Șișești și se numea: „Maica Românilor”. Ea a fost vestită ca făcătoare de minuni, fapt dovedit cu mai multe tablouri zugrăvite pe pereții bisericii, și cari sunt totatătea trofee ale grațiilor și darurilor aduse și făcute credincioșilor de către Maica Românilor”.

Una din aceste tablouri reprezintă pocăința unui soldat, care se închină în fața icoanei făcătoare de minuni rugându-se la Maica Românilor să dea iertare păcatelor sale. Inscripția deasupra cu litere cirilice: „Oșteanul cel păcătos, care s'a pocăit”. Alt tablou arată o întâmplare cum s'a dovedit nevinovăția unei femei prin intervenția Preacu-

ratei Fecioare. Inscripția e indescifrabilă. Se poate doar citi: „Minunea Precistei”. Alt tablou zugrăvește vindecarea unei bolnave prin intervenția Fecioarei Binecuvântate: „Maica Românilor”. Inscripția indescifrabilă. Se poate citi numai „Vindecarea... Minunea Precistei”.

În apropiere de biserică s'a găsit un izvor numit „Izvorul Precistei”. La acel izvor se făceau procesiuni. Deasupra izvorului era un fel de Capelă cu o „Parie” a icoanei făcătoare de minuni. Pe o icoană din biserică se arată o întâmplare minunată cum la ruga Maicei Românilor prin stropirea apei din izvorul Precistei un răposat învie din morți.

În timpurile trecute părinții noștri au avut de luptat cu tot felul de persecuțiuni barbare. Ei n'au putut trăi în liniște. Evlavia lor și iubirea către Maica Românilor a fost des prigonită din partea dușmanilor.

Așa s'a întâmplat că în anul 1751 nișteeretici barbari au năvălit asupra satului Fișești silind pe creștini să se lapede de legea lor. Au năvălit asupra bisericii și au voit să răpească icoana făcătoare de minuni. Tradițiunea spune că ei n'au putut-o mișca din loc. Maica sfântă le-a amorțit brațele, deprinse a face numai fărădelegi. Atunci au tras cu arma asupra icoanei, dar nici gloanțele nu au atins-o. Însfârșit Maica Românilor a ajutat pe creștini să alunge pe barbari din hotarele lor. Locuitorii evlavioși, pătrunși de mulțumită către bunul Dumnezeu și către Preacurata Fecioară, au ținut sfat, cum să se pomenească pentru toate timpurile aceste semne învederate de ajutor și apărare cerească a creștinilor, de limbile necurate, și au hotărât ca în

semn de recunoștință și pentru a nu se mai întâmpla barbarisme să zugrăvească o icoană frumoasă Mântuitorului Isus Christos, pe care să o pună alături cu Chipul Precistei, însemnând cauza facerei acestei icoane.

Și s'a făcut acea icoană, pictorul scriind deasupra ei în limbă ungurească aceste versuri:

1

7

„Midõn ezen Szüznek képét rut kezével,
 „Egy dühös eretnek puska lövésével
 „Sértette, Laczfalu aztat végezte értelmével,
 „Irassék e kép saját költségével”.

5

1

Adecă pe românește: „Dupăce un eretic cu mâna sacrileagă a vrut să vatăme această icoană a preacuratei Fecioare cu glonț de pușcă, șișeșteni au hotărît să se zugrăvească această icoană.

1751

Și ambele icoane s'au păstrat până în ziua de azi cu mare cinste de către popor.

Dupăce s'a dărîmat capela deasupra izvorului Precistei, a fost astupat, pânăce în anul 1886 s'a deschis din nou și acum este în folosința publicului credincios, așteptând ca un creștin evlavios, iubitor al Preacuratei și dăruit cu putere dela Dumnezeu, să zidească din nou capela deasupra Izvorului Precistei”.

Dr Vasile Lucăciu.

În aripa stângă a bisericii se află statuia de bronz a „Leului dela Șișești”. Sub acastă aripă se află cavoul în care este așezat corpul neînsuflețit

al lui Vasile Lucaciu și al soției sale Paulina. Deasupra pe cavou, adică pe podele se află o lespede de marmoră neagră, așezată oblic pe care se poate citi inscripția:

„Sub această lespede smerită odihnește înflăcăratul apostol și tribun dr Vasile Lucaciu, prin care geniul românesc și-a purtat facla redeșteptării și întregirii neamului. Fiind tu pururi treaz pentru nevoile neamului, drept recunoștință îți făgăduim că vei trăi vecinic, mai ales în sufletul nostru al generațiilor cari ne creștem în școala patronată de tine: Liceul „Vasile Lucaciu” din Cariu Mari, care-ți închină acest monument, admirându-ți lupta și slăvindu-ți munca și viața bineînchegată în fapte mărețe. Dormi în pace Tu, care ești al tuturor”.

La cap i se ridică un alt monument, tot din marmoră, în formă de soclu, iar pe el un leu reliefat din aramă. El poartă inscripția:

Aci se odihnește „Leul dela Șișești”: dr Vasile Lucaciu 1852—1922. și soția sa Paulina Lucaciu, Șerbac 1852—1911.

Pereții acestei aripi stânga sunt pictați cu motive românești. Pe ei patru tablouri mari reprezentând:

1. Părintele Vasile Lucaciu închinând biserica Maicii Domnului pentru Unirea Tuturor Românilor 1886.

2. Cortegiul marilor națiunei la înmormântarea lui Vasile Lucaciu. În anul 1922 la Șișești, stând în fața bisericii dela Șișești, în frunte cu demnitarii statului.

3. Ispita mântuitorului, simbolizând cum Vasile Lucaciu a fost ispășit de procurorul maghiar să re-

nunțe la luptă, să treacă dincolo, să intre în minister, unde va primi un post gras plătit, dar să nu mai ducă lupta pentru desmembrarea Ungariei.

4. Sf. Petru la pușcărie, simbolizând condamnarea și aruncarea lui Vasile Lucaciu la închisoare de către unguri.

Aceste tablouri au fost lucrate din inițiativa d-lui Aurel Coza, directorul Liceului „Vasile Lucaciu” din Carei.

Altarul acestei mărețe biserici este lipsit de iconostas. Un ctitor, sau mai mulți români de inimă, dacă ar pune mâna cu suflet s'ar construi și acesta ca o complectare a istoriceii opere.

* * *

Țăranii din Șișești și preotul lor Iuliu Șurani își dau perfect de bine seama de rolul istoric al lui Vasile Lucaciu și de opera lui și sunt mândri că Lucaciu din satul lor a început marea acțiune pentru desrobirea neamului.

Un băiat tânăr Gavril Mureșan, care nu are decât școala primară din Șișești, îl cântă pe Vasile Lucaciu în poezie populară:

MOARTEA LUI LUCACIU

*Boala lui Vasile Lucaciu
Retras din funții din toate
Il împinge greu spre moarte,
Il cuprinde spasmul morții
Și-i lăsat în voia sorții,
Că de toți fu părăsit
Chiar de cei ce l-au iubit,
Prietenii și cunoscuți*

*Toți i se fac nevăzuți,
Bărbații cu cari-a luptat
In boală'l lasă uitat,
Nu-i dau doctor lângă pat
Lui Lucaciu marele bărbat,
Care pένtru astă țară
A purtat lanțuri și fiară.*

*Azi toți se scârbesc de ei
Socotindu-l ca mișel,
Nici în ultima clipită
Nu-i dau cinstea ce-o merită,
Să vină să-l cerceteze
Să-i aline-a lui durere
Prin cuvânt de mângăere,
Dar nici unul nu se'ndeasă
Ci toți 'n uitare-l lasă,
Noroc că o preoteasă
L-a luat să-l îngrijască,
Ingrijindu-l ca pe-o floare
Ștergând a feței sudoare,
Pe-a cărei bătrâne brață
Lucaciu a 'ncetat din viață.*

*Astfel a murit Lucaci
La un rând cu cei săraci,
Și sărac și părăsit
Dar cu gândul împlinit
Lăsând pe urmele lui
Liberi fii Ardealului,
Făurind pentru vecie
O frumoasă Românie!*

Șișești, 30 August 1936.

GAVRIL MUREȘAN

CUPRINSUL:

	Pagina
Inceputul apostolatului	3
În luptă cu viața	8
Un profesor unic în felul său	13
Ispita Satanei	18
Biserica Unirii tuturor românilor	19
Episcopul și parochul său	26
Un început de carieră politică	30
Martirajul începe	33
Dr. Vasile Lucaciu despre luptele sale	35
Cum s'a născut Memorandul	40
Memorandul	43
Dificultăți cu prezentarea memorandului	51
Prezentarea memorandului	56
O circulară primejdioasă	61
Procesul dela Debrețin	63
Am drept să vorbesc românește	65
Circulara incriminată	71
Pledoaria lui Coroianu	76
Un capitol de istorie reală	83
Un discurs document istoric	90
Un stat întemeiat pe violență nu poate dăinui	95
Calea pe care ați apucat duce la prăbușire	103
Replici	110
Verdictul	119
La Seghedin	121
Interview la pușcărie	125
Doina lui Lucaciu	130
Alte persecuții	133
Scrisorile lui Vasile Lucaciu	136
Procesul Memorandului	140
Noi suntem acuzatorii	150
Verdictul	154
Altă scrisoare a lui Lucaciu	156
La închisoare	158
Lupta continuă	162
Din pușcărie în parlament	165
Adevăruri usturătoare	172
Lukács László	179
Momente grele	182
Spiritul lui Vasile Lucaciu	188
Suferința unește	189
Evenimentul cel mare	194
Visul împlinit	198
În parlamentul din București	202
Asta-mi mai lipsea	205
Sfârșitul	208
Medalie pe coșciug	213
Panegiric	216
Post scriptum	224
Moartea lui Lucaciu	231

SONNENFELD
ORADEA

